
namn og nemne

Tidsskrift for
norsk
namnegransking

UTGJEVE AV NORSK NAMNELAG
REDAKTØRAR:
GUNNSTEIN AKSELBERG OG KRISTOFFER KRUKEN

ÅRGANG 24 – 2007

NORSK NAMNELAG, BERGEN

namn og nemne

Tidsskrift for
norsk
namnegransking

UTGJEVE AV NORSK NAMNELAG
REDAKTØRAR: GUNNSTEIN AKSELBERG OG KRISTOFFER KRUKEN

ÅRGANG 24 – 2007

NORSK NAMNELAG, BERGEN

Manuskript og bøker til melding:
Gunnstein Akselberg, Universitetet i Bergen,
LLE, Sydneplassen 7, N-5007 Bergen.

Abonnement gjennom Norsk namnelag,

LLE, Sydneplassen 7, N-5007 Bergen.

Årsabonnement for 2007 kr. 150,-

Bankkonto 6501.41.08704

Postgiro 7877.06.84462

Abonnementet gjeld til det blir sagt opp skriftleg.

«Namn og Nemne» vert utgjeve av Norsk namnelag.

Utgjeve i 2008

Trykt med støtte frå Noregs forskingsråd.

©Den enkelte forfattaren

ISSN 0800-4684

Grafisk produksjon: Sats Montasje Design AS

Innhald

Roger Lockertsen: Namnet på byen Trondheim. Ei språkhistorisk og faghistorisk tilnærming. Doktordisputas.....	7
Innleiing ved doktoranden.....	7
Første opponent Vibeke Dalberg	8
Andre opponent Magnus Rindal	21
Svar frå doktoranden.....	28
Opposisjon ex auditorio: Klaus Johan Myrvoll.....	51
Svar til opponent ex auditorio Klaus Johan Myrvoll	61
Inge Særheim: Urbane namn og kulturell indentitet. Offisiell namngjeving i ein europeisk kulturhovudstad	65
Benedicta Windt: Navn og navnebruk i <i>Fortellingen om Viga-Ljot og Vigdis</i> – et eksempel på anvendt litterær onomastikk	83
Bokmeldingar	113
Inge Særheim m.fl.: <i>Busetnadsnamn på -staðir</i>	113
Jørgen Ouren: <i>Den store norske navneboka</i>	115
Tilsend litteratur	121
Medarbeidarar i årgang 24	123

Forkortingar

AB	= Aslak Bolts Jordebog ... udg. af P. A. Munch. Christiania 1852
ANF	= Arkiv för nordisk filologi
BK	= Björgynjar kálfskinn. Edidit ... P. A. Munch. Christiania MDCCCXLIII
da.	= dansk
DN	= Diplomatarium Norvegicum. I–. Christiania/Kristiania/Oslo 1847–
DS	= Danmarks Stednavne. I–. København 1922–
fi.	= finsk
frank.	= frankisk
gda.	= gammaldansk
geng.	= gammalengelsk
germ.	= germansk
gfr.	= gammalfransk
gfri.	= gammalfrisisk
ghty.	= gammalhøgtysk
gind.	= gammalindisk
gir.	= gammalirsk
glt.	= gammallågtysk
gno.	= gammalnorsk
gnord.	= gammalnordisk
got.	= gotisk
gprov.	= gammalprovençalsk
gr.	= gresk
gsv.	= gammalsvensk
gæl.	= gælisk
ie.	= indoeuropeisk
isl.	= islandsk
KLNM	= Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder. 1–22. Oslo 1956–78
lat.	= latin
lett.	= lettisk
mlty.	= mellomlågtysk
MM	= Maal og Minne
mnl.	= mellomnederlandsk
NE	= O. Rygh: Norske Elvenavne. Kristiania 1904
NG	= O. Rygh et al.: Norske Gaardnavne
nl.	= nederlandsk
NLR	= Norske lensrekneskapsbøker 1548–1567. I–VI. Oslo 1937–39
NN	= Namn og Nemne
no.	= norsk
NoB	= Namn och bygd
NPL	= K. Kruken og O. Stemshaug: Norsk personnamnleksikon. 2. utg. ved K. Kruken. Oslo 1995
NRJ	= Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16 ^{de} Aarhundrede. Udg. ... ved H. J. Huitfeldt-Kaas og O. A. Johnsen. I–V. Christiania/Oslo 1887–1966/83
NS	= O. T. Beito: Norske sæternamn. Oslo 1949
NSL	= J. Sandnes og O. Stemshaug (red.): Norsk stadnamnleksikon. 4. utg. Oslo 1997

OE	= Olav Engelbrektssøns jordebog. ... Udg. ... ved Chr. Brinchmann og Johan Agerholt. Oslo 1926
RB	= Biskop Eysteins Jordebog (Den røde Bog). Fortegnelse over det geistlige Gods i Oslo Bispedømme omkring Aar 1400. ... udg. ved H. J. Huitfeldt. Christiania 1879
SAS	= Studia anthroponymica Scandinavica
seinlat.	= seinlatin
st.	= stamme, stomm
TR	= Trondhjems Reformats 1589. Norske kyrkjelege jordebøker etter reformasjonen. 2.1–104. Utg. ... Anne-Marit Hamre. Oslo 1983
ØK	= Økonomisk kartverk

Uttale

Uttalen er attgjeven i fonemisk transkripsjon, mellom skråstrekar. IPA-symbol er nytta.

Forklaring av nokre symbol:

/l/	= tonem 1 (i nontonemiske målføre: hovudtrykk)
/ll/	= tonem 2
/./	= bitrykk

ROGER LOCKERTSEN:

Namnet på byen Trondheim

Ei språkhistorisk og faghistorisk tilnærming

Disputas for graden dr.philos.

Universitetet i Bergen 8. september 2006

Innleiing ved doktoranden

Avhandlinga *Namnet på byen Trondheim. Ei språkhistorisk og faghistorisk tilnærming* er faghistorisk ved at eg analyserer den filologiske striden i 1920-åra om kva offisielt namn byen burde ha: *Trondhjem*, *Nidaros* eller *Trondheim*. Det var då konsensus om at det *eldste* namnet på byen burde vere det offisielle, derfor stod aldersbestemming i fokus i den faglege debatten.

Språkhistorisk har mi forskning som føremål å finne fram både meir kunnskap og annan kunnskap gjennom å leite etter ny systematikk både hos tidlegare forskarar og i kjeldene. I eit kjeldemateriale der både 1920-talsdebatten og mellomalderkjeldene framstår som kaos, må vi leite etter den elementære klårleiken. Eit døme: Eit ikkje-funn av namnet *Nidaros* i dei eldste kjeldene er ikkje eit plussfunn av namnet *Trondhjem*, jf. kriterium for aldersbestemming av namn i onomastikken. Eg har vist at Seip sine teoriar må falle, fordi dei ofte strir imot den elementære klårleiken.

Dei faktiske funna av namnebelegg i dei eldste kjeldene vurderer eg kritisk med vekt på kontekst, ikkje berre i ein snever norsk samanheng, men i ein nordisk og europeisk. Gjennom å vurdere sannsynleg og mogleg kommunikasjon mellom Norden/Noreg og kyrkjeinstitusjonar i mellomalderen, dvs. kurie og klosterørsler, der *Nidaros*-namnet kan ha blitt tematisert, gjev eg det sikraste svaret som i dag kan gjevast på spørsmålet om kva namn som er eldste norske namn på byen Trondheim, altså *Nidaros*.

Etter Popper-inspirert vitenskapsteori er dei faghistoriske og dei språkhistoriske problemfelta presenterte som falsifiserbare hypotesar. Slike hypotesar gjer det mogleg å gå til åtak på argumentasjonen i ein komplisert og politisert fagleg debatt innafor språkhistorie og onomastikk. Hypotesane med konklusjonar er samanlikna med standpunkta i debatten rundt 1930:

Mine hypotesar	Seip og Petersen	Indrebø og Kolsrud	Min konklusjon
1. <i>Nidaros</i> er det eldste (by)namnet på kaupangen ved Nidelva, dvs. det opphavlege lokale og norske bynamnet.	Nei	Ja	Ja
2. <i>Nidaros</i> er belagt i <i>Codex Ashburnham 1554q</i> som er frå 1120-åra, og som har hatt eit eldre førelegg.	Nei	Ja	Ja
3. Det skjedde eit kyrkjeleg namneskifte på byen i 1172.	Ja	Ja	Nei
4. Nemninga <i>kaupang</i> i dei eldste norrøne kjeldene er brukt som appellativ – ikkje som proprium.	Nei	Ja	Nei/ ja
5. <i>Trondheim</i> er opphavleg områdenamnet på dei åtte fylka rundt Trondheimsfjorden. I norrøne kjelder er namnet <i>ikkje</i> brukt eintydig med denotatum (referanse) til byen, men dette områdenamnet kunne brukast om landskapet <i>irekna</i> byen.	Nei	Ja	Ja
6. Manglande kjennskap til norsk geografi og norsk namnebruk utafor Noreg er den mest sannsynlege forklaringa på bruken av latiniserte former av områdenamnet <i>Þrándheimr</i> som bynamn før ca. 1190.	Nei	Ja	Ja
7. Forma <i>Trondhjem</i> er dansk eksonym for norske former av <i>Trondheim</i> .	Nei	Ja	Ja

Førsteopponent Vibeke Dalberg

Problemstilling

Allerede i allerførste setning i forordet får vi at vite, hvad den undersøgelse handler om, der i dag skal forsvares for doktorgraden. For setningen lyder kort og klart: «Dette er ei avhandling med språkhistorisk og faghistorisk tilnærming til ulike spørsmål om ulike namn på byen Trondheim frå grunnlegginga i 997 og framover» (s. 5). Singularisformen «namnet» i avhandlingens tittel kan således forstås både som 'det oprindelige navn på byen Trondheim' og 'det til enhver tid eksisterende navn på byen Trondheim'.

I afhandlingens indledningskapitel gør doktoranden omhyggeligt rede for undersøgelsens formål, for dens kildegrundlag, for dens videnskabsteoretiske basis, der er inspireret af Karl Poppers videnskabsteori, og for den anvendte metode. Udgangspunktet for undersøgelsen er doktorandens kritiske holdning til argumentationen i og kildegrundlaget for den faglige polemik om byens tidligste navne, som udfoldede sig i 1920'erne. Hensigten med undersøgelsen angives primært at være gennem restituering af kilderne, tilføjelse af ny teori og med ny analyse af argumentationen i forhold til kildesituationen at nå frem til sikrere viden om centrale spørgsmål vedrørende alder og sproghistorisk udvikling af navne brugt om byen Trondheim (s. 11). Denne problemstilling udformes på s. 13 i fem afprøvelige hypoteser, der kort kan gengives således: 1. *Nidaros* er det ældste bynavn, 2. *Trondheim* er oprindeligt navn på otte trøndske fylker og i de ældste norrøne tekster brugt som områdenavn ikke som bynavn, 3. mistydning og kundskabsmangel er baggrund for brugen af latiniserede former af *Trondheim* som bynavn hos Adam af Bremen og ved pavehoffet i 1000- og 1100-tallet, 4. når *Trondhjem* bruges som bynavn i senmiddelalderlige kilder er det enten et dansk eksonym for *Trondheim* eller resultat af dansk sprogpåvirkning, 5. *kaupang* har ikke været brugt som proprium om byen men som appellativ. Disse hypoteser gentages i en skærpet og lidt udvidet formulering på s. 83, hvor der tillige tilføjes hypoteser om, at navnet *Nidaros* er belagt i den såkaldte Firenze-liste fra 1120'erne, og at der ikke er foregået noget kirkeligt navneskifte i 1172. Alle hypoteser revurderes endelig i afhandlingens slutkapitel.

I undersøgelsen er der således to lag, som interagerer, nemlig den faglige strid i 1920'erne om bynavnenes tidligste historie samt kildegrundlaget herfor og de overleverede skriftlige spor af bestemte navnehistoriske forhold og forløb i middelalderen.

Undersøgelsens faghistoriske del

Den faghistoriske del af undersøgelsen præsenteres først, skønt den nævnes sidst i afhandlingens undertitel. Den omfatter kapitel 2 og først og fremmest det fyldige kapitel 3. I det førstnævnte, der bærer titlen «Fagleg drøfting og forskning om bynavnet 1750–1928» evaluerer doktoranden den ældre udforskning af byens navne. Man kan bl.a. notere sig, at synspunkter, som er beslægtet med dem, doktoranden forsvare i dag, blev lanceret allerede i 1700-tallet, men senere for en del overskygget af andre.

Kapitel 3 indeholder en tematisk disponeret gennemgang af den faglige debat under «*Nidaros*-striden» 1928-31. Her redegør doktoranden på kyndig og engageret vis for den politiserede og betændte faglige polemik, der foregik i disse år. I denne udmærkede analyse præsenteres hovedaktørerne Didrik Arup Seip og Gustav Indrebø, trådene i debatten redes ud, og dens forskellige elementer

samles i diskuterbare problemkomplekser. I 12 afsnit beskrives centrale strids-spørgsmål, blandt andet om byens ældste navn var *Nidaros* eller *Trondheim*, om *kaupang* som muligt bynavn, om bynavnene i de ældste norrøne kilder, om bynavnene i latinske og udenlandske kilder og om baggrunden for formen *-hjem* i *Trondhjem*. I adskillige tilfælde har det anvendte kildemateriale været utrykt, og doktoranden har selv måttet fremdrage det ved studier i privatarkiver o.l.

Onomastisk teori og metode

De fleste selvstændige og originale bidrag finder man i det meget store kapitel 4, der har titlen «Nyere forskning og teori». Heri konfronteres de teorier der blev fremsat i den faglige strid fra slutningen af 1920'erne med nyere onomastisk og kildehistorisk forskning og teori.

Under overskriften «Onomastisk teori og dateringsmetode» introduceres indledningsvis nyere onomastiske teorier og metoder, som skal bidrage til nye og sikrere svar på de opstillede hypoteser. Doktoranden vil bl.a. «sjå på kva namnegranskingsteori utvikla etter 1931 kan gje av svar på grunnleggande onomastiske spørsmål i den faglege bynamne-striden frå kapitel 2 og 3» og desuden «sjå på kva onomastisk typologi, teori og metode kan gje av svar på hypotesane som eg har reist» (s. 84)».

Allerførst vil jeg gerne understrege, at jeg synes, det er meget positivt, at onomastisk teori og metode er blevet udnyttet på denne måde. Det kunne jeg som navneforsker ønske mig skete langt oftere. Jeg kan bestemt heller ikke være utilfreds med, at de anvendte teorier og metoder i flere tilfælde er nogle, som jeg selv har ansvar eller medansvar for. Redegørelsen for dem er imidlertid blevet ultrakort. I seks små underkapitler, der tilsammen kun udgør 11 ½ side, behandles teoretiske og metodiske aspekter vedrørende en hel række centrale onomastiske fænomener. Det sker under overskrifterne «Namnetolkningar», «Frå naturnamn til bynamn», «Aldersbestemming av namn», «Overleveringsmåtar og mangel på overleveringar», «Propriumsdefinisjon og leksikalisering» og «Konkurrerande namn, leksikalisering og stadnamnskifte». Efter min mening havde en noget mere dybtgående drøftelse her været på sin plads, for det første fordi det pointeres, at der er tale om en del af undersøgelsens teoretiske grundlag, for det andet fordi de pågældende onomastiske problemer i flere tilfælde har været temmelig omdiskuterede. I afhandlingens meget kortfattede fremstilling er de kommet til at fremstå mindre komplicerede, mindre problematiserede og mindre diskuterede, end de rent faktisk er.

Navnetolkninger

I underkapitlet om navnetolkninger (s. 84 f.), anskues *Nidaros*, *Trondheim* og *kaupang* ud fra en tolkningsmæssig synsvinkel.

Stednavnetolkninger kan som bekendt ofte fortælle noget om den navnebærende lokalitet og om naturmæssige, kulturelle og sociale forhold med tilknytning til lokaliteten på det tidspunkt, da navnet blev skabt. Lige så velkendt er det imidlertid, at stednavnetolkninger ofte er forbundet med stor usikkerhed, og at tolkningsmetode derfor ikke sjældent inkluderer en afvejning af alternative muligheder. Man kunne nok have ønsket sig, at sidstnævnte omstændighed lidt oftere var blevet inddraget i de præsenterede navneetymologier.

Etymologien til *Nidaros* henter doktoranden i Jørn Sandnes og Ola Stems-haug's Norsk Stadnamnleksikon, hvor navnet tolkes som en sammensætning af elvenavnet *Nið*, i gen. *Niðar*, og subst. *os* 'munding'. Her er vi i den fordelagtige situation, at navnetolkningen er så sikker, som den nok kan blive. Navnets etymologi fortæller således, at navnebæreren er Nidelvens munding, og at der er tale om et oprindeligt naturnavn.

Helt så simpelt forholder det sig ikke med etymologien til navnet *Trondheim*. Det er ganske vist oplagt, at det drejer sig om et gammelt sammensat områdenavn, men som også doktoranden fremhæver, kan forleddet ikke tolkes med sikkerhed, «noko som ikkje er uvanleg ved samansette namn på *-heim*» (s. 84). I afhandlingen henvises til Norsk Stadnamnleksikons betydningsansættelse af navnet som 'trønderane sin bustad'. Dette nyttige opslagsværk kaldes i sit forord for «eit populærvitskapleg verk», og det har da heller ikke til formål at gå ind på lange og indviklede fagvidenskabelige diskussioner, selv om det medtager visse litteraturhenvisninger. Af disse kan det dog aflæses, at tolkningen af såvel forleddet som efterleddet i *Trondheim* har været genstand for diskussion. Det får man imidlertid ikke meget indtryk af her i afhandlingens afsnit om navnetolkninger. Først mere end 100 sider længere fremme på s. 185 og 186, finder vi efterleddet *-heim* behandlet i et lille kapitel med titlen «Vitskaplege granskningar av *-heim*-namn», der udgør et underafsnit i kapitlet om «*Trondheim*-namnet i dei eldste kjeldene». Af denne grund skal jeg da også vente med at diskutere efterleddet og navnetypen som sådan, til vi når frem til denne del af afhandlingen. I underafsnittet om *-heim*-navne finder vi imidlertid også en alternativ tolkning af forleddet i *Trondheim* omtalt (s. 186), nemlig Mattias Tveitanes forslag om, at forleddet skulle være et ellers ukendt substantiv **prónd* med betydningen 'frugtbart område'. Dette kunne man med rimelighed have ventet nævnt på s. 84, hvor der diskuteres navnetolkninger. Tveitanes tolkning afvises i øvrigt med rette. Selv om Tveitane er den eneste, der nævnes i afhandlingen, så er han dog ikke den eneste navneforsker, der har fremsat et alternativt forslag til tolkning af forleddet i *Trondheim*, hvilket også fremgår af litteraturhenvisningerne i NSL. Bl.a. har Stefan Brink i en artikel fra 1995 foreslået, at forleddet tolkes som et stednavn på *-und*, der i givet fald skulle være et oprindeligt navn på Trondheimsfjorden. I Eva Nymans store

undersøgelse af nordiske stednavne på *-und* (2000) kan man finde en grundig gennemgang og meget kvalificeret bedømmelse af dette og andre tolkningsforslag. Nymans konklusioner styrker i øvrigt den gængse tolkning af forledet i *Trondheim* som stammebetegnelsen *trønder*. Det er også det forled, der i semantisk henseende passer bedst i et områdenavn, hvilket doktoranden selv er inde på.

Det kan undre, at diskussionen af etymologien til *Trondheim* i afhandlingen er blevet splittet op på denne måde, men det kan doktoranden måske redegøre for årsagen til. En sidehenvielse fra det ene kapitel til det andet ville under alle omstændigheder have været hensigtsmæssig.

Sidste navn, eller rettere sagt mulige navn, der tages op i afsnittet om navnetolkninger, er *kaupang*. Nu gælder tolkningen ikke længere et sammensat stednavn, men et allerede eksisterende appellativ *kaupang* 'handelsplads', som måske kan have været brugt med propriel funktion om byen. At ordet kan optræde i funktion som stednavn ved vi fra eksempler andetsteds, både i Norge, Sverige og Danmark.

I afhandlingen henvises for *kaupang* udelukkende til Bent Jørgensens korte omtale af det danske *købing* i opslagsværket Stednavneordbog. Denne i øvrigt fortrinlige bog henvender sig lige som NSL til et bredere publikum og prætenderer ikke at give en detaljeret videnskabelig udredning af problemerne. Ordets historie er således betydelig mere indviklet, end det er kommet til at fremgå af afhandlingen. I østnordisk har vi ordet og stednavnene i former på *-ing* og *-ung*, hvorimod vi i vestnordisk finder *-angr*. En udførlig redegørelse for de forskellige nordiske ord- og stednavneformer er allerede fremlagt af Karl Gustav Ljunggren i en artikel fra 1937 med titlen *Köping, Köpinge och Kaupangr*. Den afvigende form på *-angr* forklarer man almindeligvis som en omdannelse efter stednavne på *-angr*, hvorfor dette problem da også får en hel del opmærksomhed i Gösta Holms monografi fra 1991 om de nordiske *anger*-navne. I den nævnte artikel diskuterer Ljunggren i lighed med flere andre forskere også muligheden for, at ordet er lånt fra vestgermansk. Denne opfattelse er ifølge det ansete videnskabelige opslagsværk Reallexikon der Germanischen Altertumskunde bind 16 (2000) almindeligt accepteret i nutidig forskning. Disse forhold havde det efter min mening været naturligt at redegøre for i forbindelse med spørgsmålet om dette potentielle stednavns tolkning. Doktoranden havde da også haft baggrund for på s. 208 at tage et passende lille forbehold over for Charlotte Blindheims citerede formulering i Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Midaldertid, hvor hun karakteriserer *kaupang* som «utvilsomt det beste no[r]ske] ord vi har for h[andelsplads]...». Ordet er næppe i sin oprindelse norsk, men et lån fra vestgermansk.

Den semantiske trekant

«Namnetolkingar kan gjere greie for tilhøvet mellom språkleg uttrykk, denotatum og denotasjon» siger doktoranden på s. 84 og illustrerer det med en figur inspireret af Ogden og Richards berømte semantiske trekant. I afhandlingen henvises ikke til andre forskeres forsøg på at tilpasse den semantiske trekant til *proprier*, men sådanne foreligger faktisk. Gordon Albøges forslag fra 1976 og Thorsten Anderssons fra 1988 kunne bl.a. have været nævnt. Trekantens egnethed til dette formål har i øvrigt også været betvivlet. Den er jo ikke møttet på *proprier* men på appellativer, og der er som bekendt navnlig i semantisk henseende markante forskelle mellem disse to kategorier.

I dag har Lockertsen fremlagt et nyt og frisk forsøg med trekanten, der introduceres som skabelon s. 85. Inden jeg begynder drøftelsen af doktorandens udfyldning af den semantiske trekant, vil jeg gerne henlede opmærksomheden på en konstatering, der kan læses på afhandlingens s. 90. Her står, at *Nidaros* som bynavn er et sekundært navn, og det er jeg ganske enig i. Med en mere specificerende term kalder man almindeligvis sådant et navn for semantisk sekundært eller betydningssekundært. Det semantisk primære navn er *Nidaros* som navn på elvemundingen. Der er da også, som man kan se på samme side, tale om en ny navnebærer, nemlig byen. Navnet har altså fået et nyt denotatum. Det samme er i øvrigt tilfældet med bynavnet *Trondheim* i forhold til områdenavnet *Trondheim*.

Med dette in mente vil jeg vende mig mod figurene på s. 93 og 94, hvor doktoranden har udfyldt den semantiske trekant, således at den illustrerer de «ulike onomastiske tolkingane av *Kaupang*, *Nidaros* og *Trondheim*». Figurene er i øvrigt ikke kommenteret fra forfatterens side, så det er overladt til læseren selv at interpretere dem. Mine spørgsmål angår specielt de figurer, der gengiver tolkninger af *Nidaros* og *Trondheim*.

For *Nidaros* er der kun én figur, nemlig figur a). Det sproglige udtryk, navnet *Nidaros*, står som venteligt forneden i trekantens venstre spids. Oppe i trekantens top skal indholdet stå, det der i afhandlingen kaldes for «tanke /tyding», og her læser vi ordet «By». Det må altså være *Nidaros* som bynavn, figuren illustrerer. I så fald synes jeg egentlig, at ordet «by» er en god løsning, hvis man med *by* skal forstå de forestillinger, navnebrugerens knytter til navnet. *Proprier* har jo som bekendt ikke almindelig, appellativ betydning, men det man blandt andet har kaldt associativ betydning, altså forestillinger om navnebæreren. Forneden i trekantens højre spids skal det angives, hvad der er navnets denotatum eller referent. Her ville jeg forvente, at der stod «Byen *Nidaros*» eller lignende, for byen er jo det ny denotatum. Men sådan forholder det sig ikke. Referenten er anført som «Osen av Nidelva». Da dette er det oprindelige denotatum, tror jeg ikke, at udfyldningen af trekanten kan være korrekt foretaget.

To tolkninger af *Trondheim* illustreres med figurer under punkt c) på s. 94. I tolkning nr. 1 angives *Trondheim*'s indhold at være «Område», og denotatum er angivet som «Dei åtte fylka rundt Trondheimsfjorden». Her er det altså *Trondheim* som områdenavn, vi har med at gøre. Ved tolkning nr. 2 finder vi ordet «By» som navnets indhold, angivet ved trekantens øverste spids ganske lige som ved *Nidaros*. Tolkning 2 må således angå *Trondheim* som bynavn. Det må derfor også her være en fejl, at denotatum er angivet som «Osen av Nidelva». Navnets ny denotatum er jo byen. Nidelvens munding har i øvrigt aldrig været denotatum for *Trondheim*.

Fra naturnavn til bynavn

Det følgende lille underkapitel, der kun fylder godt halvdelen af s. 85, har titlen «Frå naturnamn til bynamn». Her skitseres det, hvorledes *Nidaros* fra at være navn på en naturlokalitet, nemlig elvemundingen, muligvis via et gårdsnavn bliver navn på byen, der opstod ved elvemundingen. Det påpeges, at de fleste norske bynavne er oprindelige naturnavne. Jeg kan tilføje, at utallige danske landsbynavne og bynavne er opstået på tilsvarende måde. I afhandlingen er der ikke referencer til litteratur, der behandler dette fænomen, men den findes. I rapporten (1988) fra NORNA-symposiet om denotationsskifte i stednavne kan man således finde problemkomplekset belyst fra forskellige sider. Det omfatter nemlig ikke blot overførsel af naturnavne til bebyggelser, men bl.a. også overførsel af kulturnavne til bebyggelser, som f.eks. *København*, der oprindeligt var navn på en havn, men senere blev navn på bebyggelsen, som opstod ved havnen. Man kan forestille sig, at forløbet er foregået sådan, at der ved eller på den oprindelige navnebærer er opstået en eller anden form for bebyggelse, der i starten har været lille og uanseelig og ikke selvstændigt navngivet. Efterhånden er bebyggelsen blevet vigtigere end den oprindelige navnebærer, og bebyggelsen er dernæst blevet nyt denotatum for navnet. Dette forløb kan karakteriseres som en metonymisk navneoverførsel baseret på kontaktassociation, og der er følgelig ikke tale om nogen bevidst navngivning eller en egentlig navngivningsproces.

Aldersbestemmelse af navne

I underkapitlet «Aldersbestemmelse av namn» diskuterer forfatteren specifikt navneoverleveringen som dateringskriterium. Nu er navneoverleveringen kun ét af en hel række dateringskriterier, som stednavneforskningen benytter sig af, men da de andre ikke er relevante for denne undersøgelse, tages de meget forståeligt ikke op i bogen. Dette betyder imidlertid, at afsnittets indhold ikke svarer til den meget brede titel.

Doktoranden baserer i øvrigt sin argumentation på John Kousgård Sørensen

og min bog Stednavneforskning 1, hvilket jeg selvsagt ikke kan have indvendinger imod. Jeg har dog en enkelt bemærkning, som ikke gælder selve navnedateringen, men vedrører et metodisk problem med relation til beskrivelsen i det foregående underkapitel. Det anføres på afhandlingens s. 86, at *Nidaros* kan dateres som bynavn via en historisk person og hændelse. Ifølge overleveringen gjorde Olav Tryggvason nemlig i år 997 området til kaupang, og navnet angives i kilderne som *Nidaros*. Doktoranden regner derfor *Nidaros* for at være bynavn fra dette tidspunkt. Dette kan naturligvis være rigtig, men hvis kongen selv har haft en finger med i spillet, hvilket overleveringen måske kunne indicere, er der foregået en bevist navngivning og ikke den type navneoverførsel fra naturlokalitet til bebyggelse, som blev beskrevet ovenfor på s. 85.

Propriumsdefinition og leksikalisering

Underkapitlet «Propriumsdefinition og leksikalisering» angår to af onomastikkens meget vanskelige problemer. Doktoranden tager på s. 88 udgangspunkt i en definition af leksikalisering, som Kristin Bakken har formuleret i sin doktorafhandling. Leksikalisering beskrives af Bakken som «en gradert proces der en sammensetnings betydning går over fra å være komposisjonell og motivert, til å bli ikke-komposisjonell og demotivert». Denne definition applicerer doktoranden på *proprier*, for som han siger «Denne leksikaliseringsteorien kan brukast på både *kaupang* og *Nidaros* for å vurdere om orda har gjennomgått ei leksikalisering frå appellativ til *proprium*» (s. 88). Det er imidlertid meget diskutabelt, om den pågældende definition af leksikalisering uden forbehold kan overføres på *proprier*, altså om leksikalisering og *proprialisering* uden videre kan sidestilles som fænomener. Personligt mener jeg ikke, at dette er tilfældet.

Et andet og for dagens disputats nok vigtigere problem i forbindelse med anvendelsen af Bakkens definition på *proprier* er, at den beskriver leksikaliseringsprocessen som graderet. Blandt navneforskere har der ikke hersket enighed om, at overgangen fra ikke-navn til navn foregår gradvis. Diskussionen om dette forhold er langt fra ny. Gordon Albøge og Bengt Pamp diskuterede således allerede problemet i tidsskriftet *Acta philologica Scandinavica* i numrene fra 1976 og 1979. Albøge mente, at overgangen ikke kan tænkes at foregå gradvis, hvorimod Pamp mente, at dette kan være muligt.

Jeg må erklære mig enig med Albøge i dette spørgsmål. Det hænger sammen med et andet forhold, som doktoranden er inde på, nemlig at et sprogligt udtryk enten er et appellativ eller et *proprium*. Som doktoranden meget klart siger, så kan det «ikkje vere begge delar samtidig, eller vere noko midt i mellom» (s. 89). I afhandlingen krediteres den finske navneforsker Terhi Ainala for dette synspunkt, og hun har da også fremsat det ganske kort i et trykt kongresforedrag fra 1998. Hun er imidlertid ikke den første, der har formuleret denne opfattelse,

hvilket fremgår af hendes fodnotehenvisning til en artikel, jeg publicerede i 1985 som et bidrag til en dengang aktuel debat om eksistensen af såkaldt appellative eller halvt appellative stednavne.

Doktoranden tilslutter sig den nævnte opfattelse, for som han udtrykker det «Denne teorien inneber at *kaupangr* ikkje kunne ha vore brukt av den ein-skilde språkbrukaren både som appellativ og proprium» (s. 89). *Kaupang* må altså være brugt enten som appellativ eller som proprium. Det er jeg selvsagt enig i. Men denne opfattelse harmonerer jo dårligt med den anden, som doktoranden også tilslutter sig, nemlig at overgangen fra appellativ til proprium er en gradvis forløbende proces, hvor en sproglig størrelse fra at have været appellativ langsomt bliver mere og mere proprium. Det er vanskeligt at se, hvorledes disse to modstridende opfattelser kan lade sig forene.

Det er heller ikke uproblematisk at overføre den del af Kristin Bakkens leksikaliseringensdefinition til proprium, som siger, at «en sammensetnings betydning går over fra å være motivert, til å bli demotivert». Man kan nemlig hævde, at proprium principielt altid er demotiverede. De behøver ikke at svare til kendte ord i sproget for at fungere som navne, og hvis de stemmer overens med velkendte ord, kan de fungere udmærket, både hvis disse ords betydning passer på navnebæreren, og hvis den ikke gør det.

Konkurrerende navne, leksikalisering og stednavneskifte

I det følgende underkapitel «Konkurrerende namn, leksikalisering og stadnamnskifte» introduceres endnu to temmelig komplicerede onomastiske foretelser, nemlig stednavneskifte og konkurrerende navne. Doktoranden har været så venlig at bruge en definition af stednavneskifte, jeg har formuleret. Den siger, at stednavneskifte «er relationen mellem to stednavne med samme denotatum, hvor det ene i sprogbrugen har afløst det andet». Som doktoranden også citerer mig for at mene, er det ikke sådan, at to konkurrerende stednavne altid resulterer i et navneskifte. Alternative stednavne hører i øvrigt tit hjemme i forskellige navnebrugerkredse. Jeg kunne imidlertid have ønsket mig, at det lidt tydeligere var blevet præciseret, i hvilke sammenhænge disse problemstillinger er aktuelle for de konkrete navne i undersøgelsen. Forholdet mellem *kaupang* og *Nidaros*, som diskuteres i dette underkapitel (s. 90 f.), kan der f.eks. ikke være tale om at opfatte som alternative stednavne, da *kaupang* ifølge undersøgelsen kun undtagelsesvis har stednavnfunktion og altså almindeligvis er et appellativ.

Jeg finder det som tidligere sagt meget prisværdigt og glædeligt, at onomastisk teori og metode så eksplicit er fremhævet som et væsentligt grundlag for undersøgelsen. På denne baggrund virker det imidlertid noget overraskende, at de onomastiske argumenter og ræsonnementer i resten af afhandlingen spiller en særdeles beskedne rolle.

Nidaros og *Trondheim* i de ældste kilder

Det er så afgjort de kildehistoriske studier, der udgør tyngdepunktet både i dette kapitel 4 om «Nyare forskning og ny teori» og i hele undersøgelsen. Doktoranden har nylæst og revurderet mange kilder og gjort nye kildefund, som især anfægter grundlaget for de teorier og konklusioner, der har været fremsat af Didrik Arup Seip. Jeg skal overlade den nærmere vurdering af de kildehistoriske dele til 2. opponenteren, men mere generelt blot fremhæve, at fremstillingen er disponeret sådan, at den i store træk følger den tematisering, der blev brugt i kapitel 2 og 3, hvilket på udmærket måde holder afhandlingen sammen.

Navnet *Nidaros*' forekomst i de ældste norrøne og nordiske kilder analyseres først med henblik på navnedatering. Dernæst følger en beskrivelse af dette navns optræden i de ældste latinske og udenlandske kilder, som for en stor del er baseret på doktorandens egne studier i europæiske arkiver og biblioteker. Behandlingen af kilder, hvori navnet *Nidaros* er overleveret, indtager med 91 sider den mest prominente plads. Parallelt med undersøgelsen af navnet *Nidaros* gennemgås navnet *Trondheim*'s forekomst i henholdsvis norrøne og nordiske kilder og i latinske og udenlandske kilder. Med sine 23 sider er denne gennemgang af kildegrundlaget for *Trondheim* dog af betydelig mindre omfang end den tilsvarende for *Nidaros*.

-heim-navne

Kapitlet om «*Trondheim*-navnet i dei eldste kjeldene» indledes som allerede nævnt af et underafsnit med overskriften «Vitskapelege granskningar av *-heim*-namn». Det fylder i alt kun lidt over 1 side (s. 185 og 186), og titlen lover en hel del mere, end indholdet kan bære. Det er faktisk kun Magnus Olsens redegørelse fra 1926, som bliver refereret i afhandlingen, skønt mange andre har ytret sig om denne navnetype, der har udbredelse ikke alene i Norden, men også på vestgermansk sprogområde i England og på kontinentet. Netop navnet *Trondheim* har spillet en vigtig rolle i diskussionen om efterleddets betydning i stednavne, fordi det er ét af de meget få eksempler på, at *heim* kan indgå i et områdenavn. De allerfleste gamle navne på *-heim-* har nemlig denoteret bebyggelser, hvilket i Norge vil sige gårde. I afhandlingen nævnes de norske *Jassheimr* og *Sæheim* som paralleller til *Trondheim*. Det førstnævnte navn er dog temmelig dunkelt, og det sidstnævnte må vist bero på en misforståelse, for *Sæheim* er et gårdnavn, og det anføres da også som et sådant af Magnus Olsen. I Norden er der ingen paralleller til, at et stort landområde som det middelalderlige *Trondheim* har båret et *-heim*-navn. Man skal til kontinentet for at finde et sidestykke, nemlig landskabsnavnet *Böhmen*. I dette *-heim*-navn er forleddet i øvrigt en stammebetegnelse ligesom i *Trondheim*. Der har været gjort adskillige forsøg på at rekonstruere en grundbetydning af ordet *heim*, der kunne svare til dets anvendelse

både i navne på områder og på bebyggelser. Jeg kan f.eks. henvise til Kristian Halds redegørelse for problemet i monografien om de danske stednavne på *-um* fra 1942. I faglitteraturen finder man ikke sjældent betydningen angivet som 'sted, hvor man har slået sig ned', 'hjemsted', men også andre forslag har været fremme. Interessant er i denne sammenhæng bl.a. betydningen 'en eller flere gårde eller bygders revir' eller 'ressourceområde', som er foreslået af Stefan Brinks i en artikel om de svenske navne på *-hem* (publiceret 1991 i hædersskriftet til den norske forsker Nils Hallan). Jeg synes, det havde været relevant at inkludere disse problemer i afhandlingens beskrivelse af forskningen omkring *-heim*-navnene.

Druntheim

I afhandlingen fremhæves det som et vigtigt resultat af gennemgangen af navnet *Trondheim*'s forekomst i såvel norrøne og andre nordiske kilder som i latinske og andre udenlandske kilder, at overleveringen af navnet *Trondheim* ikke modsiger de slutninger, forfatteren har kunnet drage med hensyn til overleveringen af navnet *Nidaros*. I den forbindelse vil jeg gerne stille et spørgsmål angående de nedertyske og i øvrigt også nederlandske former af *Trondheim*: *Druntheim* og *Drunten*. Disse former nævnes nogle gange i afhandlingen, men diskuteres ikke i relation til problemet om *Trondheim*'s alder som bynavn. I sin bog om middelnedertyske træk i gamle nordiske stednavne fra 1937 kommer Karl Gustav Ljunggren ind på dateringen af disse former, og ifølge ham tyder *D*-formerne i *Druntheim* og *Drunten* på, at navnet *Trondheim* har være optaget i middelnedertysk før overgangen af *h* til *t*, det vil sige før 1300. Er det så bynavnet eller områdenavnet de nedertyske og nederlandske købmænd og søfarende har haft som del af deres onomastikon på dette tidlige tidspunkt? Umiddelbart kunne man vel forestille sig, at byen snarere end området lå inden for denne navnebrugergruppes interessesfære. Eller er der indicier for, at området var den lokalitet, disse handelsfolk havde brug for at kommunikere om? Ville en sondering i nedertyske og nederlandske kilder måske kunne give svaret og eventuelt bidrage til diskussionen om, hvornår *Trondheim* blev bynavn?

Trondheim* versus *Trondhjem* – termen *eksonym

Næstsidste underkapitel i kap. 4 bærer overskriften «Frå *Trondheim* til *Trondhjem*». Nu gælder undersøgelsen specifikt formen *Trondheim* versus formen *Trondhjem*. På grundlag af nyere udforskning af dialektale og sproghistoriske forhold tilbageviser doktoranden Seips forestilling om, at *-hjem* kunne være resultatet af en norsk lydudvikling, og forklarer i stedet navneformen som en følge af dansk påvirkning. At dette kan være rigtigt, vil jeg ikke betvivle. Jeg vil derimod gerne sætte et spørgsmålstegn ved, at *eksonym* er en rammende

term for formen *Trondhjem*. Den anvendes adskillige gange i afhandlingen. På s. 71 siges det eksempelvis om navneformen *Trondhjem*, at den er klassificeret «som det ein i dagens namneforskning kallar eksonym», og på s. 215 står der, «at forma må karakteriserast som eit dansk eksonym». *Eksonym* defineres ikke i afhandlingen, og en definition er da heller ikke nogen helt let sag. Hvori vanskelighederne består, havde doktoranden blandt andet kunnet se i det diskussionsreferat, der efterfulgte et foredrag af Wolfgang Laur (publiceret 1988 i NORNA-rapporter 17), som doktoranden selv henviser til i forbindelse med den tyske form *Druntheim*. Referatet, der er aftrykt lige efter foredraget, gengiver en diskussion, der angik spørgsmålet om, hvilken art af ændringer et navn skal undergå i et andet sprog, før det kan betegnes som et eksonym. Et entydigt svar bliver ikke givet, men flere relevante afgrænsningskriterier, som doktoranden måske kunne have forholdt sig til, bliver bragt på bane. I et andet internationalt forum, FN-organet UNGEGN (United Nations Group of Experts on Geographical Names), er man faktisk nået til enighed om en definition af eksonym, og denne kan findes gengivet adskillige steder i faglitteraturen, eksempelvis i den norske redigerede NORNA-rapport om udenlandske navne i Norden fra 1999 og i det nyligt udkomne hæfte 43 af det norske tidsskrift *Nytt om namn*. Definitionen lyder nogenlunde sådan: et eksonym er et geografisk navn brugt i et sprog for et geografisk objekt beliggende uden for området, hvor sproget har officiel status, og som afviger fra den form, der bliver brugt i det officielle sprog i området, hvor det geografiske objekt findes. Det er diskutabelt, om formen *Trondhjem* falder ind under denne definition. Med hensyn til netop *Trondhjem* er der yderligere den tilføjelse at gøre, at formen bliver optaget i norsk, og så kan man ikke længere tale om et dansk eksonym.

Navneskiftet fra *Nidaros* til *Trondheim*

Sidste underkapitel i kap. 4 indeholder en værdifuld dokumentation af *Nidaros*-navnets fortsatte eksistens og brug i kilder fra 1500-, 1600- og 1700-tallet. Her finder vi ikke helt sjældent en ordlyd, som refererer til navneskiftet fra *Nidaros* til *Trondheim*. Da der ikke er tale om samtidige kilder, er oplysningerne ganske vist af begrænset værdi som dokumentation af forløbet. Den samtidige overlevering synes at være meget lidt informativ om dette stednavneskifte, og det får da heller ikke megen opmærksomhed i afhandlingen, skønt det vel egentlig også hører ind under afhandlingens emne. Men det er ikke denne type problemer, der har stået i fokus i undersøgelsen. Der er imidlertid tale om et interessant stednavneskifte, som på mange måder er både gådefuldt og atypisk. Det er således helt usædvanligt, at et områdenavn bliver bynavn og dernæst udkonkurrerer det ibrugsværende bynavn. Hvordan kunne det lade sig gøre, at bynavnet *Nidaros*, som var et veletableret navn med en skriftlig tradition, blev fortrængt af et

områdenavn *Trondheim*, som i øvrigt selv var veletableret i denne funktion. Store navnebrugerkredse har altså skullet opgive brugen af et navn til fordel for et andet tilsyneladende uden nogen ydre motivation. Navnesammenfaldet mellem områdenavnet *Trondheim* og bynavnet *Trondheim* må desuden have været meget lidt funktionelt. Blandt andet problemer som disse forekommer mig endnu noget utilstrækkeligt belyst.

Afsluttende bemærkninger

I afhandlingens afsluttende og konkluderende kapitel konstateres det, at undersøgelsen i stort set alle henseender bekræfter de opstillede hypoteser og dermed afviser næsten alle Seips teorier og konklusioner angående bynavnene *Nidaros* og *Trondheim*, samtidig med at den støtter Indrebøs. Undersøgelsen kan således siges at få karakter af et partsindlæg i navnestriden til fordel for Gustav Indrebø.

Dagens doktorafhandling indeholder en dybdeundersøgelse med en ret smalt afgrænset problemstilling. Det er både dens svaghed og dens styrke. Hvad undersøgelsen kommer til at mangle i bredden med hensyn til eksempelvis generaliseringsmuligheder, kan den således siges at vinde i dybden ved sin energiske kulegravning af både gammel og ny information. Kildegrundlaget for den har ofte måttet hentes frem i vanskeligt tilgængelige samlinger og arkiver, hvilket har krævet både udholdenhed og detektivisk talent. Det er en engageret og kompetent faghistorisk og sproghistorisk analyse, der her fremlægges. Målet med undersøgelsen, der i afhandlingens begyndelse blev formuleret som «å komme fram til sikrere kunnskap om sentrale spørsmål om alder på og om språkhistorisk utvikling av namn brukte på byen Trondheim fra historisk tid og framover» (s. 11) er fuldt ud blevet nået.

Nu er historien om byen Trondheims navne som bekendt ikke slut med den faglige strid i 1931. Jeg ser da også med spænding frem til en fortsættelse. Indtil videre vil jeg ønske hjerteligt tillykke med færdiggørelsen af denne interessante del af historien, som jeg har læst med udbytte og stor fornøjelse.

Litteraturhenvisninger

- Albøge, G. 1976: Om stedsnavnets begreb og struktur. *Acta philologica Scandinavica* 31. 133–175.
- Andersson, Th. 1988: Egenamn och den semantiska triangeln. *Denotationsbyte i ortnamn*. Red. P. Slotte. NORNA-rapporter 37. 33–36. Uppsala.
- Brink, S. 1991: Iakttagelser rörande namnen på *-hem* i Sverige. *Heidersskrift til Nils Hallan på 65-årsdagen* 13. desember 1991. 66–80. Oslo
- Brink, S. 1995: Gamle land, bygder og distrikt i Midt-Norden. *Spor – fortidsnytt fra Midt-Norge* 10,2.

- Dalberg, V. 1985: On Homonymy between Proper Name and Appellative. *Names* 33. 127–135.
- Denotationsbyte i ortnamn. 1988. Red. P. Slotte. NORNA-rapporter 37. Uppsala.
- Hald, K. 1942: De danske Stednavne paa -um. Universitets-Jubilæets danske Samfund Nr. 333. København.
- Holm, G. 1991: De nordiska *anger*-namnen. Det Norske Videnskaps-Akademi. II. Hist.-Filos. Klasse. Skrifter. Ny Serie No. 18. Lund.
- Ljunggren, K. G. 1937a: Köping, Köpinge och Kaupangr. NoB 25. 99–129.
- Ljunggren, K. G. 1937b: Undersökningar över nordiska ortnamns behandling i medellågtyskan och medellågtyska drag i gamla nordiska ortnamn. Lunds universitets årsskrift. N.F. Avd. 1. Bd 33. Nr 7. Lund – Leipzig.
- Nyman, E. 2000: Nordiska ortnamn på *-und*. *Acta Academiae regiae Gustavi Adolphi* 70. Studier till en svensk ortnamnsatlas 16. Uppsala.
- Ortnamn och språkkontakt. 1980. Red. Th. Andersson m. fl. NORNA-rapporter 17. Uppsala.
- Pamp, B. 1979: Ortnamn: begrepp och struktur. *Acta philologica Scandinavica* 32. 121–127.
- Utanlandske namn i Norden. 1999. Red. B. Helleland & L. Nilsson. NORNA-rapporter 68. Uppsala.

Andreopponent Magnus Rindal

Helldu þeir in um Agða nes oc til Niðar oss. þar var nocquot þorp sett oc kaupstaðr («Dei segla inn forbi Agdenes og til Nidaros. Der var det reist ein huskrull og sett kjøpstad»). Slik omtaler den islandske munken Oddr Snorrason ca. 1190 grunnlegginga av Trondheim i *Saga Óláfs Tryggvasonar*. Tradisjonelt reknar ein med at Trondheim blei grunnlagd 997, men arkeologiske undersøkingar tyder på at byen er eldre.

Det er diskusjonen om det eldste namnet på denne byen som er emnet for Roger Lockertsens doktoravhandling *Namnet på byen Trondheim. Ei språkhistorisk og faghistorisk tilnærming*, Bergen 2006.

I 1920-åra var det ein stor debatt i Noreg om namnet på dei tre største byane, Oslo, Bergen og Trondhjem. Bynamnet Bergen blei behalde, medan Kristiania blei bytt ut med Oslo i 1925. Ved lov av 14. juni 1929 blei bynamnet Trondhjem endra til Nidaros. Dette møtte sterk motstand, i hagl og regn demonstrerte 20000 menneske i Trondheim 4. juni 1929 mot bynamnet Nidaros. Og ved lov av 6. mars 1931 blei Nidaros erstatta av Trondheim.

Språkforskarane deltok aktivt i namnestrident, med professorane Didrik Arup Seip og Gustav Indrebø som frontfigurar. Seip meinte at Trondheim var det eldste bynamnet, at Nidaros blei teke i bruk av kyrkjelege miljø i 1172, og at forma Trondhjem hadde heimleg norsk opphav. Indrebø meinte at Nidaros var det eldste namnet, at Trondheim på denne tida var områdenamn, og at forma Trondhjem var ei fordansking. Nynorskfolket, med Indrebø i spissen, ønskte

Nidaros. Riksmålsfolket, med Seip i spissen, ville ha Trondhjem. Som kjent vann ingen av partane fram, resultatet blei Trondheim.

Undertittelen på Lockertsens avhandling seier at det er eit språkhistorisk og faghistorisk arbeid han har lagt fram. Han kallar også arbeidet sitt historiografisk (s. 9), og bruker stor plass til gjennomgang av det tidlegare forskarar har skrive om bynamnet. Og han har gjort eit omfattande arbeid med å finne fram kjeldemateriale om namnestriden.

Hovudærendet for Lockertsen er likevel ei faghistorisk drøfting av Indrebøs og Seips argumentasjonar. I den samanhengen vurderer han også sjølv dei opplysningane vi finn om bynamnet i mellomalderkjeldene. Og slik avhandlinga ser ut no, ligg hovudvekta på det siste.

Innleiingsvis stiller han opp desse hypotesane:

1. Nidaros er det eldste bynamnet.
2. Trondheim er opphavleg ikkje bynamn, men områdenamn.
3. Den eldste bruken av latiniserte former av Trondheim som bynamn skuldast kunnskapsløyse.
4. Trondhjem som bynamn skuldast dansk påverknad.
5. Kaupang har ikkje vore bynamn.

Han drøfter så det dei gamle kjeldene seier om bynamnet. I konklusjonen stadfester han hypotesane ovanfor. Dessutan meiner han at den såkalla Firenze-lista er frå 1120-åra, og at det ikkje skjedde noko kyrkjeleg namneskifte frå *Trondheim* til *Nidaros* i 1172.

I tre innleiande avsnitt (s. 6–15) skriv Lockertsen litt om teori og metode. Eit seinare avsnitt (s. 101–112) har overskrifta «Onomastisk teori og dateringsmetode». Denne framstillinga inneheld ikkje noka djuptgåande drøfting, og i resten av avhandlinga spelar onomastiske resonnement ei underordna rolle.

Lockertsen seier (s. 10) at metoden «som står sentralt i avhandlinga er kritisk kjeldegransking av originalar til omdiskuterte kjelder og til kjelder på 1920- og tidleg 1930-tal.» Etter mitt syn er det stor skilnad mellom dei metodiske utfordringane ved bruk av mellomaldertekstar og ved bruk av tekstar frå 1900-talet. Eg kjem tilbake til mellomalderkastane.

Lockertsen vil halde seg til dei krava til vitskapen som filosofen og vitskaps-teoretikaren Karl Popper (1902–1994) har formulert. Sentralt her er at teoriane skal testast, dvs. at hypotesane skal setjast opp slik at dei prinsipielt kan falsifiserast. Det er eit fornuftig utgangspunkt Lockertsen tek. Men det er ikkje lett å sjå korleis hypotesane ovanfor kan falsifiserast. For dei alle gjeld det at svara må byggje på tolkingar, og dei er avhengige av korleis ein definerer *bynamn*. Etter

mitt syn er det viktig å ha Poppers krav til falsifisering i medvitet i humanistiske vitsskapar, men vi kjem likevel ikkje bort frå at dei oftast er tolkingsvitsskapar, som krev andre metodar i tillegg til Poppers. Når Lockertsen fyrst vil halde seg til Popper, er det merkeleg at han i litteraturlista berre har med *Fornuft og rimelighet som tenkemåte. Utvalgte essays* frå 1981. I ei doktoravhandling ville eg vente referanse til *The Logic of Scientific Discovery*, 1959 eller seinare utgåver.

I kapitlet om metode dreg Lockertsen også fram Odd Einar Haugens arbeid, og han viser til *Filologi og tekstkritikk. Eit norrønfilologisk synspunkt på kjerna i filologien* frå 1984. Det hadde vore meir naturleg å vise til Haugens doktoravhandling, *Stamtre og tekstlandskap. Studiar i resejnsjonsmetodikk med grunnlag i Niðrstigningar saga*, frå 1992. Men desse to arbeida til Haugen drøfter korleis ein skal vurdere ulike handskrifter av eitt verk. Han tek ikkje for seg generelle kjeldekritiske spørsmål knytte til bruk av mellomaldertekstar. I Lockertsens arbeid står Haugen difor ikkje sentralt.

Kapitlet om vitsskapsteori og metode er etter mi vurdering eit av dei svakare i Lockertsens avhandling. Og eg kan ikkje sjå at han seinare i nemnande grad bruker Popper eller Haugen i drøftingane sine.

Den faghistoriske delen av avhandlinga omfattar kapittel 2 og 3 (s. 19–98). Dette er eit grundig oversyn over den faglege debatten om namnet på byen Trondheim, frå 1750 til 1931, med hovudvekta på dei tre siste åra. Lockertsen har her gjort eit stort arbeid med å finne fram materialet, også det utrykte. Dette er eit solid stykke handverk, men det inneheld ikkje kritiske vurderingar av dei enkelte debattinnlegga.

Den mest sjølvstendige delen av arbeidet finn vi kapittel 4, «Nyare forskning og teori» (s. 99–250). Her kjem den kritiske vurderinga av dei viktigaste faglege innlegga som er omtalte i kapittel 3, med hovudvekta på bidraga frå Didrik Arup Seip og Gustav Indrebø. Lockertsen følgjer konsekvent Indrebø i striden med Seip.

Dette kapitlet inneheld også ein gjennomgang av bynamnet i dei eldste norrøne og latinske kjeldene. Her saknar ein eit samla oversyn over kjeldene, med ei kjeldekritisk drøfting av verk og overleverte avskrifter, og ei drøfting av dateringsproblematikken, som Lockertsen elles legg stor vekt på.

Eit problem med Lockertsens framstillinga av bynamnet i desse kjeldene, er at han til vanleg gjer greie for førekomstane i samanheng med drøftinga av bidraga frå dei enkelte forskarane. Vi får såleis ikkje noko samla oversyn over fordelinga av namneformene i dei eldste kjeldene, og det er ikkje alltid referanse til tekststad i utgåvene.

I drøftingane i avhandlinga står skrivemåten i dei gamle tekstane sentralt. Det er difor naudsynt å sitere unormaliserte utgåver, når slike finst. Sitering

av omsetjingar til moderne språk bør ikkje brukast til anna enn opplysning om korleis omsetjaren har tolka teksten.

På side 255–256 har Lockertsen eit oversyn over belegga på Nidaros og Trondheim før 1200. Vi finn der desse tre historieverka frå norsk mellomalder: 1. *Historia de antiquitate regum Norwagiensium*, av Theodoricus monachus, ca. 1180, truleg trøndsk, handskrift frå 1600-talet, omfattar perioden frå Harald Hårfagre til Sigurd Jorsalfare (d. 1130). 2. *Ágrip af Noregs konunga sqgum*, ukjend forfattar, truleg trøndsk, ca. 1190, handskrift frå ca. 1225, omfattar perioden frå Halvdan Svarte til Sigurd Munn (d. 1155). 3. *Saga Óláfs Tryggvasonar*, av Oddr Snorrason, islandsk, på latin ca. 1190, omsett til norrønt seinare, tre handskrift frå ca. 1250–1275, ca. 1270 og ca. 1300, omfattar Olav Tryggvasons liv til han fall i 995.

Ei kjeldekritisk drøfting av kva desse tekstane kan seie om bynamnet Nidaros, ville innehalde følgjande moment: Oddr kjenner trøndske forhold dårlegast. Oddr er den som etter sitt innhald står fjernast i tid. *Ágrip* har det eldste handskriftet, medan handskriftet til Theodoricus er frå 1600-talet. Av Oddr står handskriftet A (AM 310 4°, frå ca. 1250–1275) originalen nærmast. Etter vanleg lære har *Ágrip* og Oddr brukt Theodoricus, og Oddr har brukt *Ágrip*. Alt i alt ville eg vurdere *Ágrip* som den mest pålitelege kjelda i vår samanheng.

I si oppstilling daterer Lockertsen Oddr Snorrasons *Saga Óláfs Tryggvasonar* til 1170–1175, i strid med den vanlege oppfatninga. Referansen er til Peter Footes innleiing til utgåva av *Historia de antiquitate regum Norwagiensium*. På denne måten blir dette verket det eldste av dei tre. Det er etter mitt syn ingen grunn til å fråvike den vanlege dateringa til ca. 1190, og som nemnt reknar vi med at Oddr Snorrason har brukt dei to andre verka.

Merkeleg nok gjev ikkje Lockertsen i oversynet på s. 256 opp tekstforma anten i *Historia de antiquitate regum Norwagiensium* eller i *Ágrip*. Særleg den siste er viktig, og der har teksten *nīþar oss*. Også Oddr si historie har ein skrivemåte med to ord, *Niðar oss*, og ikkje *Niðaróss*, som Lockertsen skriv. Etter mi vurdering kan desse to tekststadene like gjerne vise til osen ved elva Nid som til byen Nidaros. For å kome nærmare ei avgjerd i det spørsmålet må ein sjå på saman- og særskriving elles i tekstane. I alle fall kan det reisast tvil om vi har norrøne former for bynamnet Nidaros frå før 1200.

Når det gjeld latinske kjelder, stiller saka seg annleis. I *Historia de antiquitate regum Norwagiensium* står det - - *locum, qui dicitur Nidrosiensis* - - *nunc vero caput est totius regni* («- den staden som heiter Nidaros - - no er den midtpunktet for heile riket»). Her er det klart at Nidaros er brukt om byen, og dette verket er frå ca. 1180. Den viktigaste latinske kjelda er den såkalla Firenze-lista, Codex Ashburnham 1554q, som m.a. inneheld eit oversyn over dei bispistolane som låg under paven. Dette handskriftet ligg i Firenze, og Lockertsen har ved

sjølvsyn studert det der. Firenze-lista reknar opp dei norske bispebyane Oslo, Bjørgvin og Nidaros, den siste som *Nithirosa*. Seip meinte at namnet Nidaros var skriva med eit lysare blekk og sett inn seinare, etter 1172. Lockertsen gjer eit grundig studium av dokumentet, og gjev ein overtydande argumentasjon for at dette handskriftet er frå 1120-åra, og at bynamnet ikkje er sett inn seinare. Han studerer også den såkalla Leiden-lista, som er ei avskrift av Firenze-lista frå ca. 1160. Også denne inneheld bynamnet Nidaros.

I det såkalla Kassel-handskriftet er det i 1172–1173 skriva inn *vidrosiensis episcopo*. Dette har av Seip blitt tolka som ei feilskrift for *nidrosiensis*, og han meinte at dette var det eldste belegget på bynamnet Nidaros. Lockertsen argumenterer godt mot denne oppfatninga.

I arbeidet med desse latinske kjeldene syner Lockertsen seg som ein svært grundig og solid forskar. Andre har hatt same synspunkta før, men det er han som på ein overtydande måte har gjeve den avgjerande argumentasjonen.

I norrønt kunne *Þróndheimr/Þrándheimr* brukast både som bynamn og som områdenamn. Det er ikkje alltid lett å avgjere om namnet står for det eine eller det andre. Seip meinte at Trondheim var eldre enn Nidaros som bynamn, noko Lockertsen argumenterer sterkt i mot. Han meiner at vi alltid har områdenamnet, fordi «det i kjeldene ikkje kan visast at *Þrándheimr* eksplisitt er brukt som bynamn» (s. 233). Her stiller Lockersten urimeleg strenge krav, for det må i kvart tilfelle vere tale om ei tolking.

Ágrip seier dette om Magnus den gode, som døydd 1047: *lic hans var ført norþr i þrónd heim. oc niþ set i crisz kirkio þar sem faþir hans huilir* («liket hans blei ført nord i Trondheim og sett ned i Kristkyrkja der som far hans kviler»). Etter mi vurdering er det her mest rimeleg at forfattaren nemner den byen der Kristkyrkja ligg, og ikkje området.

Islandske Annaler indtil 1387, utgjevne av Gustav Storm 1888, er ei viktig kjelde til eldre norsk og islandsk historie. Eg kan ikkje sjå at Lockertsen har brukt denne. Etter det eg kan vurdere, finn vi her sikre eksempel på Trondheim brukt som bynamn frå 1206 av. F.eks. er det i *Annales regii* under 1219 ført inn *Boarbrvni i Þróndheimi*, som kan samanliknast med *Boarbrvni i Oslo* under 1223.

Lockertsen diskuterer ei formulering i Magnus Lagabøtes landslov frå 1274 der namnet Trondheim er brukt. Det er tale om kor stor betaling losen skal ha frå Trondheim til Bjørgvin, frå Bjørgvin til Tunsberg, og frå Tunsberg til landsenden. Den mest rimelege tolkinga her er at Trondheim er bynamn, og ikkje områdenamn, som elles ikkje finst i opprekninga.

Lockertsen viser til at fleire latinske utanlandske kjelder nyttar Trondheim som bynamn, frå slutten av 1000-talet og oppover. Dette forklarar han med manglande kjennskap til norsk geografi og norsk namnebruk. Ei slik oppfatning må vel i Poppers ånd kunne kallast immuniseringsstrategi.

Det eldste belegget Lockertsen fører opp, er frå Adam av Bremens *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum* frå ca. 1075. Han nemner ikkje at den fjerde boka i dette verket, *Descriptio insularum Aquilonis* har formuleringa *Metropolis civitas Nortmannorum est Trondemnis* («Nordmennene sin hovudstad er Trondheim»). Og ingen kan vel skulde Adam for å mangle kunnskap om helgenbyen Trondheim.

Det nest eldste latinske belegget på Trondheim er frå eit pavebrev (30. november 1154) med stadfesting av Nicolaus Brekespears skiping av erkesetet i Trondheim. Lockertsen viser til Oluf Kolsruds påstand om at pavestolen berre har kjent bynamnet Nithirosa (frå Firenze-lista), og difor har laga nemninga *civitas Trundensis*, «den trøndske byen». Men Lockertsen seier sjølv (s. 229) at dette dokumentet neppe har vore tilgjengeleg for den som skreiv pavebrevet i 1154. Og etter mitt syn er det all grunn til å tru at Nicolaus har teke med seg kunnskap om bynamnet til Roma, og at pavestolen dessutan kjende til Adam av Bremens verk.

Drøftinga over syner såleis at latinske kjelder kjenner bynamnet Trondheim alt frå slutten av 1000-talet.

Det er min konklusjon at dei norrøne kjeldene viser at Trondheim var brukt også som bynamn frå slutten av 1100-talet, og at dette blir styrkt av utanlandske latinske kjelder. Etter Lockertsens syn dukkar Trondheim opp som bynamn fyrst på 1380-talet. Eg kan ikkje sjå at han har forklart korleis denne bruken oppstod, og kvifor denne namneforma har sigra over Nidaros.

Lockertsen diskuterer også om Kaupang kan ha vore namn på byen i eldre tider. Som kjent kan ordet *kaupangr* i norrønt anten vere proprium eller appellativ med tydinga «kjøpstad». I dei norrøne handskriftene kan bruken av stor eller liten forbokstav ikkje avgjere dette spørsmålet. Vi ser då også at forskarane tolkar ulikt. Ordet finst i *Ágrip*, og Bjarni Einarsson tolkar det som proprium, medan Bjarne Fidjestøl reknar det som appellativ.

I ei liste frå ca. 1200 over jordeigedomar som har tilhøyrt Jonskyrkja i Nidaros finn vi formuleringa *J caupange*. Etter samanhengen er det mest truleg at det her er tale om kjøpstaden, ikkje om bynamnet. Teksten er utgjeven i 1889 i *Diplomatarium Norvegicum* XIII 1, og utgjevarane har ikkje teke med denne forma i namneregisteret. Men det har Finn Hødnebø gjort i 1960 i utgåva i *Norske diplomater til og med år 1300*.

Det er mi vurdering at det ikkje finst noko sikkert eksempel i dei norrøne tekstane på at *kaupangr* er brukt som namn på byen Trondheim.

Annleis stiller det seg i latinske kjelder. Rundt 1135 nemner den anglonormanniske historieskrivaren Ordericus Vitalis seks byar i Noreg: Bergen, Tunsberg, Oslo, Sarpsborg og Konghelle, den sjette er *Copenga*. Det synest opplagt at denne sjette byen er Trondheim. Men Lockertsen tenkjer seg at det er meint

Kaupang i Vestfold. Til dette er det å seie at arkeologiske undersøkingar har synt at dette Kaupang slutta å eksistere som by lenge før 1135. Han siterer også det Ordericus seier om Tunsberg, og tolkar det slik at Tunsberg er ein av seks byar som alle ligg på austkysten vend mot Danmark, og meiner difor at Trondheim er utelukka. Til det er det å seie at heller ikkje Bergen høyrer heime i ei slik rekkje. Men Lockertsen har nok mistydd teksten, for det som står, er at Tunsberg er den sjette byen, og den ligg på austkysten.

Mitt syn er såleis at dei norrøne tekstane ikkje gjev noko sikkert eksempel på at Kaupang er brukt som bynamn, men at latinske kjelder gjer det. Men namnet må ha gått tidleg av bruk.

Mot slutten av avhandlinga skriv Lockertsen eit avsnitt om Trondheim versus Trondhjem. Han argumenterer mot Seips tankar om at Trondhjem kunne representere ei heimleg lydutvikling. Eg er samd i Lockertsens konklusjon. Slik eg ser det, er også uttaleformene for både Nidaros og Trondheim bygde på eit litterært grunnlag.

Innleiingsvis har eg stilt opp Lockertsens fem hypotesar. Etter mi vurdering har han greidd å argumentere overtydande berre for nr. 4: Trondhjem som bynamn skuldast dansk påverknad.

Kjeldene viser etter mitt syn at vi på 1100-talet har eksempel på tre ulike bynamn: Trondheim, Nidaros og Kaupang. Kaupang er sjeldsynt, og går tidleg av bruk. Trondheim er tidlegast belagt i ein tekst frå ca. 1075. Nidaros er tidlegast belagt i ein tekst frå 1120-åra, men den kan byggje på eldre førelegg. Byen blei grunnlagd på slutten av 900-talet og har hatt namn lenge før desse overleverte tekstane. Det synest difor å vere uråd å seie noko om kva for eit namn som er eldst.

Roger Lockertsens avhandling er ei grundig og omfattande faghistorisk og språkhistorisk avhandling om namnet på byen Trondheim. Han har lagt ned eit stort arbeid i å finne fram til faglege innlegg, og har gjort sjølvstendige undersøkingar av eldre kjelder. I drøftingane går han stundom for langt i å avvise Seips påstandar, og eg er usamd i fleire av hans vurderingar. I hovudsak byggjer han på det andre forskarar har kome fram til, men han gjev eit sikrare grunnlag for nokre konklusjonar. Arbeidet med Firenze-lista er eit solid stykke vitskap. Alt i alt har han lagt eit godt grunnlag for dei som vil arbeide vidare med dette emnet.

Svar frå doktorand Roger Lockertsen

Exordium

I ein disputas går opponentane til åtak med førebudde innlegg, doktoranden må ta det på ståande fot. Sjangeren disputas inneber *diskusjon*, så ingen av innlegga her er skrivne fullt ut slik dei var framførte, og underskrivne gjev her eit meir utføleg svar enn det som blei framført under disputasen. Doktoranden takkar komiteen – Vibeke Dalberg, Magnus Rindal og Oddvar Nes – for grundige, men ikkje grunnleggande, opposisjonar mot avhandlinga. Doktoranden vil òg nytte høvet til å takke Universitetet i Bergen for oppnemninga av ein komité som ingen kan stille spørsmålsteikn ved når det gjeld dugleik. Rolla for doktoranden i ein disputas er først å svare på innvendingar frå den vørde førsteopponenten, deretter den vørde andreopponenten.

1. Svar til førsteopponent Vibeke Dalberg, Københavns Universitet

1.1 Namneteorien sin plass

Førsteopponenten er mellom dei fremste namneteoretikarane i verda. Doktoranden sin fagbakgrunn er språkhistoria innafor nordistikken, altså ikkje primært onomastikk. Det er såleis ei særleg gleda for doktoranden å konstatere at førsteopponenten finn det namneteoretiske arbeidet i avhandlinga vel gjennomført. Førsteopponenten ønskjer seg meir namneteori i avhandlinga, og ho peikar på faglitteratur innafor onomastikken som kunne ha vore til nytte. Til det sistnemnde skal det dels takkast for opplysning, dels skal mangel på bruk av noko av den nemnde faglitteraturen forklarast med avgrensinga av avhandlinga. Doktoranden er innforstått med at fleire av dei onomastiske teoriene er omdiskuterte, og i avhandlinga blir dei *implisitt* tatt stilling til. Doktoranden fokuserer på *bruken* av teoriene relatert til det empiriske materialet, og tek *såleis* stilling til om teoriene held eller ikkje.

Kor mykje og kva slag namneteori trengst det for å svare på hypotesane i denne avhandlinga? Slik står utfordringa for doktoranden. Svaret må då ta utgangspunkt i hypotesane, dernest må dei faglege rammene – språkhistoria og faghistoria – vere med på å gjere avgrensinga. Når språkhistoria er nemnd først i undertittelen på avhandlinga, så er det ei kvalitativ vurdering; dette er *primært* ei språkhistorisk avhandling. Det faghistoriske stoffet i kapittel 2 og 3 er eit bakteppe for kapittel 4. Desse faghistoriske kapitla karakteriserer førsteopponenten som «denne udmærkede analyse», og andreopponenten som «eit solid stykke handverk» og eit «grundig oversyn», og som resultat av eit «stort arbeid». For den som har brukt årevis på dette arbeidet, og opplevd empiri- og synteseslitet med desse kapitla i eit utal fasettar, er det ei ekstra stor gleda og æra å ta imot kvalifisert vellæte over resultatet.

Hypotesane i kapittel 4 krev *onomastisk* teori på følgjande vis: Hypotese 1 (s. 83) påstår at *Nidaros* er eldste lokale og norske bynamnet. Teori om *alder på namn* blir då viktig. Hypotese 3 påstår at det ikkje skjedde noko namneskifte for byen i 1172, og teori om *namneskifte* er sjølvsgt relevant her. Hypotese 4 påstår at *kaupang* ikkje er eit proprium, men eit appellativ. Denne hypotesen går rett inn i kjernen av onomastisk grunnlagsdebatt, nemleg *definisjon av proprium*. Hypotese 5 påstår at *Trondheim* er berre områdenamn i norrøne kjelder fram til ca. 1400. Det særleine ved områdenamn kontra bynamn – altså *namnety-pologi* – blir då viktig for drøftingane. Hypotese 7 påstår at forma *Trondhjem* i utgangspunktet var eit dansk *eksonym* for *Brándheimr*.

Den onomastiske teorien står ikkje isolert, for det er på bakgrunn av den faghistoriske oppsummeringa til slutt i kapittel 3 at hypotesane blir reformulerte og utvida. Som ei følgja av dette har kapittel 4. *Nyare forskning og ny teori* som første underkapittel 4.1 *Onomastisk teori og dateringsmetode*. Tittelen er å forstå slik at det her berre er tale om den onomastiske teorien som er relevant for hypotesane. Derfor følgjer desse underkapitla: 4.1.1. *Namnetolkingar*, 4.1.2. *Frå naturnamn til bynamn*, 4.1.3 *Aldersbestemming av namn*, 4.1.4 *Overleveringsmåtar og mangel på overleveringar*, 4.1.5 *Propriumsdefinisjon og leksikalisering* og 4.1.6 *Konkurrerande namn, leksikalisering og stadnamnskifte*. Dei to siste underkapitla er dei fyldigaste, dels fordi dei er grunnleggande og avgjerande viktige for fleire av hypotesane, dels fordi det på desse felta er meir *relevant* onomastisk teori å finne. Når dette er sagt, er det likevel grunn til å legge til at det ikkje er opplagt at framstillinga burde vere *så* kort som ho er.

1.2 Namnetolking

Namnetolking er det sentrale feltet for onomastikken, men i denne avhandlinga står ikkje det så sentralt som tolking av *namnebruk*. Dels er tydinga av *Nidaros* og *kaupang* uproblematisk, dels er tolkinga av *Trond-* i *Trondheim* bygd på tesar som berre i svak grad kan sannsynleggjerast. I slike tilfelle får ein halde seg til dei tolkingane det er konsensus om, dersom ein då ikkje kan tilføre nye alternative tolkingar – eventuelt finne betre argument for eldre alternative tolkingar. Tolkingane i *Norsk Stadnamnleksikon* er det konsensus om.

Når det gjeld diskusjonen om både forleddet og etterleddet til namnet *Trondheim*, er doktoranden samd i innvendingane frå førsteopponenten, men doktoranden vil forsvare disposisjonen av analysen. Doktoranden har funne det mest oversynleg å presentere all namneteori for seg – så kort som råd – for så å komme tilbake til dei problematiske sidene ved tolkinga av namna og namnebruken når det er aktuelt i høve til hypotesane. Men drøftingane av *-heim* og *Trondheim* burde vore knytte saman med ei tilvising, slik førsteopponenten etterlyser. Doktoranden er klart samd i at parallellen til områdenamnet *Böhmen*

burde vore nemnd i analysen, og bruk av nordisk og annan europeisk faglitteratur om *heim*-namn – ikkje berre norsk – hadde òg styrkt analysen. I Alsace t.d. finst ei mengd *heim*-namn, og tysk og fransk namneforskning kan ha komme til resultat med overføringsverdi.

I denne samanhengen vil doktoranden vise til at det manglar ein grundig nyare analyse av *heim*-namna i Noreg. Ein tilsvarande analyse av *heim*-namn som professor Inge Særheim (2001) si avhandling om *land*-namn, ville vonleg gje oss nye kunnskapar om denne namnetypen, men kanskje ikkje om *Trondheim*, sidan det er einaste norske *områdenamn* på *-heim* og ikkje eitt mellom fleire, slik førsteopponenten korrigerer både doktoranden og Magnus Olsen (1926). Problematiseringa av tolkinga av namnet/nemnet *kaupang* er det berre å takke for. I den samanhengen vil doktoranden legge til at utviklinga i forskninga gjer at stadig fleire artiklar i det store verket *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder* etter kvart går noko ut på dato.

1.3 Den semantiske trekanten – naturnamn, bynamn og aldersbestemming

Namnetolkingar kan gå i etymologisk og/eller semantisk retning. Doktoranden sine vesentlege utfordringar er knytte til det semantiske feltet. Førsteopponenten problematiserer og reiser tvil om ein semantisk trekant kan illustrere forholdet mellom språkleg uttrykk, denotatum og denotasjon. I onomastikken nyttar mange omgrepet *denotatum* for det som elles i fagtradisjonen kring Ogden og Richards trekant blir kalla *referent*. Dette er ei av mange tilpassingar den semantiske trekanten har blitt utsett for, i ein stor litteratur innafor pragmatikk, stilistikk, retorikk – og altså onomastikk.

For namn er referansen ofte dobbel; ein geografisk og ein tenkt storleik – ein idé om ei eining – slik at vi har å gjere med ulik referansemåte til same referent. Eit slikt skilje skal vi her la tilsvare skiljet *referent* – *denotatum*. Førsteopponenten viser til Gordon Albøge (1976) som legg vekt på at namn framstår med eitt teiknuttrykk, men med to teikninnhald, og dei er kombinatorisk knytte til kvarandre. Dermed kan ein differensiere og tale om ein *ytre referent* kontra ein *indre referent* (Albøge 1976: 145f).

Bruken av trekanten i avhandlinga (s. 85) tek ikkje utgangspunkt i den onomastiske tradisjonen, men den pragmatiske og retoriske. Sidan denne trekanten er ei namneteoretisk framstilling av namnesemantikk, inneber det at doktoranden meiner ein slik semantikk i alle fall finst på metanivå. Framstillinga må dessutan lesast som ei vidareføring av dei semantiske matrisene frå faghistoria i kap. 3.13. I avhandlinga framstår *Nidaros* både som referanse og denotatum for byen og elveosen. Her har doktoranden tenkt for mykje geografi og for lite onomastikk. I mellomalderen går bygrensa frå elvemunningen og opp til *Nidararnes* – om lag til den noverande muren nord for Nidaros domkyrkja. No kan

ein hevde at elveosen må avgrensast til den siste biten av land og/eller sandmælen, der elva sluttar og Trondheimsfjorden er eit faktum. Ein så snever bruk av naturnamnet *Niðaróss* før det blei bynamn kan vi derimot ikkje rekne med. Det var i førhistorisk tid ferdsløse over Nidelva med båt og seinare bru, og dette er utgangspunktet for busetnaden som utviklar seg til by. *Skipakrok*, staden der ein trur byen utvikla seg utifrå, ligg eit godt stykke opp i elveosen, jamvel ut frå havnivået år 997.

Førsteopponenten peikar på at bystatusen gjev eit *nytt* denotatum for namnet; *byen Nidaros*. Den ytre referenten, den geografiske plasseringa, er den same som då *Nidaros* var eit naturnamn. *Nidaros* som naturnamn og som bynamn har såleis same referanse, men ikkje same denotatum. Verknadene av eit slikt skilje mellom referent og denotatum er først og fremst ein meir spesifikk onomastisk analyse. Ved namnet *Nidaros* vil då både denotasjon/tanke/tyding i øvre spiss av trekanten og denotatum/referent i nedre høgare spiss bli *byen*, men for denotatum sin del spesifisert nærmare til *byen Nidaros*.

Om det er tale om ei medveten namnegjeving frå kong Olav Tryggvason, eller om det er uttrykk for «navneoverførsel fra naturlokalitet til bebyggelse», er etter mitt syn ikkje ein viktig motsetnad. Dersom kongen har utført språkhandlinga namnegjeving, så har han i alle fall overført det stadnamnet som lokaliteten alt hadde. Han gav ikkje eit namn av typen *Olaviana* (jf. *Christiania* for *Oslo* 600 år seinare), men stadfesta og utvikla vidare det språklege uttrykket som gjaldt og fungerte mellom namnebrukarane lenge før 997.

Doktoranden har forståing for innvendinga om at underkapittel 4.1.3 *Aldersbestemming av namn* ikkje svarer til «den meget brede titel». Dei vitenskaplege metodane for slik aldersbestemming; tolking, ordidentifikasjon, kontekstanalyse og språkhistorisk kontekstanalyse, er alle nemnde i underkapitlet. Det er rett nok gjort ultrakort, men igjen er det formålet for avhandlinga som har vore avgjerande. Dei nemnde vitenskaplege metodane tek doktoranden så i bruk i den etterfølgjande analysen.

1.4 Propriumsdefinisjon

Verken første- eller andreopponenten opponerer imot at doktoranden følgjer Kristin Bakken sin definisjon av proprium (s. 88f). Førsteopponenten peikar i tillegg på at leksikalisering og proprialisering ikkje utan vidare kan sidestilla som fenomen, og doktoranden sluttar seg til det synet. Doktoranden viser i avhandlinga (s. 89) til Terhi Ainala (1998) sin teori om proprialisering og peikar på kva han inneber; at *kaupang* ikkje kan ha vore brukt av den einskilde språkbrukaren både som appellativ og proprium – underforstått: i same språkhandlinga.

Dette står likevel ikkje i motsetnad til at overgangen frå appellativ til pro-

prium kan vere «en gradvis forløbende proces» i den forstand at ein og same språkbrukaren *til ulike tider* kan bruke ordet som appellativ og proprium. Dette finst det mange parallellar til ved ord/namn som vika/Vika, neset/Neset osv. Opphavleg er ordet appellativ, deretter blir det på eit visst utviklingssteg demotivert som appellativ og monoreferensielt – altså proprium. Dette kan – som anna språkending – både skje ved vakling hos den enkelte språkbrukaren og ved generasjonsskifte. Her er sosiolingvistikken den vitskapsgreina som onomastikken kan hente teori frå.

1.5 Namneskifte – *Trondheim* som bynamn

Onomastisk teori om konkurranse mellom namn og teori om namneskifte er i avhandlinga primært aktuelt ved namneskiftet *Nidaros – Trondheim*. Eit namneskifte frå *Trondheim* til *Trøndelag* som områdenamn er *ikkje* tema for denne avhandlinga, noko som burde vore meir eksplisitt nemnt. Dette skiftet går føre seg samtidig med at *Nidaros* går av bruk og *Trondheim* kjem i bruk som bynamn. *Trøndelag* og *Trondhiems Amt* overtar rolla som områdenamn. Områdenamnet blir altså erstatta av eit opphavleg lovområdenamn, og dermed er det framleis namneskilje mellom bynamn og områdenamn etter kvart som områdenamnet *Trondheim* overtar rolla og dermed denotatum til bynamnet *Nidaros*.

På spørsmålet om (låg)tyske former som *Druntheim* og *Drunten* kan vere lånte inn som områdenamn eller som bynamn, er det ikkje lett å svare ut frå kjende kjelder. Ei sondering i nedertyske og nederlandske kjelder kunne gje interessante funn, men det er i alle fall slik at *Trondheim* som bynamn har ein tysk tradisjon heilt frå Adam av Bremen (1075). Namneforma hans er *Trondemnis*, og med eit så stort grafematisk og lingvistisk skilje til formene *Druntheim* og *Drunten* må vi rekne med ulike innlån og tradingar av namneformene. Ein parallell har vi i kuriens to former av *Nidaros*-namnet, *Nithirosa* (1120) og *Nidrosia* (1192).

Namnesemantikken inkluderer historiske førestellingar. Når det gjeld kva lokalitet handelsfolk hadde bruk for å kommunisere om, så er *byen* staden der det skal handlast. Doktoranden drøftar i kap. 4.4.3.5. påstått bruk av *Trondheim* som bynamn i engelske tollrullar, og legg der vekt på at *tømmer* var handelsvara. Realhistorisk sett måtte skog hoggast andre stader enn i byen. Ein må rekne det som svært sannsynleg at namnet på området som *handelsvara* kom frå, var av minst like så stor interesse i kommunikasjonen som kva stad *båten* kom frå. Ut frå navigasjonsreiskapane ein rådde over *før* 1700-talet – då lengde og breiddegradene blei oppfunne – trong sjøfarande først og fremst å vite korleis dei skulle komme seg inn Trondheimsfjorden, når dei skulle til *Nidaros*. Områdenamnet kunne dermed vere viktigare enn det eksakte stadnamnet.

Her vil doktoranden lansere ei alternativ tolking av *Lende de Thorenden* i

forlenging av drøftinga i avhandlinga (s. 206 f.). I dette uttrykket har vi å gjere med eit under- og eit overtyponym – eit stadnamn og eit områdenamn. *Lade* låg i mellomalderen eit godt stykke utafør byen, men i *Strindafylket* som soknar til distriktet/området *Trondheimen*. Ei mykje meir rimeleg tolking, både realhistorisk og lingvistisk, enn den at *Thorenden* skulle vere bynamn på *Nidaros*, er at denotatum er ladestaden *Lade (Hlaðir)* i *Trondheimen*.

2. Svar til andreopponent Magnus Rindal, Universitetet i Oslo

Andreopponent Magnus Rindal byrjar opposisjonen med å sitere Oddr Snorrason Munk si saga om Olav Tryggvason. Som ekspert i eldre målsoga og norrønt, med omsetjing av nettopp Oddr Snorrason Munk til moderne norsk på merittlista, er det rimeleg at andreopponenten er særleg oppteken av denne og andre *norrøne* kjelder.

Om Trondheim skal reknast som eldre by enn 997 etter nyare arkeologiske granskingar, slik andreopponenten nemner, er ikkje del av formålet med denne avhandlinga. I kapittel 4.5. set doktoranden opp ulike semantiske drag ved omgrepet by. Mitt krav til drøfting av alderen på byar er: Skaff først konsensus om kva semantiske drag som skal vere kriterium for omgrepet by, finn deretter ut korleis og til kva tid Trondheim svarar til desse kriteria. I faghistoria er det i alle fall *full semja* om at Trondheim skal reknast som by frå 1070-talet, og det er *konsensus* om at bystatusen tek til i 997. Byen har i alle tilfelle lege ved osen av elva *Nid*. Namnet har derfor vore *Nidaros*.

2.1 Teori og metode

Andreopponenten skriv det er hans syn at det er stor skilnad i metodiske utfordringar ved bruk av mellomaldertekstar og tekstar frå 1900-talet. Slik er det, og det står ikkje i motsetnad til sitatet andreopponenten tek frå kap 1.2. *Metode – kontekst og disposisjonsmerknader*. Doktoranden har aldri hevda at det er dei *same* vitenskaplege problema som melder seg. Tvert om er denne erkjenninga grunnlaget for at doktoranden måtte gå *ad fontes* og grave fram sjølve grunnlagskjeldene for diskusjonen på 1920-talet.

Andreopponenten skriv at doktoranden «vil halde seg til» dei krava som filosofen og vitenskapsteoretikaren Karl Popper har formulert. Dette er ikkje ei presis attgjeving av det doktoranden faktisk skriv i kapittel 1.1. (s. 12), nemleg at han «stør seg på» Popper sine vitenskapsteoretiske krav. Her kunne andreopponenten ha skrivi som førsteopponenten, at doktoranden er «inspireret af Karl Poppers videnskabsteori». Dê er presist attgjeve, for i kap. 1.3. skriv jo doktoranden at han *ikkje* vil gje noka «generell tilslutning til Poppers vitenskapsteori som alltid relevant for humaniora» (s. 16). Dessutan sluttar doktoranden seg til Odd Einar Haugen (1984:13 f.) som meiner den hypotetisk-deduktive metoden mykje vel

kan *sameinast* med ei hermeneutisk tilnærming. Doktoranden skriv tydeleg og greitt at han vil «forsøke å følge Haugen si tilrettelegging av Popper sine krav til vitenskap og vitenskapleg metode» (s. 17), og doktoranden skriv i metodekapitlet at han i den faghistoriske framstillinga skal gje ein systematikk over usemjene mellom ulike *forståingshorisontar* (s. 14) – i all hovudsak Seip kontra Indrebø. Vitenskapsteoretisk er dei demarkasjonskriteria som Haugen har lagt fram i fleire arbeid, no ganske velkjende. I avhandlinga blir det for første gong vurdert om Seip sine konklusjonar om namnet på byen Trondheim, held for gransking etter *slike* prinsipp.

I høve til andre avhandlingar kan nok teori- og metodekapitlet kritiserast for å vere kort, men doktoranden finn ikkje grunn til *eksplisitt* å markere at teori og metode frå innleiingskapitlet framleis blir følgt utover i avhandlinga. Historikaren Jens Arup Seip pla seie at ein må rive ned dei stillasa ein har nytta, for å vise byggverket. Men doktoranden *kunne* vore både meir detaljert, meir drøftande og referert til meir vitenskapsteoretisk litteratur. Kor stort omfanget av dette bør vere, er eit diskutabelt og stundom eit motespørsmål innafor vitenskapsverda. Mitt poeng er å posisjonere dei vitenskaplege utfordringane i feltet for så å analysere.

Etter Popper skal ein ikkje berre studere dokumentasjonen, men òg rammene dokumentasjonen skal forståast innafor. Dersom ikkje forklaringsrammene er gode nok, så må dei vekk. Dokumentasjonen (her: dokumenta) må få komme fram på nytt. Då kan vi ikkje halde fram med å dyrke Didrik Arup Seip sitt rammeverk frå 1920-talet, for i dag gjeld andre reglar for dokumentering og forklaring. Teoriar bør såleis behandlast med «Ockhams barberkniv»: Når ulike teoriar elles står i same stoda, skal ein velje den som krev færrest antakingar og unntak. Den enklaste forklaringa, den som ikkje postulerer særlege tilhøve, og som forklarar flest faktorar på ein gong, er den som er mest vitenskapleg. For oss skal derfor dei best grunngeevne resonnementa, gjennom analyse av det reelle språkhistoriske grunnlaget, gjelde som dei sikraste. Rasjonell kritikk og feileliminering er grunnleggande (s. 13 f.), og doktoranden spør derfor ikkje etter kva ulike funn og fenomen *kunne* vere, men kva dei *er*. Han stiller krav til svaret som inneber demarkasjon av kva som er vitenskap og ikkje. Popper kjem doktoranden eksplisitt tilbake til i oppsummeringskapittel 5.1.

Andreopponenten etterlyser ei samla framstilling av kjeldene, men for doktoranden sitt formål er oversynet i skjemaet s. 226 godt nok. Overordna er kva kjelder med bynamnet som moglegvis, sannsynlegvis eller beviseleg er *eldst*, og kjelder etter 1190-åra er jamt over av mindre verd for hypotesane. Den eldste norrøne kjelda med bynamnet *Nidaros* kan vere *Sverressoga* som truleg har interpolasjonar frå *Hryggjarstykki*, som *kan* vere frå 1170 (jf. s. 104 f.). Dette er berre hypotetisk mogleg, og svar på hypotesar med nye hypotesar er til lita vitenskapleg nytte. Doktoranden har derfor ikkje vilja føre opp hypotetiske funn

i det samla kjeldeoversynet. Dette kunne gjerne vore gjort tydelegare i avhandlinga.

Doktoranden kunne på den andre sida gjere som andreopponenten elles etterlyser: stilt mindre strenge krav til vitskapsdemarkasjon. Dersom doktoranden hadde følgd norrønfilologar sine til tider vidløftige tolkingar av det ikkje-eksisterande *Hryggjarstykki* og alle påstandar om interpolasjonar av denne ikkje-eksistensen, ville han her faktisk hatt ei norrøn kjelda med kvalitativ *parallel* til den latinske Firenze-lista. Doktoranden har i staden i høgste grad – og meir enn andreopponenten – vore kritisk til om vi har *overlevert* norrøne former for bynamnet *Nidaros* frå før 1200.

Ein eigen analyse av særskriving og samanskriving av samansette namn hos Oddr Snorrason Munk må gjerast, for «Niðar oss» kan like gjerne vise til «osen ved elva Nid som til byen Nidaros», skriv andreopponenten. I opninga av opposisjonen siterer han sjølv Oddr Snorrason Munk som skriv at dei sjøfarande sigla inn om «Agða nes oc til Niðar oss». Namna er begge særskrivne, og dei er begge *proprium*.

Argumentasjonen i analysen av Firenze-lista (1120), Leiden-lista (1160) og Kassel-handskriftet (1172) er god og overtydande. Doktoranden syner seg som ein svært grundig og solid forskar og har ein avgjerande argumentasjon i analysen av desse latinske kjeldene, skriv opponenten. Desse orda takkar doktoranden visseleg for, men vil legge til at dette har visse *implikasjonar*. Det er nemleg desse kjeldene som gjev avgjerande argumentasjon – av både sikker, sannsynleg og mogleg karakter – for å kunne vurdere kva bynamn som er eldst – også heime i Noreg.

Doktoranden seier seg samd i at ein bør sitere frå originalutgåver og frå standardverk, og Popper burde såleis ha vore sitert frå *The Logic of Scientific Discovery* og ikkje frå den norske omsetjinga av utvalde Popper-essay. Er det då nokon konflikt mellom desse essaya og *The Logic of Scientific Discovery*? Mange tekstar i essaysamlinga drøftar haldningar til vitskap, særleg korleis *perspektiv* kjem til. *The Logic of Scientific Discovery*, som først blei gjeven ut om lag 20 år etter at boka var skriven, drøftar likevel grundigare enn essayet det metodiske problemet som sidan er mest kjent under namnet «falsifikasjonisme».

Seinare vitskapsteoretikarar har vist at Popper var noko for optimistisk i trua på at falsifiseringsprosessen skaffar fram nye teoriar. Både sosiale og subjektive faktorar kan gjere falsifisering i seg sjølv vanskelegare enn Popper heldt det for å vere, men det var då likevel han som inspirerte etterfølgjarane til å vise slikt. Verdien av Popper sine synsmåtar er at med «vitskapleg metode» kan ein berre prove partikulære poeng, ikkje allmenne påstandar. Derfor er det å eliminere feilslutningar steg for steg starten på den vitskaplege prosessen.

Når det gjeld omfanget av teori- og metodedrøftingane, så er det mykje

enklare å skrive lange og problematiserende vurderingar, gjerne i retning lange parafasrar, enn å uttrykke teorien kort og bart – for ikkje å seie haldbart. Mange har noko unøyaktig sagt at Popper stod på skuldrene til positivistane. Sjølv rekna han seg som kritisk rasjonalist og meinte at observasjonane til positivistane løyste seg opp eller frå einannan. Botemidlet var å granske korleis ein kunne argumentere for kva som metodisk hang eller ikkje hang saman av ulike observasjonar. Same kva ein måtte meine om opphavet til Popper si vitenskapstenking, kan ein verken kritisere han eller positivistane for å stille små krav til dokumentasjon og metode.

Popper har i bøkene sine mange gode historiske døme på feilslutningar. Når ein lagar store generaliseringar bygd på anten laust samansette observasjonar, det ein trur er sikker personleg kunnskap, eller når ein har laga tolkingar ut frå manglande prov eller ut frå svært tidsbundne forståingsformer, endar ein *utafor* vitenskapen. For dermed tolkar forskaren meir *inn i* enn *ut av* materialet. Vitenskapsteorien frå Popper har gjort doktoranden betre i stand til å sjå kva som svikta i generaliseringar som einskildforskarar for 70–80 år sidan gjorde.

2.2 *Trondheim* som område- eller bynamn i dei eldste kjeldene?

2.2.1 *Dei eldste norrøne kjeldene*

Frå mellomnorsk tid blir *Trondheim* brukt som bynamn i norske kjelder, men er *Trondheim* bynamn alt i dei eldste norrøne kjeldene? I tre tilfelle er svaret ja hos andreopponenten. Belegga er for det første eit sitat frå *Ágrip*, for det andre ein parallell uttrykksmåte i *Islandske Annaler indtil 1578*. (Her må det nemnast at andreopponenten har mislese årstalet og skriv 1387.) Det tredje belegget er ei oppramsing av namn i *Magnus Lagabøtes landslov* der han tolkar eitt funn av *Trondheim* som bynamn.

Andreopponenten skriv at namnetolkingane avheng av propriumsdefinisjon, men ein slik definisjon finn han *ikkje* grunn til å komme med sjølv. Det er ut frå konteksten han tolkar tre tilfelle av *Trondheim* som spesifikt bynamn og ikkje områdenamn. Seinare, og som vi skal komme til, skil han mellom funn av kaupang som appellativ og proprium. Heile denne onomastiske ryddinga gjer andreopponenten utan framlagd propriumsdefinisjon.

Før vi analyserer dei tre døma, skal vi sjå nærmare på ulik kontekstuell plassering av områdenamnet *Trondheim* i norrøne kjelder. Aller først er det grunn til å minne om at hovudfunksjonen til stadnamn er å identifisere ein stad – vere monoreferensielle, altså vere ei adressa. Denne identifikasjonen og referansen er hovudsaka – det språklege uttrykket er arbitrært. Indrebø fann *Trondheim* og *Nidaros* skrivne i mange ulike kontekstar i diplomatariet, jf. avhandlinga s. 112. Nedanfor har doktoranden sortert i grupper ulike kontekstuelle nemningar knytt til namna *Trondheim*, *Nidaros* eller begge to.

<i>Trondheim</i>	<i>Nidaros</i>	Begge
Predikeklosteret	Maria-spitalen	Erkebiskop
Erkebispedømmet	Ilevollen	Svartbrørklosteret
Stutsgarden	Erkebispestolen	Erkebispegarden
Gudriks garden	Skolemeistrar	Domkyrkja
Spitalen	Capitelet	Decanus
Kannikar	Mariakyrkja	Søvnherberget
Erkedeknen	Allmenningen	Korsbrørne
Lagmannen	Officialis	Rådmennene
Byfuten		

Tyder dette at *Trondheim* er bynamn brukt ved kontekstnemningane i kolonne ein, *Nidaros* i kolonne to og at ved dei ulike kontekstane i kolonne tre (men ikkje elles) kan det brukast to bynamn? Ei mykje enklare forklaring er at *Trondheim* har denotatum *område*, *Nidaros* denotatum som *by*. Referansen er likevel ein tydig nok i kommunikasjonssituasjonen, dvs. *monoreferensiell*. Områdenamnet knytt kontekstuellt til nemninga *byfuten* tilfredsstillar kravet om monoreferanse, slik det òg ville gjort i t.d. konteksten *bybrann*. Det er ikkje nok å vise til at *Trondheim* er proprium for å kunne bokføre det som bynamn – *denotatum* til namnet blir avgjerande, og det er *området* og ikkje *berre* byen. Noko anna er at referansane, den geografiske plasseringa av dei kontekstuelle nemningane, alle er innafor bygrensa.

Problematikken blir ekstra finstilt ved lagmannen. Der var til tider to: Ein for byen *Nidaros* og ein for *Trondheimen*, og dei skreiv seg derfor lagmann i høvesvis *Nidaros* og *Trondheim*. Etter svartedauden blir det ein felles lagmann, og rimelegvis kallar han seg for lagmann for heile *Trondheimen*. Det hadde altså *ikkje* skjedd noko namneskifte.

Namnementaltitet – også den som avvik frå tradisjonen – må behandlast vitskapleg gjennom kontekstanalyse (s. 89). Når vi ikkje kan legge fram noko empirisk om demotivering av opphavleg denotatum for *området Trondheimen* 1000 år tilbake i tida, må vi vakte oss særleg vel for å overføre notidas namnentalitet til mellomalderen. La oss derfor eksperimentere med å byte ut *Nidaros* med *Levanger* som referanse og late som om sistnemnde var by. Ingen ville rekne *Þrándheimr* som bynamn på Levanger om det hadde stått i dei eldste kjeldene at liket av St. Olav blei sett ned i Alstadhaug-kyrkja i *Þrándheimr*. Å

tolke namneskifte, dobbelt sett bynamn eller 1900-talets namnekonvensjon inn i kjeldene på denne måten fører rakt inn i fiksjon – ikkje til vitskap.

2.2.1.1 Ágrip

At forfattaren av Ágrip «nemner den byen der Kristkyrkja ligg» er heilt rett, men så kjem andreopponenten med ei feilkopling; «og *ikkje* området» (mi kursivering). Idiomatiske uttrykk som *Kristkyrkja i Trondheimen* er monoreferensielle – det fanst berre éi slik kyrkja i området. Det kan bytast ut med namnet *Nidaros* og har då same referanse, men ikkje same denotatum. Denne typen uttrykksmåte – *totum pro parte* – er heilt vanleg i hagiografien, i andre mellomalderkjelder og er ein velkjend uttrykksmåte i dag òg. Når folk på Austlandet seier at ein person er frå Nord-Noreg, og alle veit han er frå *Tromsø*, impliserer det *ikkje* at *Nord-Noreg* er blitt nytt bynamn på *Perla i Hålogaland*.

I tilfellet Ágrip – ei kjelda både doktoranden og andreopponenten meiner er særleg viktig – er det dessutan slik at *Nidaros* er belagt som bynamn. Om då *Trondheim* òg er bynamn i denne kjelda, må andreopponenten vere gild å forklare korfor forfattaren/skrivaren har trong til å bruke *to* namn på denne byen. Det er ikkje noko problem for doktoranden sin teori; det eine er bynamn, det andre er områdenamn. Teori og tolking hos andreopponenten produserer altså komplikasjonar som teorien hos doktoranden *ikkje* produserer. Derfor kan doktoranden trygt halde fast ved si eiga tolking.

2.2.1.2 Islandske Annaler indtil 1578

Andreopponenten viser til at det i *Annales regii i Islandske Annaler indtil 1578* for året 1219 er skrive om *bybrann* i *Trondheim*. Konteksten skal vise at *Trondheim* må vere bynamn her. For året 1223 står det merknad om *bybrann* i *Oslo*, og dermed har vi ein parallell til både by, brann og namn, meiner andreopponenten. Mot dette vil doktoranden sjølv argumentere med ein parallell: Når det i *Annales Reseniani* for året 1153 står «Erki stoll com i Noreg», og alle veit at han kom til *Nidaros*, så er ikkje *Noreg* gjennom dette funnet blitt alternativt, valfritt bynamn. Slik *Trondheim* er ein måte å uttrykke *totum pro parte* på, er *Noreg* det same – berre med ein meir utvida geografi. Stadnemninga kan uttrykkast på tre nivå; byen, området, riket – referansen er den same, men ikkje denotatum.

Det er jamvel konteksten *bybrann* som forklarar korfor *områdenamnet* kan nyttast, for konteksten viser eintydig kor i *Trondheimen* hendinga skjedde; i den einaste byen i området. Vi treng heller ikkje her ein teori om alternativt og valfritt bynamn for å forklare namneførekomen. I avhandlinga (s. 99) viser doktoranden korleis lause eller vantande krav til bynamndefinisjon saman med kritikklause aksept av Seip-teorien om *Trondheim* som bynamn hos Kari Ellen Gade, impliserer at både *Noreg* og *heim* endar i kategorien bynamn.

Også ved denne kjelda må andreopponenten forklare korfor forfattar/skrivar har hatt trong til å bruke to bynamn. I den same *Annales regii*, der andreopponenten meiner å ha funne bynamnet *Trondheim* dokumentert i 1219, finn vi vakkert dokumentert bynamnet *Nidaros* i åra 1152, 1165, 1195, 1203, 1205, 1230, 1234 osv. I *Skálholts-Annaler* for 1328 har vi jamvel dokumentert at forfattaren eksplisitt skil mellom bynamnet *Nidaros* og områdenamnet *Trondheim* nettopp når konteksten er bybrann: «Brann kristz kirkia í Niðar osi j Þrandheime». Konklusjonen må bli at vi finn same distribusjon av namna *Nidaros* og *Trondheim* i *Islandske Annaler indtil 1578* som vi elles finn i dei eldste kjeldene: *Nidaros* er bynamnet, *Trondheim* er områdenamnet.

2.2.1.3 Magnus Lagbøtes landslov

Det tredje dømet på *Trondheim* som bynamn i eldre norrøne kjelder, meiner andreopponenten å finne i *Magnus Lagabøtes landslov* frå 1274. Sidan det ikkje finst andre områdenamn nemnde i oppramsinga av *Trondheim*, *Bjørgvin*, *Tunsberg* og landsenden, må *Trondheim* vere bynamn. Påstanden inneber: Når *Trondheim*, to bynamn og landsenden er nemnde i ei oppramsing, må *Trondheim* vere bynamn og kan ikkje ha opphavleg denotatum som områdenamn. Andreopponenten kan då ikkje vere fornøgd med analysen i avhandlinga av dette namnefunnet (s. 198 f.), og vi skal derfor gå djupare inn i problemet.

Andreopponenten set fram tesen om oppramsingstvang som ein allmenn påstand. Vi må då teste påstanden mot andre og parallelle oppramsingar, særleg i eldre norrøne kjelder. Andreopponenten sin jukstaposisjons-metode resulterer då i førekomstar av ei urovekkande stor mengd byar i Noreg i mellomalderen. Han treng berre gå til siste ordet i oppramsinga; landsenden, for dersom oppramsing av *Bjørgvin* og *Tunsberg* er det som trengst for å tvinge ordet framom til å vere bynamn, så tvingar oppramsinga ordet *attafor* i oppramsinga òg til å vere bynamn. Andreopponenten finn det dessutan problematisk at eit område-namn ville blitt ståande *aleine* mellom bynamn i ei oppramsing. For doktoranden er det heilt uproblematisk. Ei oppramsing av stader med denne ordfølgja; eit områdenamn, to bynamn og eit appellativ (ev. eit proprium) er då visseleg ikkje umogleg – korkje logisk eller syntaktisk. I tillegg er *Nidaros* dokumentert som bynamn i landsloven, jamvel på same sida som det omdiskuterte *Trondheimsfunnet*. For tredje gong må andreopponenten forklare korfor forfattaren/skrivaren treng å nytte to bynamn.

2.2.1.4 Frå områdenamn til bynam

Ikkje før i 1383 har vi eit *tvilsamt* belegg i diplomatariet på at *Trondheim* er brukt som bynamn (jf. s. 128). Andreopponenten kunne ha nytta høvet til å kritisere doktoranden for at dette belegget i det heile er med, men han

slår i staden fast at i norrøne mellomalderkjelder kunne *Trondheim* brukast «både som bynamn og områdenamn». Han byrjar jamvel argumentasjonen med å ta det som han skal prove, som ei vedteken sanning og eit dogmatisk utgangspunkt for resonnementet. Men *Trondheim* og *Nidaros* er ikkje konkurrerande namn i dei eldste norrøne kjeldene. Dei står ikkje i noko 1:1-forhold til kvarandre, men er over- og undertoponym. Semantisk sett er *Nidaros* og *Trondheim* parallellar til underomgrep og overomgrep av typen «torsk er fisk». Like lite (og like mykje) som vi kan hevde at «fisk er torsk», er områdenamnet bynamn.

Vi har tidlegare vist eit tenkt eksempel på *Trondheim* som bynamn i staden for Levanger. Vi skal no ta føre oss verkelege eksempel frå både kongesogene og Adam av Bremen, som alle bruker områdenamnet *Vik* når referansen er *Oslo*. Når *Oslo* aldri blir gjenstand for påstandar om at områdenamnet *Vik* er bynamn i dei eldste kjeldene, er forklaringa på dette historisk-pragmatisk. Fordi *Vik* aldri seinare blei eit bynamn på Oslo, blir *Vik* aldri forsøkt projisert over på mellomalderkjeldene som bynamn.

Alle kjeldetolkingar er avhengige av tidbundne lesemåtar. Kjeldene er ikkje nøytrale vitnemål, og dei må i dag frigjerast frå tolkingar i fortida. Faghistorisk hadde Gerhard Schøning (1760) verken namnestriden på 1920-talet eller Seip-teoriane som bakteppe. Han hadde m.a. derfor ikkje problem med å identifisere *Trondheim* som områdenamn og ikkje bynamn i dei eldste kjeldene. I 1925 tolka kyrkjehistorikaren Oluf Kolsrud landslov-kjelda prematurt på same måte som språkhistorikaren Magnus Rindal gjer i opposisjonen. Stadnamnforskaren Gustav Indrebø sin merknad til ei slik tolking var: Ho er «mekanisk og einøygd» (jf. s. 200).

Andreopponenten nyttar ei formulering som er vanleg innafor norrønforskninga, når han skriv om kva kjeldene «kjenner». Også Seip skreiv at Oddr Snorrason Munk «kjenner» *Nidarnes* som namn (s. 51). Men kjeldene kjenner ingen ting. Det er det levande vesen som gjer. Denne metaforbruken er ein vit-skapsretorikk som skapar besjeling av kjeldene. Herifrå er vegen kort til å bygge teorien på det kjeldene «samstemt tier om» – altså Seip sin *ex silentio*-argumentasjon. Tradisjonen med å argumentere for *Trondheim* som bynamn går tilbake til arkeolog Th. Petersen som var ufaglært i onomastikk. Han argumenterte med kva forfatternen av norrøne mellomalderkjelder har *følt*, samtidig som han påstår at han les kjeldene «uhildet» (s. 33). Dette kan i dag ikkje reknast som ei vit-skapleg tilnærming til emnet.

Doktoranden har vist at teorien om *Trondheim* som bynamn, bygger på funn i kontekstuelle teksttilhøve som *ikkje* gjer opphavleg denotatum – *området* – umogleg som referanse. Andreopponenten har dessutan ikkje funne kontekstar som gjer at denotatum *bynamn* må vere blitt knytt til *Trondheim*. Då held ikkje

premissen for andreopponenten sin konklusjon; at «dei norrøne kjeldene viser at Trondheim var brukt også som bynamn frå slutten av 1100-talet, og at dette blir styrkt av utanlandske kjelder».

2.2.2 Trondheim i dei eldste latinske kjeldene

Uttrykket *byen Trondheim* finst ikkje i dei eldste norrøne kjeldene, men i dei latinske kjeldene er *Þrándheimr* i latinisert form eksplisitt brukt som bynamn. Dette er tilfellet både hos Adam av Bremen (1075), i fundasjonsbullen for erkebispetet (1154), hos Albinus (1189) og i pavebrev utferda i skriptor Rolando Bandinelli (seinare pave Alexander III) si tid (1154-81). Dette inneber at leksikaliseringa med denotatum *byen Trondheim* har skjedd i utlandet.

Andreopponenten sluttar seg ikkje til den fantasifulle Seip-teorien om at desse funna er uttrykk for at dei i Roma og Hamburg-Bremen skreiv det eigentlege bynamnet i folkemålet i Nidaros. Likevel hevdar andreopponenten at doktoranden berre har tilbakevist litt av Seip-teorien. I avhandlingsa er det tale om eit vere eller ikkje-vere for Seip-teorien, og doktoranden har vist at teorien bygger på rekker av feilslutningar. Vi kan ikkje sjå bort frå faghistoria – at Seip-teoriane var vovne saman og skulle prove at *Trondheim* var bynamn i tillegg til område-namn alt frå då byen blei til. Når doktoranden her har vist at det ikkje skjer noko namneskifte i 1172 (jf. hypotese nr. 3), fell òg behovet for at *Trondheim* må vere bynamn i norrøne kjelder før 1172 bort. Det var Seip som trong dette til *sin* teori – andreopponenten og doktoranden treng det ikkje. Heile *flettverket* av Seip-teorien forsvinn når vi har konkludert slik begge opponentane og doktoranden gjer: Nidaros-namnet er dokumentert som bynamn ca. 1120, og dokumentet bygger på førelegg som er eldre.

Å forklare Trondheim som bynamn med mistyding, må bygge på det vi generelt veit om mistydingar av namn i språkhistoria og særskilt i dei aktuelle kjeldene. Fundasjonsbullen nemner *byar* som *Orknøyane*, *Grønland* og *Island*. *Nidaros* og *Oslo* kallar Adam med områdenamna *Trondheim* og *Vik*, og i fundasjonsbullen for Sverige er *byen Uppsala* oppført, som då berre var ein kyrkjestad. Når utfordringa er å finne den beste forklaringa på korfor Trondheim-namnet er brukt, må vi ta dei mange funna av slike mistydingar med og vurdere om denotatum *byen* ved *Trondheim* kan vere ei mistyding. Det er å ta alle sidene av kjeldene på alvor og å sjå dei i samanheng – ikkje nokon immuniseringsstrategi.

Seip-postulatet om at *Trondheim* var bynamnet heime i Nidaros, manglar både dokumentasjon og sannsynleggjering ut frå norrøne kjelder. Kyrkjeso-geprofessor Oluf Kolsrud har derimot ei *praktisk* og *realhistorisk* forklaring på korfor namnet *Trondheim* er dokumentert som bynamn i Hamburg-Bremen og Roma. Men andreopponenten har større tillit til Adam av Bremen når han overraskande påstår at «ingen kan vel skulde Adam for å mangle kunnskap om

helgenbyen Trondheim». Adam sine opplysningar om Noreg har han frå danskekongen Sven Estridsen, og Adam skriv fantasifullt om Noreg som eit framandt land langt vekke. Det er faktisk mange som med god grunn har skulda han for å skrive fiksjonar både om bynamn, geografi og folk i Noreg. Det spelar inga rolla kor mange gonger Adam skriv at *Trondheim* er bynamnet. Mistydinga blir ikkje rett av den grunn.

Det er faghistorisk sett ikkje grunn til å kritisere Oluf Kolsrud for ein «påstand» om at pavestolen i Roma hadde namnet *Nithirosa* tilgjengeleg i 1154. Dette var det all grunn til å tru ut frå forskingsstoda i 1920-åra. *Codex Ashburnham 1554q* er dedisert til pave Calixtus II (1119–23), og det måtte vere særlege grunnar til å tenke seg at den kodeksen *ikkje* fanst ved pavehoffet i Roma i 1154, berre 30 år etterpå. Slike særlege grunnar veit vi derimot om no etter Beate Shilling (1998) si avhandling om pave Calixtus II. Ho viser at paven oppheldt seg i Cluny då han blei utropt, og at han grunna dei politiske tilhøva i Roma måtte opphalde seg utanbys i store delar av pontifikatet, mykje av tida i Cluny.

Den som har mest grunn til å lage eit provinsial med oppteikning av erkebispedømme og bispesete i heile Kyrkja, er paven sin skattmeister. Han trong oversyn over kor han skulle få inntekter frå, og skattmeisteren under pave Calixtus II var frå Cluny. Kodeksen er ikkje registrert i kjeldenøkkelen for Vatikan-arkivet frå 1700-talet og blei derfor truleg verande i Cluny, der han blei skriven. Dette reiser eit avgjerande onomastisk spørsmål: Korfor skulle kyrkjeadministrasjonen sitje i Cluny og skrive namnet *Nithirosa*, dersom det faktiske bynamnet heime i Noreg var *Trondheim* – eller berre Nidaros ved særlege tilhøve? Seip løyste det med å forklare *Nidaros* som eit kyrkjeleg namn – andreopponenten gjev oss ikkje noka forklaring.

Andreopponenten hevdar at det er all grunn til å tru at den pavelege legaten Nicolaus Breakespeare tok med seg kunnskap om bynamnet frå Nidaros til Roma, og at «pavestolen dessutan kjende til Adam av Bremens verk». Ja, men kva har det å seie for tolking av vatican-kjeldene? I kap. 4.4.3.3. analyserer doktoranden fundasjonsbullen, og i kap. 3.3.2.1. presenterer doktoranden den faghistoriske debatten. Ein av dei få påstandane om at *Trondheim* opphavleg var bynamn, som Seip slutta å hevde etter at han fekk motførestillingar, var just den, at *den pavelege legaten* hadde teke med seg det lokale og folkelege bynamnet til Roma. Kolsrud kunne nemleg vise at fundasjonsbullen er skriven av *skriptor Rolando Bandinelli*, for det står med reine ord til slutt i bullen. Fremste kjennaren av norsk eldre kyrkjesoga, Oluf Kolsrud, har til dags dato gjeve den mest sannsynlege forklaringa på korfor bynamnet der er ei latinisering av *trøndsk* eller *Trondheim*. Om andreopponenten skulle følgje i fotefara åt den pavelege utsendingen, er det til Censius Camerarius han lyt gå, og han nyttar namnet *Nidaros* (jf. s. 171).

I utanlandske, latinske kjelder er eksempla på bynamnefunn slik før 1192:

<i>Roma</i>	<i>Cluny (?)</i>	<i>Hamburg - Bremen</i>
1154-1181: <i>Trundensis</i>	1120: <i>Nithirosa</i>	1075 <i>Trundemnis</i>
Frå 1192: <i>Nidrosisensis</i>		

Doktoranden skil i avhandlinga tydeleg mellom kva som kan dokumenterast, gjerast sannsynleg og kva som er mogleg. Resultatet er at Nidaros-namnet er *absolutt* datert til 1120. Kjelda er frå Mellom-Europa, men bygger på opplysningar om mange nordiske namn, så opplysningane er av nordisk opphav, og mest sannsynleg frå åra før erkebispstolen i Lund blei skipa i 1104. Munnlege tradisjonar strekker seg ofte over generasjonar, og det òg gjer det sannsynleg at *Nidaros*-namnet er mykje eldre enn 1104 og har vore bynamn heilt frå 997. Når vi ikkje har kjelder som kan *dokumentere* dette, kan i alle fall ikkje kjeldemangelen nyttast som argument for at *Trondheim* var bynamnet.

2.3 *Kaupang*

Korleis skal vi så forklare nemninga kaupang brukt om byen i dei eldste kjeldene? Først vil doktoranden gjerne slå fast at drøfting av nemninga *kaupang* ikkje har nokon sentral plass i avhandlinga, nettopp fordi det i berre éi norrøn kjelda kan vere proprium (jf. s. 15). Andreopponenten finn derimot ikkje noko «sikkert» døme på at *kaupang* er brukt som bynamn i dei *norrøne* kjeldene. Som tidlegare nemnt, gjer han ikkje greie for kva propriumsdefinisjon han sjølv følgjer, og han gjer det dermed vanskelegare for doktoranden å argumentere imot. Ut frå den propriumsdefinisjonen som det er konsensus om i norsk namneforskning, må ein rekne *Kaupang* som by når det er dokumentert monoreferensiell identifikasjon (s. 209).

Andreopponenten argumenterer for at det «synest opplagt» at *Copenga* hos Ordericus er byen Nidaros. Han meiner byen ikkje kan vere *Kaupang* i Vestfold fordi denne handelsstaden slutta å eksistere som by lenge før 1135. Til det er å seie at namn forsvinn ikkje på same måten som handelsfunksjonar, det er nok av eksempel på at bynamn lever i mange hundreår etter at byfunksjonen er slutt. Dersom Ordericus har hatt eit skriftleg førelegg, så veit vi at skriftlege framstillingar hadde stor tillit i mellomalderen. Olaus Magnus skriv så seint som på 1500-talet at *Hålogaland* er ei øy – nett slik Adam av Bremen skreiv mest 500 år tidlegare.

Andreopponenten meiner doktoranden har mistydd denne setninga hos Ordericus (s. 211): *Turesberga vero sexta ciuitas, quae contra Dacos ad orientem sita est*. Først nokre kommentarar til latinen:

- *vero*, er eit adverb og tyder ’visseleg, sanneleg’.
- *sexta*, tyder den sjette og er hokjønn av *sextus*, fordi *ciuitas* (*civitas* = by) som det står til, er eit hokjønnsord. Det er i nominativ fordi det er subjekt i samanhengen.
- *quae* er relativpronomen [hankjønn *qui*] og kan anten vere hokjønn nominativ eintal eller fleirtal (eller inkjekjønn nominativ eller akkusativ fleirtal). Her må det vere hokjønn nominativ eintal fordi det viser til hokjønnsordet *ciuitas*, som er i eintal. *Quae* er då subjekt i relativsetninga og tyder at predikativet *situm* får hokjønnsform, som er *sita*.
- *contra* er preposisjon som styrer akkusativ.
- *Dacos* er hankjønn akkusativ fleirtal (første deklinasjon) og skulle då svare til nominativ eintal *Dacus*, som då skulle tyde ’danske’ (substantiv). *Contra Dacos* skulle då tyde ’mot, eller vendt mot, danskane’.
- *ad* er preposisjon som styrer akkusativ (og er etymologisk det same som norsk ’åt’) og skulle her tyde ’til, åt, mot’.
- *orientem* er eigentleg ei forkorting for *sol oriens* som bokstaveleg tyder ’den oppgåande sola’, eller ’soloppgangen’, dvs. aust. *orientem* er akkusativforma av *oriens* fordi ordet er styrt av *ad*.
- *sita*, sjå over. *situm* = liggande, verande, plassert, eigentleg sett (av setje), jamfør verbet *sinire-sivi-situs/sita/situm* = la vere [stå] urørt.

Ut frå dette kan vi få denne omsetjinga: *Tunsberg [er] i røynda den sjette byen, som ligg mot danskane (Danmark) og [vender] mot aust*. Men latinen er isolert sett tvitydig, og omsetjinga kan bli både 1. *Tunsberg er den sjette byen, og denne byen ligg vendt mot Danmark og er austvend*, og 2. *Tunsberg er den sjette av alle dei byane som vender mot Danmark og er austvende*.

Spørsmålet er om ein skal lese opplysninga om *Turesberga* som ei relativsetning eller *ad orientem sita est* som ein apposisjon. Samanhengen vil måtte avgjere kva variant Ordericus mest sannsynleg har vilja uttrykt. Aktuelle spørsmål er om lista har innslag av byar som *ikkje* ligg mot aust. Då er løysing 1 truleg den rette. Dersom dei andre byane ligg mellom Lista og landsenden, er løysing 2 truleg rett.

Ordericus er relativt ukjend med norsk geografi. Namna står ikkje i noka geografisk rekkefølgja. Byane i oppramsinga før *Tunsberg* er «*Berga, Cuneghella, Copenga, Burgus et Alsa*» – i *denne* og *ikkje* i den rekkefølgja andreopponenten framfører; «Bergen, Tunsberg, Oslo, Sarpsborg og Konghelle, den sjette er *Copenga*». Andreopponenten har her rydda lista. Etter ryddinga passar oppramsinga betre for det andreopponenten sjølv vil vise. Her er det elles interessant å merke seg at andreopponenten har ein annan bruk av oppramsing som premiss for argumentasjon, enn den han hadde i analysen av Magnus Lagabøtes landslov.

Kva Ordericus har meint med *oriens* er ikkje opplagt – vi må t.d. ha *in mente* at Skåne er ein del av Danmark på denne tida. *Kaupangr* kan dessutan ha vore brukt appellativisk i grunnkjelda for opplysningane hos Ordericus. Seip (1930a:16f) har ved denne kjelda argumentasjon *ex nihilo* som premiss; fordi *Nidaros* ikkje står nemnt hos Ordericus, må *Copenga* vere byen *Trondheim*. Men eit ikkje-funn av *Nidaros* er ikkje eit positivt funn av verken *Trondheim* eller *Kaupang* som bynamn. Det er altså ikkje «opplagt» at *Copenga* må vere *Trondheim*, men om doktoranden skulle gje andreopponenten rett i at namnetolkinga hans av *Copenga* er den mest sannsynlege, endrar likevel ikkje det på hypotesesvaret. I kjeldene har vi funn av *kaupang* både som appellativ og proprium. Usemja går på kva for funn som skal reknast som proprium.

Dersom vi vurderer dei eldste funna av *Trondheim* som bynamn som kvalitativt likeverdig med dei eldste funna av *Nidaros*, så har vi følgjande onomastiske problem: *Trondheim* må ha blitt leksikalisert til å bli bynamn i tillegg til å halde fram med å fungere som områdenamn. Det skjer samtidig med at byen har eitt bynamn som mest opptrer som appellativ, og eit anna bynamn som ikkje skal fylle andre roller – ha andre referansar eller denotatum – enn eintydig å vere bynamn, nemleg *Nidaros*. Slik fungerer ikkje samspel mellom namn.

2.4 Hypotesane

Førsteopponenten skriv i *sin* konklusjon at «[m]ålet med undersøgelsen», slik det er formulert s. 11, «er fuldt ud blevet nået». Andreopponenten har derimot analysert avhandlinga med dei hypotesane andreopponenten sjølv formulerer innleiingsvis i oppisjonen. Han skriv t.o.m. at dette er hypotesane *mine*:

1. Nidaros er det eldste bynamnet.
2. Trondheim er opphavleg ikkje bynamn, men områdenamn.
3. Den eldste bruken av latiniserte former av Trondheim som bynamn skuldast kunnskapsløyse.
4. Trondhjem som bynamn skuldast dansk påverknad.
5. Kaupang har ikkje vore bynamn.

Denne oppstillinga gjev eit skeivt bilete av kva doktoranden vil gjere i avhandlinga, for andreopponenten lagar *mindre komplekse* hypotesar enn doktoranden. Avhandlinga stiller risikable hypotesar tre gonger, og dei *innleiande* hypotesane formulerer doktoranden slik (s. 13):

1. *Nidaros* er det eldste bynamnet på byen som i dag har *Trondheim* som offisielt namn.
2. *Trondheim* er opphavleg namnet på dei åtte trøndske fylka. I dei eldste *norrøne* tekstane er namnet ikkje brukt som bynamn, men som områdenamn.

3. Mistyding og kunnskapsmangel er grunnlaget for bruken av latiniserte former av *Trondheim* som bynamn hos Adam av Bremen og ved pavehoffet på 1000- og 1100-talet.
4. *Trondhjem* brukt som bynamn i Noreg i kjeldene frå seinmellomalderen, er anten dansk eksonym for *Trondheim* eller resultat av dansk språkpåverknad gjennom språkkontakten mellom norsk og dansk.
5. *Kaupang* er ikkje eit proprium, men eit appellativ når det blir nytta om lokasjonen Nidaros.

På same sida strekar doktoranden under at desse hypotesane vel han å ta utgangspunkt i «først», og i andre avsnittet under hypotesane står det svart på kvitt at desse hypotesane kjem til å bli reformulerte både i dei faghistoriske kapitla og i kapittel 4. Statusen til hypotesane i innleiinga er altså klårt og greitt og eksplisitt presenterte som førebelse. I den faghistoriske bolken skal dei problema som faktisk blei diskuterte, og som avgjorde kva stilling dei ulike filologane tok, løftast fram. Derfor blir hypotesane omformulerte til spørsmål:

1. Er *Nidaros* eller *Trondheim/-hjem* det eldste bynamnet på kaupangen ved Nidelva, dvs det opphavlege norske bynamnet?
 - a. Er *Codex Ashburnham 1554q* med bynamnet *Nithirosa* frå 1120-åra?
 - b. Er *kaupang* i dei eldste norrøne kjeldene eit bynamn når det er brukt om denotatumet *Nidaros*?
 - c. Er *Trondheim* brukt eintydig som bynamn i norrøne kjelder?
 - d. Korleis bør ein forklare *Trondheim* brukt som bynamn i utanlandske kjelder?
2. Er forma *Trondhjem* opphavleg dansk eller norsk språkform? Kan ein palatal *n* spalte seg i to til ein depalatalisert *n* og ein *j*, og har dette skjedd i namnet *Trondhjem*?

Systematikken vi så finn i faghistoria, har implikasjonar for hypotesane i den vidare analysen. På bakgrunn av den faghistoriske gjennomgangen blir derfor hypotesane som doktoranden vel å arbeide vidare med, sette opp i kap. 4. slik:

1. *Nidaros* er det eldste (by)namnet på kaupangen ved Nidelva, dvs. det opphavlege lokale og norske bynamnet.
2. *Nidaros* er belagt i *Codex Ashburnham 1554q*, som er frå 1120-åra, og som har hatt eit eldre førelegg.
3. Det skjedde *ikkje* noko kyrkjeleg namneskifte for byen i 1172.
4. Nemninga *kaupang* i dei eldste norrøne kjeldene er brukt som appellativ – ikkje som proprium.

5. *Trondheim* er opphavleg områdenamnet på dei åtte fylka rundt Trondheimsfjorden. I norrøne kjelder er namnet *ikkje* brukt eintydig med denotatum (referanse til) byen, men dette områdenamnet kunne brukast om landskapet *irekna* byen.
6. Manglande kjennskap til norsk geografi og norsk namnebruk utafor Noreg er den mest sannsynlege forklaringa på bruken av latiniserte former av områdenamnet *Brándheimr* som bynamn før ca. 1190.
7. Forma *Trondhjem* er i utgangspunktet dansk eksonym for norske former av *Trondheim*.

Desse hypotesane blir det svart på i kapittel 5.2.2. *Hypotesesvar*. Det er såleis direkte feil når andreopponenten skriv at «[i]nnleiingsvis har eg stilt opp Lokkertsens fem hypotesar», og at i konklusjonen stadfestar doktoranden «hypotesane ovanfor» – altså dei fem som andreopponenten sjølv sette opp. I kapittel 5.2.3. er dei *sju* hypotesane doktoranden faktisk svarer på, sett opp på det skjemaet som er prenta i innleiinga her, og som blei delt ut til alle på disputasen – inkludert andreopponenten. Skjemaet viser i kortform at vi er komne vidare med ny forskning etter 1920-talet.

Andreopponenten opponerer altså heile tida etter eigen interpretasjon av hypotesane i innleiinga av avhandlninga, og får derfor til å konkludere med at doktoranden berre har argumentert «overtydande» for hypotese 4 i innleiingskapitlet. Rundt omkring i opposisjonen hans er det likevel mogleg å finne konklusjonane hans om dei sju hypotesane frå kap. 4. Hypotese 2 (om Firenze-lista) er det svart «overtydande på», og for hypotese 3 (om namneskifte i 1172) sin del har doktoranden argumentert «godt» imot Seip-teorien. Trass i ulike belegg har vi same konklusjon på hypotese 4 (om *kaupang*).

Då står vi att med andreopponenten sine onomastiske tolkingar av områdenamn i eldre norrøne kjelder. Dei resulterer i ein motsett konklusjon på hypotese 5 enn den doktoranden dreg, men andreopponenten sine tolkingar har doktoranden tilbakevist her i pkt. 2.2. Hypotese 6, om *Trondheim* som påstått bynamn i dei eldste latinske kjeldene, forklarar doktoranden – på bakgrunn av utgreiingane til Oluf Kolsrud – med manglande kjennskap til norsk geografi og norsk namnebruk. Andreopponenten gjev inga alternativ forklaring, han gjev oss berre si eiga konstatering. Kolsrud si forklaring er ikkje berre mogleg, men òg mest sannsynleg – både realhistorisk, onomastisk og lingvistisk. Det er denne vi må rekne som (mest) underbygd.

Av dei tre namna på byen, meiner andreopponenten det synest «uråd å seie noko om kva for eit namn som er eldst». Når hypotese 1 er så allment formulert som hos andreopponenten, kan ein lett bli så pessimistisk på vegner av vitskapen. Doktoranden har derimot presisert hypotesen i kapittel 4 med å legge til

«det opphavlege lokale og norske bynamnet». Hypotese 5 og hypotese 1 står i nær opposisjon til kvarandre, for alternativet til *Nidaros* som eldste lokale bynamn er ikkje *kaupang*, men *Trondheim*. Både opphavleg – i forhistorisk tid – og i dei eldste norrøne kjeldene er *Trondheim* områdenamn. Det monoreferensielle bynamnet er *Nidaros*. Andreopponenten skulle derfor ikkje nøye seg med å skrive at doktoranden «gjev eit sikrere grunnlag for nokre konklusjonar», men framleis halde seg til formuleringa han skreiv i innstillinga til fakultetet; eit sikrere grunnlag for konklusjonane. På den andre sida kan vi seie at andreopponenten har gjeve ein rimeleg kritikk av ei avhandling doktoranden *ikkje* skreiv.

2.5 Seipisme som vitskapsteori – Konklusjon

Andreopponenten tykkjer doktoranden stundom går «for langt i å avvise Seips påstandar». Her skulle det vore interessant å vite kva som hadde vore høveleg langt, for andreopponenten seier seg ikkje nokon gong eksplisitt samd med Seip sin teori og metode. I avhandlinga kap. 5.1. oppsummerer doktoranden teori- og metodeproblematikken der han avviser Seip-teoriane og kritiserer metodane hans. Her kjem doktoranden eksplisitt attende til teori- og metodeproblematikken i innleiingskapitlet, og i kap. 5 blir Popper drøfta på nytt. Her blir Seip sin 1920-talsvitskap frå dei faghistoriske kapitla sett opp imot doktorandens analyse.

Andreopponenten har ikkje noko å seie om dette kapitlet, så då får doktoranden gjere det sjølv: I dette kapitlet viser doktoranden at veikskapane til Seip er grunnleggande og har lege der i opne dagen i mange tiår. Det er velkjent at metoden hans var å bruke dei kjeldene som passa til teorien – dei andre brydde han seg lite om. Dette var ikkje uvanleg metode mellom vitskapsfolk i Seip si samtid, og det er denne typen verifikasjon Popper reagerer imot og skapar alternativ vitskapsteori til.

Det blir vist at Seip bygger sin teori på manglande funn og argumenterer *ex silentio* og *ex nihilo*. I lingvistikken opererer han med ein fantastisk teori om fonemsplitting av palatalar. Seip forsvarer teoriane sine m.a. med at når noko ikkje kan bevisast, så kan det heller ikkje motbevisast. Som vitskapsteori blir dette for lettvent. Teori og metode produserer langt fleire problem enn dei løyser.

Andreopponenten forpliktar seg berre på den delen av Seip-teorien der han kan lansere tolkingar, som vanskeleg let seg verifisere eller falsifisere, men han òg lanserer teoriar som skapar fleire problem enn dei løyser. Når andreopponenten tykkjer Seip blir for mykje kritisert, tillet doktoranden seg å ta dette forsvaret som eit uttrykk for at andreopponenten sin generasjon har unnlata å kritisere Seip nok. I Seip si samtid var heller ikkje Indrebø konsekvent kritisk: Han godtok at det var namneskifte i 1172 (jf. hypotese 3), og for fredens skuld

(?), gav han seg på ei usemja om rotvokalen i *Trond-* opphavleg hadde vore <á> eller <o>. Seip meinte <o>, noko som er lydhistorisk svært tvilsamt. Forklaringa er nok at dette ikkje hadde noko å seie i namnestriden om byen skulle heite *Trondhjem* eller *Nidaros*. Men dermed framstod Indrebø som dosenten som måtte gje seg, mens professor Seip visste betre. Det Seip var dyktigare på, var likevel språkpolitikk – ikkje språkvitskap.

Det er ikkje rett når andreopponenten hevdar at «Lockertsen følger konsekvent Indrebø» i striden med Seip. I dei fleste tilfella viser *resultatet av ny gransking av kjeldene* at Indrebø sine teoriar held for etterprøving – Seip sine ikkje. Doktoranden har gjeve ein *varsam* kritikk av Seip. Dersom vi einsidig legg dagens krav til forskningsetikk til grunn, ville Seip komme mykje dårlegare ut enn det doktoranden har late han gjere – fordi doktoranden vurderer arbeida hans både ut frå samtida og notida. Seip rir t.d. tydeleg på ein motvilje mot den katolske kyrkja i samtida når han stemplar *Nidaros* som eit katolsk kyrkjeleg namn. Den einaste kyrkjehistorikaren som var interessert i å analysere kyrkjehistoria før reformasjonen ut frå katolsk perspektiv, var Oluf Kolsrud, og han kjem til resultat som står seg for kritisk etterprøving. Andreopponenten kan dessutan merke seg at Kolsrud slutta å tolke *Trondheim* som bynamn i Magnus Lagabøtes landslov etter at Indrebø hadde gjeve han ei anna og betre forklaring.

Når andreopponenten skal konkludere på sitt eige spørsmål om kva bynamn som er eldst, finn han det bortimot umogleg. Han slår berre fast at det finst *eksempel* på bruk av *tre* bynamn, og dei presenterer han som kvalitativt likestilte. Fordi *Trondheim* er belagt i 1075, *Nidaros* i 1120 og *Kaupang* går tidleg ut av bruk – og fordi byen er frå 997, «synest» det «uråd å seie noko om kva for eit namn som er eldst». Men dersom andreopponenten nøyer seg med eksempel + årstal, og ikkje vil gå inn på ein kvalitativ diskusjon, så er jo enkelt og greitt *Trondheim* eldste bynamn. Doktoranden har både i avhandlinga og her vist at om vi gjer ei slik kvalitativ likestilling av kjeldene, fører det ut i fiksjon. Med å analysere kjeldene etter popperinspirert vitskapsteori og oppdatert onomastikk blir *Nidaros* eldste *norske* bynamnet. Andreopponenten vil derfor truleg vi skal lese «synest» som viktigaste ordet i konklusjonen, jf. tilsvarande uttrykksmåte «synest opplagt» om *Copenga* som bynamn på Nidaros hos Ordericus. Ja, det *kan* «synast», men det *er* ikkje.

Til slutt vil doktoranden takke begge opponentane. Prosessen har vore grundig, lærerik og utviklande. Historiske avhandlingar er i prinsippet tverrfaglege, og i ein *språk*historisk analyse må ein ha grep om mange ulike vitskapsgreiner. Vi sit då att med at onomastikken si store utfordring på feltet vårt er namnemen-talitet. Eit framtidig samarbeid mellom fagfelta onomastikk og mentalitetshistoria/nyare kulturhistoria kan vere ein fruktbar veg å gå for å komme vidare i feltet. For den eldre språkhistoria sin del viser denne avhandlinga at det norrøn-

filologiske perspektivet blir for snevert – eit breitt nordisk og europeisk blikk må til for å vinne sikrare kunnskap om namnet på byen Trondheim.

Post scriptum

Utgangspunktet for forskinga mi var sjølve den store namnestriden på Stortinget og i byen 1929-1931 om byen skulle heite *Nidaros*, *Trondhjem* eller *Trondheim*. I norsk språkhistorieskriving er det vanleg å definere dette stoffet som *ytre* språkhistoria, mens den avhandlinga som no er forsvart, er ei avhandling i *indre* språkhistoria. Etter disputasen 8. september 2006 har eg arbeidd vidare med det stoffet som låg att; 350 dobbelspalta sider stortingsdebatt, over 5000 avisartiklar og mykje annan dokumentasjon. Stoffet eignar seg best for ein analyse innafor fagfelta *politisk historie* og *kulturhistorie*. Derfor flyttar eg frå nordiskfaget og til historiefaget med denne analysen, som skal forsvarast for Ph.D-graden i historie om ikkje alt for lenge.

Litteratur

- Ainiala, Terhi. 1998. «On defining the proper name and the place name». I Nicolaisen, W. F. H. (red.): *Proceedings of the XIXth international Congress of Onomastic Sciences Aberdeen, August 4–11, 1996*. Volume 1, s. 43–48. Aberdeen: Department of English, University of Aberdeen
- Albøge, Gordon. 1976. «Om stedsnavnets begrep og struktur». I: *Acta philologica Scandinavica*. 31. s. 133–175
- Gade, Kari Ellen. 1998. «Kaupangr – Brándheimr – Niðaróss: On the Dating of the Old Norse Kings' Sagas». I: *Maal og Minne* s. 41–60
- Haugen, Odd Einar. 1984. «Filologi og tekstkritikk. Eit norrønfilologisk synspunkt på kjerna i filologien». I: *Eigenproduksjon* nr. 23
- Islandske Annaler indtil 1578*. [1977] 1888. Udgivne for det norske historiske Kildeskriftfond ved Dr. Gustav Storm. [Stavanger: Dreyer] Christiania: Grøndahl & Søn
- Kolsrud, Oluf. 1925. Riksarkivet. Oslo. Privatarkiv 377 og 920. Manus i unummerert mappe (pr. 1996) med påskrifta «Nidaros»
- Lockertsen, Roger. 2007. *Namnet på byen Trondheim. Ein språkhistorisk og faghistorisk analyse*. Oslo: Novus forlag
- Oddr Snorrason Munk. 1932. *Saga Oláfs Tryggvasonar*. Udgivet af Finnur Jónsson. København: G. E. C. Gads Forlag
- Olsen, Magnus. 1926. *Ættegård og helligdom*. Norske stedsnavn sosialt og religionshistorisk belyst. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard)
- Ordericus vitalis*. 1975. The ecclesiastical History of Orderic Vitalis. Volume V, Books IX and X. Edited and translated by Majorie Chibnall. Oxford: Clarendon Press
- Schilling, Beate. 1998. *Guido von Vienne, Papst Calixt II*. Monumenta Germaniæ historica. Bd. 45. Hannover: Hansche Buchhandlung
- Seip, Didrik Arup. 1930: *Trondhjems bynavn*. Trondhjem: F. Bruns Bokhandel
- Særheim, Inge. 2001. *Namn og gard. Studium av busetnadsnamn på –land*. Tidvise Skrifter nr. 38. Stavanger: Høgskolen i Stavanger

Opposisjon ex auditorio: Klaus Johan Myrvoll

«Kan *-hjem* i *Trondhjem* vere resultat av norsk lydutvikling?» er yverskrifti på kapittel 3.11 i avhandlingi åt Roger Lockertsen, og det er det spørsmålet eg skal samla meg um i denne opposisjonen. Som doktoranden skriv (s. 37),¹ var det eit av dei sentrale spørsmåli i det faglege ordskiftet i åri 1928–31, og det er soleis eit av dei sentrale spørsmåli i avhandlingi hans òg. Det er mykje forvitnelegt i det Lockertsen dreg fram i dette kapitlet, ikkje minst frå avisordskifte som ikkje er so lett tilgjengelege, men eg tykkjer ikkje han kjem so godt frå det når han skal presentera og so argumentera mot teorien åt Didrik Arup Seip um at namneformi *Trondhjem* skulde vera framvaksi på norsk grunn. Lockertsen rotar seg burt i detaljar som ikkje hev so mykje med saki å gjera, og han mistyder Seip på fleire punkt. Eg mistenkjer at noko av dette kjem av ein viss motvilje mot Seip, som kann hava sine grunnar, men eg tykkjer likevel at Seip fortener sakleg kritikk; um ikkje anna so kann det skjerpa sansen vår for kva som held og ikkje held i språkhistoriske, og då serleg ljodhistoriske, resonnement.

Slurvut referering

Lockertsen er ikkje alltid so god til å referera synspunkti åt andre. I ein del tilfelle på s. 73–74 gjeng det ut yver framstillingi av Seip-teorien, som vert meir uklår enn han tarv vera. Difor lyt me taka ei viss opprydding fyrst.

Lockertsen skriv på s. 73 i den prenta versjonen av avhandlingi:

Han [d.e. Seip] viser til Hægstad som i *Gammalt [sic] trøndermaal* hadde skrive at /l:/ og /n:/ var palataliserte i trøndsk alt i norrønt (Seip 1929a: 28).

Um me so gjeng til Seip, kann me lesa:

Hægstad har i sin behandling av «Gamalt trøndermaal» (s. 37) antatt at *ll*, *ld* og *nn*, *nd* var palatale i gammel-trøndsk. Han sier at *l*-lydene og *n*-lydene ventelig blev uttalt palatalt når de var lange, og som eksempler på ord med «lang» *ll* og *nn* nevner han *all*, *hallda*, *millum*, *rinna*, *kænndi*, *annda*. (Seip 1929a: 27)

Her er det sentrale poenget at *ld* og *nd* var palatale i gamalnorsk, som sjølvsagt er det relevante for namnet *Brónðheimr*, men det kjem ikkje fram hjå Lockertsen.

På s. 73 f. viser Lockertsen til Amund B. Larsen:

I *Oversigt over de trondhjemske dialekters slægtskabsforhold* drøftar Amund B. Larsen (1885:56) palatalisert *ng*. Lydsambandet har dei fleste stader falle saman med /*nj*/, men han legg til at ei meir grannsam gransking kanskje vil vise at det er ein forskjell. Ein er svært avhengig av «sine hjemmelmænds intelligens og organ» ved slike lydnyansar, meiner Larsen, ...

So langt Lockertsen. Ein lyt undrast: Um det var so at ljodsambandet hadde «falle saman med /*nj*/» «dei fleste stader», kvifor skulde då «ei meir grannsam gransking» kunna visa at det var «ein forskjell»? Me gjeng til kjelda, Amund B. Larsen:

Palataliseret **ng** falder på de fleste steder sammen med den palatale form, der er udviklet af oldn. **nn**. En nøiagtigere undersøgelse vil dog formodentlig finde, at der er en bestemt forskel tilstede på mange steder, hvor jeg ikke har iagttaget den, da man i den sag er overordentlig afhængig af sine hjemmelmænds intelligens og organ. (Larsen 1885: 56)

Det Larsen vil ha fram, er alto so at det kann vera skilnad på upphavleg *ng* og *nn* fleire stader enn han hev kunna observera det.

Lockertsen held fram (s. 74):

..., meiner Larsen, som nemner desse døma på palatalisert *ng*: *tan_ne* (m. tange), *læn_ne* (lenge), *rindill* eller *rin_njil* (f. linerla), *van_ndill* (f. evangelium). Larsen meiner at utviklinga «til *n_d* maa have skilt sig ud fra den til *n_j* ved den tid, da her endnu var palatal eksplosiv», og at overgangen til «det almindelige *n* fra *ng*» somme stader derfor kanskje på siste lydstege har falle saman med «overgangen fra *nd* til *nn* (f. eks. i *land*, nu *lan_n*)». Larsen (1885:59) legg til at han trur han aldri har høyrte palatal *ld* og *nd* i «trondhjemske».

Her er det ikkje lett å fylgja Lockertsen. Ein fær tokken av at Larsen siktar til den ålmenne voksteren av *ng*. Men det Larsen skriv, gjeld serskilt ordi *rindill* og *vandill* i Selbu:

Jeg kender den [d.e. skilnaden på upph. *ng* og *nn*] nemlig kun fra Opdal, f. eks. i subst. *tan_ne* (m. tange), og fra Selbu, Tydalen og Holtålen, f. eks. i *læn_ne* (længe), altså bægge steder med *n_jn_j* for **ng**. Dog er der i Selbu spor af en anden behandling af forbindelsen, idet man har substantiverne *rin_ndil_nl*, også *rin_njil_nl* (f. linerle), *van_ndil_nl* (f. evangelium); udviklingen til *n_jd* må have skilt sig ud fra den til *n_jj* ved den tid, da **g** her endnu var pala-

tal eksplosiva. Overgangen til det almindelige *n;n* fra **ng** har derfor måske sammesteds på sit sidste trin faldt sammen med overgangen fra **nd** til *n;n* (f. eks. i **land**, nu *lan;n*). (Larsen 1885: 56)

Poenget her er at formene med *-n;d-* av *-ng-* peikar mot ein viss affinitet millom palatalisert *nd* og *ng*, som kann tyda på at det endelege samanfallet av *ng* og *nd* med *nn* kann ha gjenge via ein sams fonemsekvens, /ɲj/ ~ /nj/ eller noko slikt. Dette kunde Seip nytta til å byggja upp under teorien sin um ein yvergang frå *Bróndheimr* til *Trondhjem*. Det skal me strakst sjå nærare på, men fyrst lyt eg kommentera den siste setningi i hermet frå Lockertsen: «Larsen (1885:59) legg til at han trur han aldri har høyrte palatal *ld* og *nd* i 'trondhjemske'.» Det er sjølv sagt ikkje rett. Det Larsen skriv på denne staden, er: «jeg tror ikke at have hørt udlydende *ld* og *nd* i trondhjemske» (utmerkt her). Når det gjeld palatalitet, skriv han lenger uppe på same sida at «[o]gså *ld* er såvidt vides allesteds i stiftet palatalt», og lenger nede: «Lignende er også forholdet ved oldn. **nd**, **nt**, **ns**.»

Kva meinte Seip i røyndi?

Lockertsen framstiller teorien åt Seip soleis på s. 212 i den prenta versjonen av avhandlingen:

Seip sin teori om lydutviklinga i *Bróndheims*-namnet føreset denne språk-historisk[e] utviklinga: /nd/, > /n:/ > /j/ og dernest depalatalisering av /j/ med spalting av fonemet til /n/ + /j/.

Her må Lockertsen for det fyrste ha mistydt Seip når det gjeld dei eldste stigi: Som me såg ovanfor, var det avgjerande for Seip at *n*-en i konsonantgruppa *nd* var lik den lange *n*-en i gamaltrøndsk, d.e. palatal. Med andre ord vert dei fyrste stigi /nd/ > /jnd/, og ikkje /nd/ > /n:/.

For det andre synest ikkje Seip plent å meina at voksteren lenger fram tarv ha gjenge um assimilasjon til /j:/, jf. at han formulerer problemet i artikkelen frå 1929 som «om dette navnet kan ha opstått av *Bróndheimr* ved at *j* er skilt ut av en palatal *n*-forbindelse» (Seip 1929a: 27). Ordet *forbindelse* her lyt helst tyda 'samband', meir spesifikt 'konsonantsamband'. Med andre ord kann *j*-en ha vorte «utskild» av /jnd/. Her er Lockertsen i godt lag, for Gustav Indrebø (1930: 76) tolkar Seip på same vis:

Det skulde ha seg soleis at dei hev sagt *nd*, seinare *nn* i fyrste stavingi med «palatal» (i-fengen) ljod, likeins som *nn* i *mann*; og so skulde ein *j* ha skilt seg ut, i Trøndelag, og dermed skulde *nn* ha vorte til *nnj* (*nj*). Sidan restituera dei so «Tronjæm» til «Trondhjem». ²

Når Seip hev vorte tolka soleis at voksteren fram til *Tronjæm* lyt ha gjenge um palatal (lang) *n*, kjem det noko av at han ikkje skil so skarpt millom konsonant-gruppa *nd* serskilt og palatal *n* ålment sjølv. Det viktuge for honom er at med-ljoden sist i fyrelekken *Trond-* var palatal.

Motsett Larsen, som tenkte seg eit samanfall millom *nd* og *ng* fyrst, og so samanfall med *nn* i /*ɲ*:/, skil ikkje Seip ut fleire stig, men held seg til at alle tri konsonantgruppone i alle høve fall saman, og då ikkje i /*ɲ*/, men i fonemsekvensen /*ɲj*/. Heilt sentralt i resonnementet stend ordet *rin̄jill* eller *rin̄dill* 'linerla' i Selbu, som Seip fører attende på norr. *rindill*. Det skal syna at opphavleg *nd* kann ganga yver til /*ɲj*/, som normalt er den palataliserte varianten av *ng* i selbyggmålet:

For mig står det så at det er naturligst at *ng* (*nj*) og *nd* (*nn*) en gang har falt sammen i *nj*, som så senere har gitt moderne *ɲn*, iallfall noen steder i Trøndelag. (Seip 1929a: 31)

Når Seip ikkje stogga her, med eit mogelegt samanfall millom *nd* og *ng* i *nj*, men «utvida» med *nn*, heng det saman med andre spreidde observasjonar: gardsnamnet *Mijjildalen* i Uppdal, som gjeng attende på eldre *Minnildalen* (jf. NG XIV s. 194), verbformi *fīnja* for *fīna* i Sòler og namneformene *gun̄njil* og *ännje* i herjedalsk; alle desse formene skulde syna at *nn* òg kunde ganga yver til *nj* (som rett nok i namnet *Mijjildalen* skal ha vorte forenkla til berre *j*). Seip legg dessutan stor vekt på at ord med historisk *nj* i regelen fær palatal /*ɲ*/ i trøndske målføre. Dømet hans på det er stadnamnet *Vinje*, *Vinjan*, som lyder /²vij̄e/, /²vij̄an/. Han tenkjer seg då at ord som i dag hev /*ɲ*/ av gamal *nn*, hev havt *nj* fyrr:

Denne utvikling av *nj* til *ɲn* og sammenfall av begge disse lydene med *ng* er av stor betydning. Den må nødvendigvis tilsløre resultatene av en mulig eldre overgang, *nn*, *nd* til *nj*. (Seip 1929a: 32)

Men so fær Seip problem:

Selv om gno. *Brondheimr*, *Brond(h)em* har gitt *Tron(dh)jem*, skulde dette i dialektene ha blitt *Tron̄nem* (eller *Tronnem*), ved siden av mulige former for *Tranem* o. s. v. Men det hindrer ikke at en form som *Trondhjem* kan ha holdt sig fra den tiden den formen var «lydrett» i dialektene. (Seip 1929a: 32)

Med andre ord lyt teorien åt Seip setjast upp soleis:

1. Palatalisering av /nd/ til /ɲd/ (alt i gamaltrøndsk)
2. Samanfall av /ɲd/, palatalisert *ng* (/ɲj/ ~ /ɲj/) og *nn* /ɲ:/ i /ɲj/ (kann henda gjennom /ɲ:/). Av dette brigdet fylgjer at namnet *Trondem* fær formi *Tronjæm*, som vert skrivi etter dansk skikk som «Trondhiem» o.dil.
3. Alle andre fyrekomstar av /ɲj/ – medrekna historisk *nj* – vert palataliserte og forenkla til /ɲ/, og namnet *Tronjæm* stend att som ein einsleg rest.

«Nyare forskning og ny teori»

Etter denne faghistoriske framstillingi skal me ganga vidare til bolken «Nyare forskning og ny teori» i avhandlingi åt Lockertsen. Etter di spursmålet um namneformi *Trondhjem* er ei opphavleg dansk eller norsk form, vert utpeika til å vera det eine av dei tvo «sentrale spørsmåla» i den faglege debatten i åri 1928–31 (s. 37 i avhandlingi), og ein av sju hypotesar for avhandlingi gjeld dette spursmålet (s. 83), vilde ein venta ei grundig handsaming av det i samhøve med «Nyare forskning og ny teori». Då er det eit vonbrot at me vert avsedde med skarve fem sidor (211–215) av dette største kapitlet på 140 sidor. Attåt kjem det at tri av desse fem sidone er fylte med utgreidingar um ordformi *hjem* i dansk og norsk, som ikkje rårar kjernen i spursmålet, og som um ikkje det er nog: I underkapitlet «Fonemteorien og *j*-utskiljing», der me ventar å få ein statusrapport, er me attende i 1920-åri og lausark i arkivet etter Indrebø.

Lockertsen avviser teorien åt Seip på denne måten (s. 212):

Seip *dokumenterer* verken lydendringa der palataliseringa skulle ha oppstått, depalataliseringa eller resultatet av henne. Dermed kan denne delen av Seip-teorien ikkje etterprøvast. Dei påståtte lydendringane har heller ikkje parallellar slik at dei kan forklarast som analogi.

For det fyrste: Det er ikkje rett at Seip ikkje dokumenterer «lydendringa der palataliseringa skulle ha oppstått», i alle fall ikkje um ein meiner palatalisering av *nd* reint ålment. Det hev han vigt eit heilt kapittel til i artikkelen sin i *Maal og Minne* 1929 og likeins i boki si frå 1930. Om det er sjølvje namnet *Trondheim* Lockertsen siktar til, kann eg visa til det Seip skriv om at «vi ... finner skrivemåter med *nnd* og (*n*)*n*ð», og han nemner i alle fall skrivemåten *Prondheimi* (1322), som han meiner skal spegla palatal uttala av konsonantsambandet *nd* (Seip 1929a: 28), men rett nog ikkje nokon skrivemåte med *nnd*.

For det andre: Det kann ikkje vera rett at Seip ikkje dokumenterer resultatet av depalataliseringi. Det skal jo vera den notidige namneformi *Tron(dh)jem*.

For det tridje: Lockertsen ordlegg seg ulagleg når han meiner at «[d]ei påståtte lydendringane» skulde kunna «forklarast som analogi» um Seip hadde havt parallellar å bjoda på. Parallellar skulde i denne samanhengen syna at voksteren

er ljodrett, som på mange måtar er motsetnaden til analogi. Um eit ljodbrigde vert forklåra som analogi, vert det helst uttydt med påverknad frå andre ord, t.d. analogi millom ulike bøygingsformer av eit ord, som når *b*-en i bundi form *kambiñ* i uppdalsmål fell burt i analogi med ubundi form *kamm*, der burtfallet er ljodrett.

Var det eit problem at Seip var junggrammatikar?

I framhaldet av det fyrre hermet kann det verka som Lockertsen meiner at den junggrammatiske språkteorien som Seip arbeidde innanfor, var ein fyresetnad for at han kunde koma opp med den vågsame utskiljingsteorien sin. Eg hermer (s. 212):

Med Norvegia-lydskrifta var det rundt 1930 fullt mogleg å behandle spørsmålet med større abstraksjon enn den Seip viser. Seips forståing av lydhistorie og lydvekster er junggrammatisk, og først på 1930-talet blir «fonetikken» delt i lydsubstans – fonetikk – og fonologi. Med fonemet får vi einingar som ikkje har ei innhaldssida, men som skil mellom einingar som er distinktive.

Lockertsen hev rett i at Seip kunde ha dryft spørsmålet «med større abstraksjon» – i minsto kunde han ha vore tydelegare på koss han såg fyre seg gangen i dei ulike endringane. Men når Lockertsen dreg inn det teoretiske rådeverket han arbeidde innanfor, fører det ingen veg. Var ikkje motmennene åt Seip, Jørgen Reitan og Gustav Indrebø, òg junggrammatikarar? Når dei kunde leggja so kraftfullt imot teorien åt Seip, var det nett av di dei fylgde strengare upp dei empiriske kravi i den junggrammatiske tradisjonen til parallellar og «undantakslause ljodloger».

Eit godt døme på det hev me når Reitan held fram at ei ljodlog ikkje er nokor naturlog, men gjeld innanfyre eit visst område og til ei viss tid. Ein kunde «ikkje gå til ei bygd i Jemtland eller Härjedalen etter bevis for at den palatale *n*-lyden i trøndsk (nn) har vore uttala *nj*» (Reitan i avisa Nidaros 19. januar 1929, hermt etter Lockertsen, s. 76).

Um ikkje Seip visste noko um fonologi, kann eg ikkje segja at eg vert imponert av dette avsnittet hjå Lockertsen heller (s. 212):

Eg kan legge til at for dei tilfella som Myrvang nemner[,] har nordnorsk og trøndsk dei same opposisjonane. Det er altså ikkje tale om at trøndsk /*ɲ*/ har to minimale par: /*n*/ + /*j*/. Motsvaret er /*n*/ aleine.

At «trøndsk /*ɲ*/ har to minimale par», er meiningslaust. Minimale par er ord

som er skilde med berre eitt fonem, t.d. *mann* og *sann*. Her er det truleg «element» eller «segment» som er meint.

Kva er dei røynelege vanskane med teorien åt Seip?

Det er ikkje vanskelegt å finna veike punkt i teorien åt Seip um *j*-utskiljing i namnet *Trondheim*. Her vil eg skilja millom *interne* og *eksterne* argument, d.e. interne argument (veikskapar) som gjeld sjølve utformingi av teorien, og eksterne argument som sannsynleggjer den motsette hypotesen, d.e. at namneformi *Trondhjem* hev danskt grunnlag.

Interne argument

1. Ein skulde ikkje venta palatalisering av /nd/ etter lang vokal, som det var i *Bråndheimr* eller *Bróndheimr*. Døme på det er substantivet /²bunde/ eller /bun/ < *bóndi* (flt. /¹bønder/ eller /¹bøner/), adjektivet /vun/ eller /un/ < *vánder* (Larsen 1885: 60) og ikkje minst karnamnet /trɥ:n/ < *Próndr*. Dette er hovudpoenget åt Arne Vestrum, som svara Seip i Maal og Minne:

Det som for mig særlig gjør overgangen Trondem > *Tronnem* tvilsom eller mindre sannsynlig[,] er den omstændighet at navnet Trond her har lang o. Det skrives saagar Troen (liksom Joen) enkelte ganger i dokumenter fra 17de og 18de aarhundrede. Og efter lang o blir ikke n palatal. Og likedan som førsteled i stedsnavn: *Tronsta*, *Tronviķa*. ... i midttrøndersk talemaal heter byen nu Tronjæm med lang o, ikke *Tronnjæm* med kort o. (Vestrum 1929: 118)

Det siste poenget er yverlag viktugt, men det veit ikkje Lockertsen å nemna: Fyrellekken i den vanlege uttala av namneformi *Trondhjem*, /²trɥ(ɔ)njæm/, kann vera nedervd frå gamalnorsk og er då i seg sjølv eit argument mot Seip-teorien: /trɥ:n-/ kann vera ljodrett av gno. *Brónd-*.

Til motmælet um at ein ikkje skulde venta palatalisering av *nd* etter lang vokal, svara Seip med å visa til Jørgen Reitan, som hadde sagt at «det er ingenting i veien for å anta at *nd* var palatalisert, sml. *vonŋ* < *vánder*, som finnes flere steder i Trøndelag». Seip held fram (1929b: 119 f):

Hertil kommer at i navnet *Bróndheimr* kan vokalen ha vært forkortet meget tidlig av forskjellige grunner. Endelig må jeg minne om at navnet stundom i det 14de hundreår blir skrevet slik at det er grunn til å tro at *nd* har vært palatalisert i navnet (...).

Jørgen Reitan synest på si sida å ha vore av same meining som Vestrum når det

galdt evt. palatalisering i namnet *Bróndheimr*: «[V]i vet ikke om ordet Trondheim noen gang har hatt palatal nd; flertallet av analoge eksempler med historisk lang vokal taler imot» (Reitan i avisa Nidaros 19. januar 1929, hermt etter Lockertsen, s. 76). I avhandlingi si um kva opplysning målføri gjev um «det gamle navn på byen Trondhjem» (1928), skriv han (s. 9): «Når det gjelder *Trondheim* er det dessuten å merke at de dialektformer av navnet som nu finnes, visstnok overalt mangler palatalitet i *n*.» Han nemner former i fleng, som *Trandeim* (Snm, Nfj, So, Va, Tel, Sæt), *Tråndeim* (Shl), *Tråndæm* (Gbr), *Trandem* (Roms, Sfj, Nhl), *Trannem* (Ød, Sfj), *Tranem* (Ød, Nhl) og, ikkje minst interessant, *Tronheim(en)* frå Sud-Helgeland.

I staden for å fokusera på denne kjensgjerningi rotar Lockertsen seg burt i ymse tilhøve som ikkje gjer noko til eller frå (s. 212):

Dersom vi tek Seip sin utskiljingsteori på alvor og ser bort frå innvendingane over, oppstår det òg problem for Seip sitt resonnement. Palatalisering av /nd/ kan vere mykje eldre enn det Seip føreset, jf. drøfting av alderen på slik palatalisering hos Martin Skjekkeland (1997:108). Samanhengen med kvantitetsomlegginga er vanleg forklaring. Ei anna, som var kjend på Seip si tid, var Amund B. Larsen si. Han forklarte palataliseringa som assimilasjon mellom høgre vokalar (*i, y, u*) og alveolarar. Men rotvokalen i *Trand-* er låg, og i *Trond-* er han bakre anten uttalen er /u/ eller /o/.

Spursmåli melder seg: Koss skulde det vera eit problem for teorien åt Seip at palataliseringi av /nd/ kann vera eldre enn han rekna med? Kann den gamle uttydingi åt Amund B. Larsen, som berre gjeld det fyrste tildrivet til palatalisering, nyttast som argument mot teorien åt Seip?

2. Samanfallet av /ɲd/ med palatalisert *ng* /ɲj/, som kunde gjeva ei uttyding til formi *Tronjæm*, er veikt grunna. Det er i røyndi berre skiftingi *rinjill* ~ *riɲdill* i Selbu som styd uppunder eit tidlegt samanfall millom *nd* og *ng*, og her er forklaringi snarare analogisk enn fonologisk (ny analyse av fyrelekken – tilknytning til ordet *ring*). Attåt kjem det at utfallet av eit slikt samanfall helst måtte verta /ɲj/, som i Selbu, og ikkje /nj/.

3. Grunnlaget for å rekna med ein yvergang frå *nn* til /ɲj/ hev endå veikare grunn: Dei påståtte parallellane frå Söler og Herjedalen kann anten tydst ut med analogi (*finja* etter ja-verb) eller hev eit tvilsamt grunnlag – Reitan skreiv sjølv at det er «uriktig å si at disse to navn på herjedalsk er blitt til Annje og Gunnjil» (i avisa Nidaros 2. desember 1929, hermt etter Lockertsen, s. 79); han hadde høyrst tildriv til slike former hjå éin informant. Attåt kjem poenget åt

Reitan um at slike parallellar ikkje utan vidare kann yverførast til eit radt anna målføre, men lyt vurderast ut frå målføri dei er ein lut av, jf. at sølermålet ligg på grensa for palatalar i norsk og at Reitan talar um «den døende palatalitet» i Herjedalen. Stadnamnet *Mijjildalen* i Uppdal kann forklårast beinveges av eldre *Minnildalen* som ein sporadisk dissimilasjon – utan noko millomstig **Minjildalen*.

4. Voksteren *nn* > /ɲ:/ > /nj/ > /ɲ/, som Seip reknar med, er, i tillegg til å vera veik fundert, uøkonomisk, med di det vert tvo umgangar i trøndsk med /ɲ/. Dette er etter mi meining det veikaste punktet, og det er i grunnen uturvande for teorien åt Seip; det held at *nd* og *ng* fall saman. Det er ingen grunn til å rekna med eit slikt millomstig, for ord med historisk *nj*, som Seip lagde slik vekt på, kann ha fylgt med då ord med opphavleg *ng* vart assimilererte til /ɲ/.

5. Seip gjev ikkje nokon grunn til at namnet *Tronjæm* skulde sleppa undan då konsonantgruppa /nj/ gjekk yver til palatal /ɲ/ att. Som alt hermt skriv han at eit *Tron(dh)jem* etter denne regelen «skulde [...] i dialektene ha blitt *Tronɲem*», men legg so til – for å berga seg: «Men det hindrer ikke at en form som *Trondhjem* kan ha holdt sig fra den tiden den formen var 'lydrett' i dialektene» (Seip 1929a: 32). Atter ser me at Seip tek lettare på ljodlogene enn dei junggrammatiske yrkesbrørne sine.

6. Um me ser burt frå dei andre problemi, måtte me likevel få kronologiske vanskar med å nå fram til formi /²tru(:)njæm/ innan denne formi kjem upp i skrift på 1400-talet. Palatalisert *nd* /ɲd/ og *ng* /ɲj/ heldt seg truleg åtskilde i trøndsk til lenge etter det.

Eksterne argument

7. Her gjev eg Indrebø (1930: 69) ordet:

Skrivemaaten *Trondhjem* (*Trund-*) kom inn i lag med det danske maalet. Han syner seg fyrst i brev paa dansk (1452, 1478, 1483), og han vert seinare òg brukt berre i brev på dansk. Han vart aldri brukt i brev paa norsk. I 80 aar etter 1452 er det mesta berre danskar som brukar denne skrivemaaten, og ovende faae nordmenn.

8. Det finst litterære vitnemål frå 1700-talet um at formi *Trondhjem* er ny i tale-målet. Nordmannen Hans Steenbuch, som hadde gjenge på skule i Trondheim, skriv i eit topografisk verk frå 1763 (hermt etter Indrebø 1930: 72):

Nogle skrive *Trunthiem*, andre *Tronhiem*, da dog det retteste er *Thrandhiem*, ikke aleneste fordi det først hedte *Thrandheim*, men ogsaa fordi bønderne, eller de rette norske indbyggere der omkring kalde det *Thrandheim*.

Formi *Trondhjem* derimot, segjer han, er eit namn som «slet intet fortrin kan have, uden at det er af en nyere fason, og bruges af fornemme folk».

9. Det finst andre, heilt klårt heimvaksne former av bynamnet *Trondheim* (jf. ovanfor), og me hev vitnemål um at minst éi av deim hev vore nytta i sjølve byen. I ei visa frå 1706 kallar forfattaren seg «Trandems-gutt», og i ei visa frå 1745 kallar ein annan seg «majorsaan fraa Tranemmen» (Indrebø 1930: 73).

Som ein skynar av denne gjennomgangen, knyter det seg både interne og eksterne problem til teorien åt Seip, og konklusjonen må verta at *Trondhjem* er ei opphavleg dansk form.

Sluttord

Dette kann tykkjast som ein uturvande opposisjon, etter di eg etter mykje att og fram hev kome fram til same konklusjon som doktoranden i spursmålet um *-hjem* i *Trondhjem* kann koma av norsk ljdovokster. Det eg vonar å ha fenge fram, er at det ikkje er det same koss me argumenterer mot eit påstand. Jamvel um ein er usamd med ein annan forskar, i dette tilfellet Seip, hev han krav på å få tankane sine refererte og framstelte so klårt og rett som råd. Me lyt freista å skyna kva motmennene våre meiner, for berre då kann me få eit godt faglegt ordskifte. Ein bør ganga ut frå den rimelegaste og beste tolkingi av motmannen – den som det er vanskelegast å leggja imot.

Eg skulde ha ynskt at Lockertsen hadde vore meir velviljug andsynes Seip, og at han hadde teke seg betre tid til å setja seg inn i teorien hans um opphavet åt namneformi *Trondhjem*. Trass i alle lyte er det ein forvitneleg teori, som me bør kunna taka stoda til på eit breidast mogeleg grunnlag. Då slepp me vonleg å hamna i den same uvissa som Sigurd Kolsrud, då han vart spurd på dagen då ordskiftet um namneskiftet *Trondhjem* – *Nidaros* byrja i Odelstinget i 1929, um ein *j*-ljod kunde «veksa fram naar ein har i-fengen n-ljod fyre og ein e-ljod etter». Kolsrud svara: «Eg veit ikkje. Eg trur det ikkje. Det er visst ikkje side-stykke til det» (Den 17de Mai 30. mai 1929, hermt etter Lockertsen, s. 77).

Notar

- 1) Eg viser til den prenta utgåva av avhandlingi som kom på Novus forlag i 2007. Den er praktisk tala identisk med avhandlingi som vart forsvart for dr.philos.-graden ved Universitetet i Bergen 8. september 2006.
- 2) Dette er i røyndi formuleringi som Jørgen Reitan kom med av utskiljingsteorien (Reitan 1928: 8).

Litteratur

- Indrebø, Gustav. 1930. *Nidarosnamnet og Trondhjemsnamnet i Noreg. Nye granskingar um bynamnet*. Oslo: Noregs Mållag.
- Larsen, Amund B. 1885. Oversigt over de trondhjemske dialekters slægtskabsforhold. I: *Det kongl. Vid. Selsk. Skrifter* 1885, s. 37–117.
- Lockertsen, Roger. 2007 [2006]. *Namnet på byen Trondheim. Ein språkhistorisk og faghistorisk analyse*. (Avhandling for graden dr.philos., Universitetet i Bergen.) Oslo: Novus forlag.
- Reitan, Jørgen. 1928. *Hvad oplysning gir våre dialekter om det gamle navn på byen Trondhjem?* (Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs skrifter 1927: 4.) Trondhjem: I kommission hos F. Bruns Bokhandel.
- Seip, Didrik Arup. 1929a. Språklige problemer omkring navnet Trondhjem. *Maal og Minne* 1929, s. 18–34.
- . 1929b. Språklige problemer omkring navnet Trondhjem. 2. Tilsvar. *Maal og Minne* 1929, s. 119–121.
- Vestrum, Arne. 1929. Språklige problemer omkring navnet Trondhjem. 1. En bemerkning (til professor Seip). *Maal og Minne* 1929, s. 118.

Svar til opponert ex auditorio Klaus Johan Myrvoll

Doktoranden takkar for opposisjonen ex auditorio og skal svare kort på innvendingane av lydhistorisk og faghistorisk karakter. Spørsmålet er om ei eventuell nedarva trøndsk lydutvikling er forklaringa på at områdenamnet *Þrándheimr* blir til bynamnet *Trondhjem* i norsk språkhistorie. At dette stod sentralt i den filologiske debatten i mellomkrigstida, inneber likevel ikkje at spørsmålet skal ha eit større omfang i analysen min enn det som trengst for å tilbakevise Seip-teorien.

Det som språkhistorisk og faghistorisk må til, er a) ein kritikk av Seip-teorien ut frå *stand der forschung* i 1930 og b) ein kritikk av Seip ut frå stoda i lingvistikken i dag. Kjeldene frå 1920-talet viser at bruk av lydskrift i framstillinga av namneforma *Trondhjem* i stor monn vantar både hos Seip og hos andre forskarar. Kva Seip «i røyndi» meinte når han skriv om lydhistoria, utan lydskrift, men grafematisk skriv *Trondhjem*, er det god grunn til å freiste finne ut av på anna vis enn innfallsvinkelen opponert ex auditorio har valt.

Doktoranden er likevel samd i at omtalen i avsnittet øvst på side 212 kunne vore meir utførelg og forklarande. Men om så hadde vore gjort, ville opponenten ex auditorio fått eit ekstra kapittel i avhandlinga med side opp og side ned med meir kritikk av Seip, noko han synest det er for mykje av. Utviklinga i fonologisk og morfologisk teori etter 1930 har gjort Seip-teorien mykje enklare å avvise. Trass i at opponenten ex auditorio er samd i dette, og ikkje kjem fram til annan konklusjon i spørsmålet enn doktoranden, finn han det nødvendig å hjelpe Seip med å forklare seg.

Seip ville mest sannsynleg ha betakka seg. Teorien om lokalt lydbrigde frå *Þróndheimr* til *Trondhjem* er inspirert av arkeolog Th. Petersen og er i utvikling gjennom Seip sine ulike skriftstykk frå 1928 til 1931. Og la det vere sagt: Den varianten doktoranden har presentert i avhandlinga, er definitivt den som syner mest velvilje overfor teoretikaren Seip. Teorien føreset heile tida at eit palatalt fonem – i dette tilfellet /ɲ/ – spaltar seg i to nye fonem – ein /n/ og ein /j/. I Seip-teorien spelar det inga rolla om den palataltale n-en har ein /nd/, /d/ eller null lyd bakom seg historisk sett.

Heilt sidan 1928 hadde Seip sjølv høve til å gå imot både Reitan, Vestrum og Indrebø sin syntese av Seip-teorien om splitting av /ɲ/ til /n/ + /j/. Dei hypotetiske utsegnene om palatalar og lydutvikling som opponenten ex auditorio hermar frå Amund B. Larsen, kan vi trygt la kvile i fred. Dei blei aldri meir enn hypotesar og var lite til nytte for Seip. Den som kjenner Seip sin samfunnskontakt som vitskapsmann, veit at professoren nok ville sytt for å få presisert at det var tolkinga til opponenten ex auditorio han i røynda ville ha fram; lydbrigdet /nd/ → /ɲd/ skulle leggest til grunn og ikkje /nd/ → /n:/ → /ɲ/. Som stor professor i samtida, hadde han ikkje problem med tilgang til media. Slik opponenten ex auditorio framstiller teorien i tre punkt, er han blitt *klarare* enn han er hos Seip, men det er ikkje dermed sagt det er Seip sin. La oss no likevel godta at det var dette Seip meinte, men ikkje ville ha det fram. Ei forklaring kan då vere at den klare teorien til opponenten ex auditorio produserer endå fleire problem for Seip-teorien enn dei som doktoranden har kritisert Seip for. Det er t.d. *lange* historiske dentalar/alveolarar som blir palataliserte i trøndsk. Det er dessutan vanleg diakronilæra at lydbrigdet frå /nd/ til /n:/ *først* har skjedd *før* fonemet kan dragast frå *alveoli* eller *dentes* og bak mot *palatum velum* og dermed endre fonetisk karakter. Dessutan blir /ɲ/ eit nytt fonem, for /n/ og /j/ blir minimale par – ikkje allofonar av same fonem, slik Eva Sivertsen hevda og som Finn Myrvang avviser, jf. avhandlinga s. 212. Doktoranden kunne nok ha formulert seg tydelegare der. Poenget ut frå samanhengen er at det går ei linja frå Seip og fram til Sivertsen der palatalane ikkje blir forstått som egne fonem, og dette fører til låk lingvistikk.

Når Seip sin teori er så uklar som opponenten ex auditorio heilt korrekt peikar

på – vel å merke etter at opponenten sjølv har mistydd han – har det òg sine retoriske grunnar. Seip forsvarar seg mot Vestrum, Reitan og Indrebø med det ein i dansk retorikk kallar *sort tale*. Når Seip ikkje klarte å vise tydeleg at namneforma *Trondhjem* var vaksen fram i nedarva trøndsk tale, kunne han i alle fall halde fram med å stille spørsmålet om det ikkje *kunne* ha vore slik. Sidan det ikkje kunne avvisast, var det språkpolitisk viktig å halde liv i *tvilen* kring spørsmålet om forma *Trondhjem* var av dansk opphav. Dette blei til fulle oppnådd, jf. leiaren i *Arbeider Avisen*, Nidaros, 31. januar 1931 (sitert i avhandlinga s. 225) like før lov om namnet på byen Trondhjem var oppe for tredje gong i Stortinget der dei vedtok namneskifte frå *Nidaros* til *Trondheim*.

Problematiseringa av lydtilhøva og lydhistoria til orda *rindill*, *Gunnhild* og *Minnildalen* – i tillegg til utsegner om hypotetiske lydhistoriske stadium i språkhistorisk utvikling av *Prándheimr*, som skal ha komme og forsvunne i (sein)mellomalderen – er ikkje dokumentasjon, men svart tale i den seipske retorikken. Opponenten ex auditorio har komme i skade for å bevege seg litt inn på same argumentasjonsvegen.

Urbane namn og kulturell identitet

Offisiell namngjeving i ein europeisk kulturhovudstad

Av Inge Særheim

As appointed European capital of culture in 2008, Stavanger and the neighbouring city Sandnes have made commitments to promote cultural identity and heritage in years to come. This is expressed in the values, goals and vision of the Stavanger 2008 cultural programme. In what way do the official names (street names etc.) and naming criteria of the two cities match these values and goals, and the vision "Open port"?

The names of the two cities give an impression of great diversity, with regard to historical background, semantic content, grammatical form and spelling. The origin and content of the names reflect historical traditions, events and various aspects of the cities and its surrounding district, sometimes also of the nation and the international community. The cultural dimension also applies to the development of mentality and attitudes, as well as the linguistic form. In spite of some examples of inconsistency in the street name material, of lacking public information about the origin of the names, and some examples where constructed names have been chosen instead of the names that already existed in the area, the official names of Stavanger and Sandnes seem to help promote cultural curiosity and create regional identity, and thus match the values and goals of the Stavanger 2008 cultural programme. They represent cultural heritage and development and will, hopefully, contribute to the vision of open ports.

1. Urban namngjeving

I moderne byar kan den offisielle namngjevinga gjerne seiast å vera ein del av byplanlegginga. Namna blir vedtekne av politikarar, etter framlegg frå administrasjonen, og ofte etter innspel frå folk som bur i området. Ein følgjer spesielle prosedyrar og namngjevingsprinsipp som er fastsette av politikarane. Kulturelle aspekt som lokal tradisjon, kulturarv og identitet er gjerne retningsgjevande blant namngjevingskriteria. Innhaldet i dei offisielle namna – namn på gater, vegar, plassar, bydelar m.m. – reflekterer ofte historiske tradisjonar, verksemder, hendingar og andre sider ved byen og det omgjevande distriktet, stundom òg ved nasjonen og det internasjonale samfunnet. Den kulturelle dimensjonen kan òg gjelda sjølve namneforma og skrivemåten.

Offisiell urban namngjeving vik i regelen av frå den vanlege – normale – namngjevinga av stader, i og med at namna oftast ikkje har vakse fram på naturleg måte i eit lokalmiljø. Namna har blitt til med bakgrunn i preferansar til politikarar og etter deira vedtak. Mange offisielle namn i byane har lite og gjerne inkje samband med tradisjonar, verksemder eller hendingar i lokalmiljøet – korkje i vedkomande by eller i tilgrensande område. Dei er stundom henta utanfrå, og står i slike høve som innslag frå det nasjonale og internasjonale samfunnet, med andre ord for kulturimpulsar og verdiar som politikarane ønskjer å fremja og integrera i det daglege livet i byen.

I mange byar finst det likevel offisielle namn som har blitt til på vanleg måte ved at dei gradvis har vakse fram i lokalmiljøet og festna seg som namn på ein veg, ei gate, ein plass eller eit område. I eldre byar gjeld det t.d. mange av dei eldste gatenamna, namn som alt var i bruk om ei gate eller ein plass før det blei sett ned ein offisiell gatenamnkommisjon og gjort vedtak om kva som skulle vera offisielle namn på vedkomande stader. Dei siste åra har dessutan namngjevinga i mange byar og tettstader vore prega av eit sterkt ønske om å bruka det namnetilfanget som alt fanst i området ved ny namngjeving av gater, vegar og plassar, bl.a. for å fremja lokal kultur, tilhøyring og identitet. Men ofte er det lagt nye endingar til dei gamle namna, som *-gata*, *-vegen*, *-bakken*, *-svingen*, *-kroken* o.l.

I tillegg til dei offisielt vedtekne namna finst det uoffisielle namn i byane. Dei er brukte i dialektforma, stundom med innslag av humor, og stundom som alternativ til eit offisielt namn. Eit døme frå Stavanger er *Ølklemma* /'ø:lklemå/ frå austre bydel, der ein tidlegare fleire stader kunne kjøpa øl og brennevin, «dengang et Sodoma», ifølgje Henriksen (1953:90), som legg til: «nu er heldigvis disse forfærdelige tilstande næsten forsvundne» (loc.cit.). Andre døme er *Lygarsgata* /'ly:garsga:då/ (brukt om øvre delen av Hetlandsgata; etter ein person med tilnamnet *Lygar*), *Sorpegeilen* /'sorpejeilen/ (brukt om *Tidegeilen*) og *Skitnesmauet* /'sjitnesmaue/ (Berntsen 1939:45 f., 90, 102, Lous 1868:103). *Drolleholå* /'drålehå:lå/ er ei lita vik i austre bydel der husa låg så nær sjøen at

innhaldet i doa kunne gå rett i sjøen (Bang-Andersen 1985:108), jf. *droll* m. «stor mannelort» (NO 2 149), no kalla *drolt* m. i målføret. Namnet *Varmen* /'varmen/ er brukt om eit arbeidarstrok i austre bydel. Bakgrunnen kan vera varme og røyk som tidlegare kom frå dei mange industriverksemdene og fabrikkpipene i denne delen av byen, jf. *Dampa* /'dampå/ frå Sandnes med liknande opphav (Bang-Andersen 1985:91, 108, Særheim 1988:128).

Fleire av dei offisielt vedtekne namna blir i dagleg tale nytta i ei form som vik av frå den normerte forma, men som samsvarar med det lokale målføret. Frå Stavanger kan nemnast /'sø:raga:då/ for *Søregata*, /'tårjå/ for *Torget*, /'ny:tårjå/ for *Nytorget*, /'ne:ra "hålmaga:då/ for *Nedre Holmegate*, /'hålbërsga:då/ for *Holbërsgate*, /'to:rsasmaue/ for *Thorsesmauet* og /'silakro:gen/ for *Sildekroken*. Avvika kan, som ein ser av døma, både gjelda grammatisk kjønn, bestemtheit og komposisjonsmåte.

2. Stavanger 2008 – visjon, verdiar, mål

Som europeisk kulturhovudstad i 2008 – saman med Liverpool – har Stavanger og Sandnes forplikta seg til å fremja kulturell identitet og kulturarv i åra som kjem. Dette er uttrykt i mål, verdiar og visjon for *Stavanger 2008*. Visjonen, «Open port», skal i tillegg til tydinga i norsk språk, 'open port', kunna forståast i den engelske tydinga 'open hamn'. Med utgangspunkt i eigen tradisjon og historie ønskjer dei to byane å inkludera impulsar frå heile verda og slik forma framtida. Blant dei formulerte måla for Stavanger 2008 finn ein kulturell nyfikenkap og toleranse, dessutan regional identitet og stoltheit. Av verdiar kan nemnast bl.a. kulturarv og utvikling.

Visjonen, verdiane og måla for Stavanger 2008 kan relaterast til ulike sider ved byens liv og kultur. Eitt område av interesse er dei offisielle stadnamna. I kva grad kan ein seia at vedtekne namn og namngjevingskriterium lever opp til visjonen, verdiane og måla for dei to byane som europeisk kulturhovudstad? Korleis kjem kulturell identitet og kulturarv til uttrykk i gate- og vegnamna i Stavanger og Sandnes? På kva grunnlag kan ein hevda at namna – både ved tydinga og forma – speglar eigenarten til desse byane og innbyggjarane, t.d. når det gjeld historisk utvikling, samfunns- og folkeliv, førestellingar, haldningar, språkbruk og språkkultur?

I denne samanhengen vil det vera av interesse å sjå på kva for innhald og bodskap som ligg nedfelt i dei eksisterande namna i dei to byane, men òg på kva for verdiar, kultur og identitet som politkarane *ønskjer* å fremja gjennom den offisielle namngjevinga. Korleis har dei lukkast i å få fram det som er særmerkt og unikt for dei to byane, og korleis har dei prøvd å gje uttrykk for verdi- og kulturfellesskap, altså sams verdigrunnlag og identitet med andre menneske, grupper og samfunn?

3. Offisiell namngjeving i Stavanger og Sandnes – prinsipp og prosess

I dei største og eldste byane her i landet går den offisielle namngjevinga av gater, vegar, torg m.m. attende til tidleg på 1800-talet – men fleire av namna i vedkomande byar er frå mellomalderen. Bergen etablerte gatenamnkommisjon i 1822, Oslo i 1847 og Stavanger i 1861 (Stemshaug 1985:140, Næss 1967). I Stavanger vurderte kommisjonen dei namna som alt var innarbeidde, bl.a. namn på gater, smau og torg, og dei føreslo nye namn der det var nødvendig. Fram til i dag har politikarane i Stavanger og Sandnes i tråd med byutviklinga jamt vedteke nye namn på gater, smau, torg o.a., og dei har fastsett skrivemåten.

Bystyret i Stavanger har òg fastsett namngjevingsprinsippa som skal gjelda for byen. Innbyggjarane i eit område er inviterte til å føreslå namn. Det er ei sterk oppmoding om å nytta stadnamn som alt finst i eit område. Skrivemåten skal, ifølgje vedtekne retningsliner, vurderast av statens namnekonsulentar, og vedkomande bydelsutval får høve til å uttala seg om namneframlegga. Det endelege vedtaket blir gjort av byens gatenamnutval. Liknande prinsipp ligg til grunn for namngjevinga i Sandnes, men der er det visstnok ikkje gjort eige vedtak om dette. Det offisielle gatenamnregisteret for Stavanger omfattar ca. 1750 namn, medan Sandnes har 800.

I 1960 blei grensene til Stavanger og Sandnes utvida. Område som høyrde til nabokommunane blei innlemma i dei to byane; for Stavanger galdt det Madla og noko av Hetland, medan Høyland og store delar av Høle og Hetland kom inn i Sandnes. Med nærare 190 000 innbyggjarar er Stavanger og Sandnes Noregs tredje største tettstad, etter Oslo og Bergen, men med klart større prosentvis vekst i folketalet i den siste 50-årsperioden enn dei to større tettstadene (Helle et al. 2006:500). Det er berre ca. 15 km mellom bysentra i Stavanger og Sandnes.

4. Namngjeving av gater, vegar m.m. i Stavanger og Sandnes

4.1 Mellomalderen

Fleire offisielle namn i Stavanger går attende til mellomalderen – til *civitas Stavangrensis* (jf. Helle 1975:131 ff.). Bynamnet, gno. *Stafangr*, er ofte nemnt i skriftlege kjelder frå denne perioden. Det er samansett av gno. **angr* m. 'fjord, våg' og *stafr* m. 'stav, stokk', vel med bakgrunn i Vågen og kanskje neset på austsida, *Skagen* /'ska:gen/ (jf. alternative tolkingsframlegg i Særheim 2007:216). Det sistnemnde, som tyder 'rett (beint) nes' (jf. gno. *skagi* m. 'skage, odde, nes'), er òg nemnt i kjelder frå mellomalderen, som gardsnamn, jf. *de Skaganom* 1296 og *a Skaghanom* 1311, dessutan *aa inzsta-Skaghanom* 1362 og *a Midskaganom* 1391. I dag er det namn på ei gate langs vågen. I mellomalderen vart denne gata kalla *Nedregata*, medan den noverande *Kirkegata* (tidlegare *Holmegata*/*Holmegaden* og *Urgata*/*Urens gade*) heitte *Øvregata* (Berntsen 1939:56).

Figur 1. Rekonstruksjon av Stavanger ca. 1300. Denne modellen, som er laga av Reza G. Ghoumi, står på Stavanger museum. Foto: Arkeologisk museum i Stavanger.

Nokre gatenamn viser til institusjonar – ofte religiøse – frå mellomalderen. *Olavskleivå*, *Olavstrappa* og *St. Olavsgata* siktar til eit Olavskloster på denne staden. *Kannikbakken* og *Kannikgata* er knytte til eigedommen til kannikane (medlemmer av domkapitlet, presteskapet) ved domkyrkja, St. Svithunskyrkja. Denne kyrkja tok ein til å byggja i 1120-åra, men på den tida stod det alt ein eldre kyrkjebygning på denne staden, vel bygd i eit tidlegare hundreår (Helle 1975:93 ff.). *St. Svithuns gate* har namn etter Stavangers skytshelgen, Svithun, biskop i Winchester (England) på 800-talet. Også *Kirkegata* viser til domkyrkja og fleire andre kyrkjer i dette området. *Pedersgata* og *Pedersbakken* har bakgrunn i Petrikyrkja, St. Peters kyrkje, og det tilknytte hospitalet, grunnlagt i 1270 av kong Magnus Lagabøte. Den sistnemnde institusjonen er nemnd i *Hospitalgata*.

Bispestolen i Stavanger vart grunnlagd i 1120-åra, truleg i (eller kring) 1125, då ein har rekna med at byen vart grunnlagd. Denne institusjonen er nemnd i *Bispegata*, *Bispebrygga* og *Bispeladegård* (bispens ladegard), medan *Biskop Njåls gate* og *Biskop Reinalds gate* inneheld namna til to mellomalderbispar. Katedralskulen, som òg er grunnlagd i denne perioden, er truleg nemnd i *Skolebekken*. Ei mindre rimeleg tolking av føreleddet, til *skola* vb. 'skylja, vaska', skal vera føreslått av Jens Tvedt (Berntsen 1939:168). Jamvel tidlegare teignamn

er representerte blant namna frå gamlebyen. *Arneageren* ‘Arnes åker’ er knytt til garden *Arnegard*, som er nemnd i 1404 (j *Aarne gardhe*).

Frå den eldste delen av byen finst det med andre ord ein slump med namn som reflekterer den tidlegaste fasen av byutviklinga, først og fremst at Stavanger var eit viktig religiøst senter – og by – i mellomalderen. Nokre av desse namna vart òg nytta som namn i denne perioden. Slike namn er viktige kulturhistoriske bindeledd og bidrag til det kollektive minnet og medvitet om byens eldste historie.

Sjølv om fleire gatenamn i Stavanger refererer til mellomalderen og institusjonar frå denne perioden, finst det andre namn i skriftlege kjelder frå denne tida som ikkje er med blant gatenamna. Dette gjeld særleg gards- og busetnadsnamn, t.d. *Nasargard* (nemnd 1302), *Katlaregard* (*Katlaregarør* 1298), *Bratten/a* (*Brattenom* 1342, j *Brattenom* 1348, at *Brattenom* 1440; tidlegare hadde ein *Brattegata*), *Simonsgard* (j *Simunar garde* 1354), *Ingemundsgard* (j *Ingimundargardi* 1362), *Steinsgard* (j *Stæins garde* 1383), *Svaddagard* (j *Suad-dagarde* 1379), *Kriken* (j *øfra Krikenom* 1431, neste *Krikeren* 1444, *Midhkrikin* 1445), *Kokshus* (*Kocshws* 1562), jf. Helle 1975:150 ff. Eit anna namn frå byens

Figur 2. Stavanger domkyrkje, Svithunskyrkja. Ein tok til å byggja på denne kyrkja i 1120-åra, men då stod det alt ei eldre kyrkje på denne staden. Biletet er teke 12. januar 2008, den dagen kulturhovudstadsåret vart offisielt opna av H.M. Kong Harald. Foto: Inge Særheim

tidlege fase som fortener å bli teke vare på som offisielt namn, er *Grimsåkeren*, brukt om eit område vest for Vågen (ovanom Strandkaien). Om ein hadde innlemma også desse namna blant dei offisielle gate- og områdenamna, ville også desse stadene og institusjonane ha vore del av det kollektive minnet.

Sandnes, som for tida er ein av Noregs raskast veksande byar, vart grunnlagd i 1860. Namnet tyder 'nes med sand (og grus)', som truleg siktar til neset ved den gamle dampskipskaien (Særheim 1988:125). Sjølv om Sandnes er ung som by, har tettstaden no ekspandert til tidlegare landbruksområde der det har vore samanhengande jordbruk sidan bronsealderen og yngre steinalder. Nokre av dei eldste stadnamna i den noverande tettstaden kan vera frå desse periodane.

4.2 Bruk av eksisterande stadnamn – topografiske namn og gardsnamn

Mange gatenamn inneheld topografiske namn – t.d. namn på eit vatn, ei å, ei vik, eit nes, eit fjell, ei myr. Fleire av dei er gamle, nokre frå mellomalderen, og eldre enn vedkomande gate eller veg. Dei gjev eit inntrykk av korleis landskapet var før det vart innlemma i byen. Døme frå gatenamnkommisjonen i 1861 er: *Østervåg* (gno. **Øystri-*, 'den austre vågen'), *Valbergjet* (inneheld kanskje gno. *valr* m. 'falk', i så fall 'falleberget'), *Urgata* (etter det gamle namnet *Ura* 'steinura'), *Jorenholmogata* ('Jorunns holme') og *Øvre Holmegate*. Det sistnemnde siktar til *Holmen* /'hålmnen/, som tidlegare vart kalla *Kuholmen*, med bakgrunn i at kyrne pla beita der. Holmen er no fast land og bygd ut.

Då dei to byane ekspanderte til område som tidlegare høyrde til grannekommunar, vart mange namn frå desse 'nye' områda innlemma i gatenamna. Døme frå Stavanger er: *Skjelbreidveien* (Nordra Sunde; inneheld bruksnamnet *Skjelbrei*, gno. **Skjaldbreiðr* 'brei som ein skjold'), *Mjughaug terrasse* (Nordra Sunde; *Mjug-* er kanskje omlaging av *njuk* m. '(berg)topp'), *Snarehaugen* (Auglend; kan ha bakgrunn i fuglefangst ved hjelp av snarer), *Rustå* (Madla; *rust* f. 'grasbakke'), *Nautholmveien* (Jåttå; ein holme der kyrne pla beita), *Tasabekken* (Søra Sunde; ein bekk, føreleddet *tase* m. er i dialekten nytta om 'daud sau') og *Skredbakka* (Nordra Sunde; ein bakke med jordras).

Frå Sandnes kan nemnast: *Kjervastadveien* (Austrått; inneheld det tapte gardsnamnet *Kjervastad*, skrive *Kierffuestad* ca. 1620, truleg frå jernalderen), *Rossalandtunet* (Lura/Trones; etter ein eldre gard *Rossaland*, skrive *Rosseland* 1616, vel frå jernalderen), *Giljarhauggata* (Hana; har truleg bakgrunn i at ein her har halde utkik etter fisk, jf. *gilja* vb. 'speida, halda utkik'), *Espedalsveien* (Austrått; ein dal med ospetre), *Håholen* (Lura; ein 'høg' hol), *Iglemyrveien* (Austrått; tyder eigentleg ei myr med iglar; iglar vart tidlegare nytta til blod-suging), *Grovene* (Sandve; 'grover, grøfter') og *Jønningsheiveien* (Stangaland; uvisst opphav).

Fleire av desse namna har bakgrunn i aktivitetar og arbeidsprosessar innom

landbruk, fiske, skipsfart o.a. Dei inneheld ord og grammatiske former som har vore – og dels er – vanlege i målføra i området. Denne typen namngjeving samsvarar med tilrådinga i vedtekne retningsliner om å nytta eksisterande stadnamn når ein gjev namn til nye gater, vegar o.a. Slike namn vil kunna medverka til auka medvit og kunnskap om den lokale tradisjonen, kulturen og historia, og til identitetskjenle.

4.3 Aktivitetar og tradisjonar

Mange aktivitetar og tradisjonar er nemnde i dei gamle veg- og gatenamna. Stadnamna har i regelen nær tilknytning til kommunikasjon, ferdsl og transport. Nokre av dei nemner retninga. *Helandsgata*, *Lagårdsveien* og *Gamle Somavei* er dei gamle vegane til gardane Hetland, Lagård (båe Stavanger) og Soma (Sandnes). Gater med namn som *Strandgata*, *Nedre Strandgate* og *Øvre Strandgate* fører til hamna med båtstøer og naust ved fjorden – her *Straen* (Stavanger) og *Nordrestranden* (Sandnes). *Nedre Tastašjøen* (Tasta) inneheld ordet *sjø* m. (vanleg i Nord-Rogaland) i tilsvarande tyding som *strand* i Sør-Rogaland. *Buseneset* er eit nes ved Hafrsfjord der ein tidlegare kunne ta båt for å kryssa fjorden – samansett med gno. *búza* f. ‘stort, breitt skip’. Som føreleddet fortel, er *Tjordveien* (Ullandhaug) den gamle vegen for vanlege ‘folk’.

Torget (uttala /'tårjå/) og *Timianstorga* (ikkje lenger i bruk som offisiell adresse) er namn på gamle handelsplassar; det sistnemnde inneheld kryddernemnet *timian*. *Rosenkildegata* inneheld namnet på eit gammalt handelsselskap, *Handelshuset P.V. Rosenkilde & Søn*, etter Peder Valentin Rosenkilde (1772–1836), som budde i Rosenkildehuset på Strandkaien.

Gammalt handverk er bakgrunn for mange gatenamn i dei to byane. *Kiprå* /'Kiprå/ og *Bøkkersmauet* viser til bøkker (tønnemakar), *Høkkergata* til høker (småhandlar, uttala /'hyker/ i dialekten), *Garvergata* til garvar, *Skreddersmauet* til skreddar, *Spinnargata* til spinnar, *Seilmakergata* til seglmakar, *Smeaheiveien* til smedar og *Pottemagerstraen* (ikkje lenger i offisiell bruk) til pottemakar.

Sandnes er som tettstad og by grunnlagd på leirindustri, teglverk og pottemakarverksemd, noko som òg har vore opphav til fleire gate- og vegnamn, t.d. *Simonsbakken*, som inneheld namnet til ein nestor i potteriverksemda, Simon pottemakar, dvs. Simon Asbjørnsson (1807–1875). Han medverka òg sterkt til å gjera sandnesgauken – sjøve bysymbalet – populær. Andre døme er *Teglverks-gata* (teglverk), *Gravarsveien* og *Altonagata* (to gamle teglverk). Verksemda *Altona*, som vart grunnlagd i 1854, har namn etter arbeidarar frå Altona (no del av Hamburg) i Nord-Tyskland, som flytte til Sandnes og tok del i denne industrien. Også andre stadnamn frå dette området har bakgrunn i dei tyske arbeidarane, t.d. *Tyskarkjelda* /'tyskarKelå/, ei vasskjelde der dei henta vatn (Særheim 1988:126 f.).

Fleire gatenamn i Stavanger siktar til skipsverft og skipsfart: *Little* og *Store Skippergate* (skipper), *Verven* (skipsverft), *Steinkargata*, *Dokksmauet* og *Støperigata* (dei tre sistnemnde viser til dokker). *Banevigsgata* (tidlegare kalla *Breia-gata* /"breiaga:då/) ligg ved Banavika, med namn etter den store reiparbanen i Strømsteinen. *Tårngata* (Storhaug) har bakgrunn i eit tårn som tidlegare var seglmerke; her budde det elles ein vektar, kalla *tårnvektaren*. I stroket kring *Arbeidergata* i austre bydel budde det arbeidarar – folk som arbeidde på reiparbanane og verfta (*verva*), i sjøhusa i sildesaltingstida, og seinare i dokkene. I nyare tid har gater jamvel fått namn som viser til oljeindustrien: *Petroleumsveien* (1985), *Statfjordveien* (1987) og *Heidrunveien* (1987) – dei to sistnemnde etter store oljefelt i sjøen.

Mange gate-, veg- og områdenamn omtalar jordbruksjord og tradisjonar innom landbruket. Slike nemne finn ein særleg i yngre gate- og vegnamn, men òg stundom i eldre bydelar. *Løkkeveien* /"lykeveien/ har namn etter Eiganesløkkene, mange lykkjer (grasmarker) som låg i utkanten av den gamle byen. *Kjelvene* inneheld det lokale ordet – jærordet – for 'grasmark, eng'. Liknande innhald har føreledda i *Vodlaveien* ('eng') og *Ækreveien* ('eng som tidlegare var åker'), jf. òg *Revheimsslåttå* (slåttemark) og *Midtåkerveien* (åker). *Molkeholen* siktar til mjølking av kyrne ved denne haugen, medan *Markageilen* er ein krøttersti til utmarksbeita og *Skjeneholen* ein haug der kyrne pla springa (*skjena*) med halen i vêret på varme sommardagar for å sleppa unna fluger og klegg. *Dugane* har bakgrunn i at dette jordstykket var myr før det vart dyrka, og *Torvbeen* i at det tidlegare vart skore torv på denne staden. Ved *Møllegata* stod det tidlegare ei vindmølle. *Bergelandsgata* inneheld namnet på ein gammal gard som låg nær den eldre bykjernen, medan *Spilderhauggata* og *Spilderhaugsmauet* har namn etter ein husmannsplass. Namn på bydelar (byområde) som *Hetlandsmarka*, *Våland*, *Tjensvoll*, *Eiganes*, *Tasta*, *Hinna*, *Stokka* mfl. inneheld gamle gardsnamn.

Nemne for fiske finn ein i *Plenting* (eigentleg eit skjer), som vel er avleidd av *plente* 'feste for landnot'. Andre døme er *Fiskepiren* /"fiskapi:ren/ 'utstikk-arbryggje', *Mortebakken* (ikkje lenger nytta) og *Morteveien* (*mort* 'seieyngel, småfisk').

Namna skildrar ulike sider ved den gamle byens liv, kultur og tradisjonar. *Skansegata* ligg nær det gamle hamnebatteriet. *Tjuvholmen* og *Steilebakken* (ikkje lenger brukt) er gamle rettarstader, jf. *stegla* vb. og *stegl* n. 'kvass stong under hjulet som ein la avretta brotsmenn på'. Tilsvarende namn førekjem andre stader med liknande bakgrunn, jf. *Tjuvholmen* i Eigersund og Sokndal (Midbrød 1995:13 f.). *Laugmannsgata* har namn etter byens siste lagmann, jf. òg *Amtmannsmauet*. *Brønnngata* viser til ein offentleg brunn som tidlegare var i denne gata, *Badehusgata* til eit offentleg badehus, og *St. Hans gate* til ein

gammal samlingsstad for feiring og bålbrekking på jonsok. *Asylgata* har namn etter ein institusjon, eit asyl, der små born frå arbeidarfamiliar fekk god oppseding medan foreldra var på arbeid. *Skolegata* har bakgrunn i to skular, Stavanger Arbeidsskole for Gutter og Johannes skole, baa frå 1879. *Klubbgata* har namn etter ein – enno eksisterande – institusjon (klubb) der menn frå over- og mellomklassen pla møtast for å drikka og konversera (er modell for Klubben i Kiellands dikting). Jamvel namnet *Sladresvingen* førekjem.

At Stavanger har endra seg gjennom åra, fortel elles namnet *Trafikkgata* – i dag er det lite utmerkjande, for trafikk i gatene er det vanleg; eit namn *Gågata* vil derimot fungera utskiljande. Namnet *Privatgata* er laga nærast i protest mot offentleg regulering av gater og gatenamn. På folkemunne vart gata kalla *Smalagadå*. Gatenamnkomiteen føreslo at namnet til legatstiftaren Christian Jacobsen skulle festast til gata, dessutan at privat opparbeidde gater skulle kallast *smug*, for å skilja dei frå regulerte gater. Vedtaket blei *Christian Jacobsens smug*. Men dette ville ikkje dei som budde i gata finna seg i. Dei tok saka i eigne hender, fjerna skilta med det vedtekne namnet og sette inn ein annonse i avisene i byen, der dei bl.a. skriv at dei fåfengt har prøvd å få kommunestyret til å endra *-smug* til *-gate*: «Vi have saaledes nu givet Gaden Navn af, hvad den oprindelig er «Privatgaden» og skulle vi selv sørge for ordentlige Skilter med sidstnævnte Angivelse opslaede i det nedtagne Sted.» Brevet er datert 17. januar 1884. Namnet *Privatgata* vart vedteke i 1927 (Berntsen 1939:80 f.). Også det fortel byhistorie.

Somme namn har samband med religiøst liv – kyrkjesamfunn, frikyrkjesekter, misjonsarbeid, indremisjon etc. Stavanger blir gjerne oppfatta som senter for bibelbeltet og misjonsarbeid i Noreg. *Misjonsveien* ligg ved Misjongården, som er sete for den eldste misjonsorganisasjonen i Noreg, Det Norske Misjons-selskap. *Brødregata* har namn etter Brødremenighetens forsamlingshus, ei religiøs gruppe som har bakgrunn i herrnhutrørsla. *Stiftelsesgata* siktar til ein heim for foreldreause jenter, driven av den lågkyrkjelege haugerørsla, med Hans Nielsen Hauge som leiar. *Haugvaldstads gate* har namn etter Jon Haugvaldstad (1770–1850), som var sentral i haugerørsla og ved skipinga av Det Norske Misjonsselskap (i 1842). Han var fargar i Østervåg, starta bakeri, kledefabrikk, sildesalteri og andre industriverksemder, og han fekk oppretta Josefinestiftinga for oppseding av foreldreause fattige jenter. *Emmausveien* og *Vaisenhusgata* har bakgrunn i ein eigedom og heim for foreldreause gutar, driven av indremisjonen, som vart leia av den lokale religiøse gründeren og bedehusbyggjaren (og stortingsmannen) Lars Oftedal.

Som det går fram av døma, speglar mange gate-, veg-, plass- og områdenamn viktige fasar ved utviklinga av dei to byane og ulike sider ved arbeidslivet og kulturen i bydelane. Innhaldet i namna ber preg av stort mangfald. Som offisi-

elle namn og adresser er dei med på å formidla medvit og kunnskap om lokal historie og kultur og skapa identitet blant innbyggjarane.

4.4 Oppkalling av personar – memorialnamn

Mange gater og plassar er oppkalla etter folk, oftast personar som har hatt ein viktig posisjon på ein eller annan måte. I Stavanger gjeld det ca. 390 gatenamn og snautt 370 ulike personar. Ofte – men slett ikkje alltid – har personar som er oppkalla ei eller anna tilknytning til byen, noko som i større grad gjeld mennene som er oppkalla, enn kvinnene. Personane som er oppkalla, representerer oftast overklassa, embetsstanden, eller dei kjem frå mellomklassa, forretnings- og handelsstanden. Utvalet av folk som er valde ut til å vera representerte i dei offisielle namna i byen, gjev eit bilete av rådande verdiar i samfunnet i samtida, i alle høve verdiane til folk i sentrale posisjonar.

Relativt få gater har fått namn etter kvinner, i Stavanger gjeld det berre 50 gater, mot ca. 338 som er namngjevne etter menn. Før 1950 hadde berre to gater i denne byen fått namn etter kvinner; eitt av dei to namna er no teke ut, nemleg *Oline Lunds gate* (ho var organist; vedteke 1927), berre *Bolette Wieses gate* (ho starta ein skule for jenter; vedteke 1918) står att. Med kommunesamanslåinga i 1960 kom elles *Frida Hansens vei* (vedteke 1901) frå Hillevåg (tidlegare Hetland) inn blant byens namnetilfang.

Blant dei 49 kvinnene som er oppkalla (ei av dei har gjeve namn til to gater), har berre 13 klar tilknytning til Stavanger og tilgrensande område, dvs. 26,5 %. Mange av kvinnene er med andre ord henta utanfrå, t.d. frå kunst- og kulturlivet (*Sigrid Undset, Anne Grimdalen, Erika Nissen, Lalla Carlsen*), vitskapsverda (*Botaniker Resvoll, Kristine Bonnevie*), idrett (*Sonja Henie*), kongefamilien (*Dronning Maud, Kronprinsesse Märtha*) og mellomalderhistoria (*Åsta kongsmor, Ragnhild, Dyveke, Sigbrit*). Nokre av personane har vore framstående representantar for kvinnesaka (*Betzy Kjelsberg, Fredrikke Qvam*).

For mennene er det annleis. Av dei 318 mennene som er oppkalla, har heile 113 klar tilknytning til Stavanger, dvs. 35,5 %. Det gjeld personar frå byen som har utmerka seg i handel og næringsliv, politikk, utdanning, kultur, samfunnsliv m.m. Oppkallinga av menn frå byen går attende til det førre hundreårskiftet og jamvel tiåra før. Tilsynelatande har det vore fleire framstående personar frå området å velja mellom blant mennene enn blant kvinnene. Men bak desse tala ligg det nok først og fremst eit verdisyn: mennene sine merittar har gjennom historia blitt verdsette høgare – har hatt større verdi – i samfunnet enn gjeremåla til kvinnene. Frå og med 1950- og 1960-åra gjer kvinnene sitt inntog i namnetilfanget, men personane som blir oppkalla, er, som nemnt, ofte henta utanfrå, frå den nasjonale arenaen. Særleg i dei to tiåra 1970- og 1980-åra er kvinnene godt representerte, med 30 gatenamn mot 63

med mannsnamn som føreledd. I 1980-åra finn ein t.d. åtte kvinnenamn og elleve mannsnamn.

Eit anna drag som òg har samanheng med kjønnsdimensjonen, gjeld bruken av tittel framom personnamnet. Tittelen er teken med i fleire gatenamn for å få fram ein viktig posisjon, anten framom det fulle namnet, eller framom etternamnet: *Consul Sigval Bergesens vei* (konsul), *Losoldermann Natvigs vei* (losoldermann, leiar for losane), *Rektor Steens plass* (rektor ved katedralskulen). Denne typen namngjeving samsvarar med haldningar til kjønna – menn og kvinner – i siste delen av 1800-talet. Menn frå over- og mellomklassen vart omtala med tittel (yrke eller utdanning) og namn. Kvinnene blei omtala med etternamn – for ei gift kvinne nytta ein etternamnet til mannen – og førestilt *Fru* eller *Madam*, avhengig av sosial klasse. Ugifte kvinner blei omtala med etternamn og førestilt *Frøken* eller *Jomfru*, avhengig av sosial klasse. Ulikskapen i omtale og tiltale av menn og kvinner i siste delen av 1800-talet kjem klart til uttrykk i realistisk og naturalistisk diktning frå denne perioden, bl.a. i romanane til Alexander L. Kieland og Arne Garborg (Særheim 2001, 2006).

Berre to av kvinnene som er oppkalla (dvs. 4 %) har fått med tittelen: *Botaniker Resvolls gate* og *Dr. Martha Persens gate*; i tillegg kjem kongelege titlar (*Dronning*, *Kronprinsesse*) i tre namn. For mennene er tala 52 personar med tittel (dvs. 16,3 %), i tillegg kjem tre med kongeleg tittel (*Kong*). Denne skilnaden i bruk av titlar er uttrykk for ulikt syn på kjønna, men det viser òg at oppkalling av menn er meir omfattande og går lenger attende i tid – bruk av tittel var nemleg meir vanleg tidlegare. Døme på titlar som er nytta i namna frå Stavanger er: *Adjunkt*, *Admiral*, *Advokat*, *Arkitekt*, *Banksjef*, *Boktrykker*, *Byfoged*, *Consul*, *Fylkeslege*, *Kjøpmann*, *Konservator*, *Losoldermann*, *Ordfører*, *Organist*, *Overlege*, *Professor*, *Rektor*, *Rådmann*, *Skipsbygger*, *Stadsfysikus*, *Telegrafdirektør*.

I mange gatenamn er personnamnet nytta utan tittel: *Eilert Sundts gate* (vitenskapsmann frå Stavanger), *Henrik Steffens gate* (europeisk filosof og forfattar, fødd i Stavanger), *Peder Claussøns gate* (fødd 1545, sagaomsetjar, forfattar, prost, gjekk på Stavanger latinskole), *Solveig Bergsliens gate* (ho var tilsett ved Stavanger politikammer og spela ei aktiv rolle i motstandsarbeidet under den andre verdskrigen), *Oscar Mathisens gate* (skeiselapar), *Robert Scotts gate* (engelsk polarforskar). I nokre høve er berre etternamnet nemnt: *Obstfelders vei* (diktart frå Stavanger), *Torfeus gate* (sagaavskrivar og historikar), *Seehusens gate* (velståande forretningsmann i Stavanger, fødd 1619), *Nordbøgata* (lokal skipper og forretningsmann, fødd 1789), *Ellsworths gate* (amerikansk polfarar).

I nokre få høve er berre førenamnet nemnt i gate- og vegnamn som inneheld personnamn: *Klasaskjeret*, *Gitlesmauet* og *Finklasmauet*, altså *Klas*, *Gitle* og *Finkel*. Desse namna er laga på same måten som vanlege stadnamn, i samsvar

med det lokale målføret. Eit anna døme er *Tidesmauet*, der førstedelen av etternamnet, (Jacob) *Thideman*, er tilpassa det lokale språket.

Ein spesiell – svært arkaisk – type av memorialnamn inneheld ordet *minne* 'minne': *Haugvaldstadminde*, *Karlsminnegata*, *Engelsminnegata*. Førsteleddet i *Ledaalsgata* inneheld sluttbokstaven i namna til eigaren av denne eigedommen, *Gabriel Schanche Kielland*, og kona hans *Johanna Margreta Bull*.

Gater har òg fått namn etter historiske personar, t.d. frå vikingtida og mellomalderen: *Magnus Lagabøters gate* (norsk konge 1263–1280), *Leiv Eirikssons gate* (oppdaga Vinland ca. 1000), *Erling Skjalgssons gate* (vikinghovding frå området), *Ogmund Finnssons vei* (riksråd på 1300-talet), *Tjodolvs gate*, *Torbjørn Hornkloves gate* (båe skaldar). Norrøne gudar er representerte: *Balders gate*, *Tors gate*, *Friggs gate*, *Frøyas gate*, så vel som skjønnlitterære personar: *Skipper Worses gate*, *Veslemøyveien*, *Peer Gynts vei*, *Mor Åses vei*, *Terje Vigens vei*.

4.5 Gruppenamngjeving

I 1960- og 1970-åra, då arealet vart utvida og folketalet i dei to byane auka sterkt, var det vanleg å namngje grupper av gater med liknande semantiske element, t.d. ord eller namn for fuglar, dyr, planter, geologi, astronomi, norrøn mytologi, folkedikting, idrett, skipsfart, militærstell, historie, lokale tradisjonar, jordbruk, fiske, teater, vitskap m.m. Til vanleg hadde ikkje namna som vart laga på denne måten, spesielt samband med historia eller tradisjonar i vedkomande område. Det blei bl.a. argumentert med at det ville vera lettare for politi og ambulanse- og brannmannskap å finna fram til ulike stader når namna hadde liknande semantisk innhald. Men eit nytt problem blei skapt: identiske gate- og vegnamn vart laga i fleire nærliggjande tettstader og kommunar, noko som faktisk gjorde det vanskeleg å finna fram til rett stad.

I mange høve blei det laga nye namn i staden for å nytta dei som alt fanst i eit område. Det vart t.d. laga vegnamn med skodespelarnamn (*Lalla Carlsens gate*, *Ragna Wettergreens gate*, *Johanne Dybwads gate*, *Agnes Mowinckels gate*) og stølsnamn frå Suldal (*Lauvastølveien*, *Nystølveien*, *Stranddalsveien*) i eit område på Auglend (Stavanger) der det frå før fanst mange lokale namn som hadde bakgrunn i jordbruk, som *Jonsvoll*, *Gjetarshaugen*, *Skultahagen*, *Berg-hagen* og *Hestahagen*. Dette er med andre ord eit godt døme på at politikarane ikkje følgde rådet om å byggja på namnetilfang som alt eksisterte i området.

Ein annan framgangsmåte ved namngjeving av vegar og gater i gruppe, som er mykje nytta no for tida, er å nytta same namneelementet, gjerne eit eksisterande namn, og variera sisteleddet. Døme frå Stavanger er: *Malthaugbrautene*, *-kroken*, *-stien*, *-stubben* og *-svingen*, og *Dusavikhagen*, *-kroken*, *-krossen*, *-marka*, *-stien*, *-svingen*, *-tunet* og *-veien*. Frå Sandnes kan nemnast *Austrått-*

bakken, -banen, -bråtet, -gata, -hagen, -lia og -veien, dessutan Gravarsbråtet, -kroken, -lia, -tunet, -veien og Gravarverket.

4.6 Det lokale målføret

Som følgje av dialektørsla tidleg i 1970-åra og den auka forståinga for tilhøvet mellom stadnamn og lokal identitet, dessutan intensjonen om å basera urban namngjeving på eksisterande stadnamn, har fleire element frå det lokale målføret blitt tekne inn i dei offisielle namna i Stavanger og Sandnes dei siste 20–25 åra.

Nokre særmerkte ord i dialekten er nytta som namneledd, t.d. *-geilen* ('krøttersti, smal veg'; t.d. *Folkvordgeilen, Eikegeilen*), *-straen* (båthamn med naust; *Rissebærstraen*), *-been* (lite jordstykke; *Forusbeen, Hansabeen*), *-foren/-forane* (våt jordgrunn med bekk og sti, jf. engelsk *ford*; *Madlaforen, Stangelandsforen, Forane, Foren*), *-krossen* ('vegkryss'; *Dusavikkrossen*), *Floen* (*floe* 'lita vassamling, pytt'), *Gryvjene* (*gryvje* 'grop, hole'), *Grovne* (*grov* 'grøft, hole').

Grammatiske endingar som er typiske for målføret blir stundom nytta, t.d. bestemt form eintal av hokjønnsord på *-å*, i staden for *-a*, som i skriftspråket, og som ville vera i samsvar med normeringsføresegnene: *-myrå, -vigå, -rustå*

Figur 3. Frå Torget (uttalla /'tårjå/) og Vågen (/vå:jen/) i Stavanger med Strandkaien til venstre (vestsida) og Skagenkaien til høgre (austsida). Bilete er teke 12. januar 2008, same dagen som kulturhovudstadsåret vart offisielt opna.

Foto: Inge Særheim.

(grasbakke), *-heiå*, *-rinnå* (bakkerygg), *-bryggå* (også *-brygga*), *-gåddå* (sti, veg), *-brekkå* (bratt bakke, også *-brekka*), *-slåttå* (slåttemark), *-tuå* (baketopp), *-rudlå* (rund haug), *-kleivå* (veg i bratt bakke), *-høgddå*, *-markå* (utmark, også *-marka*).

Døme på namn er *Larsamyrå*, *Høgarinnå*, *Sandgåddå*, *Madlatuå* (ligg på Madla), *Auravigå*, *Onneburshaiå*, *Mimmarudlå*, *Olavskleivå*, *Ekrehøgddå*, *Revheimsslåttå*, *Rustå*, *Luftå*, *Dalabrekkå* – *Høgebrekka*, *Skolebryggå* – *Lervigbrygga*, *Brekke markå* – *Limarka*; jf. òg *Børskåddå* (vel fleirtal av *skot* n.). Andre hokjønnsord er skrivne i samsvar med skriftspråket og gjeldande forskrift, dvs. med *-a*: t.d. *-gata*, *-sletta*, *-brua*, *-lia*, *-trappa*.

Ord og namn kan vera skrivne på ein måte som samsvarar med nedarva lokalt talemål, men vik av frå vanleg skrivemåte: *Tostenbakken* (mannsnamnet *Torstein*), *Gitlesmauet*, *Gitleveien* (mannsnamnet *Gisle/Gitle*), *Høkker gata* (høker 'småhandlar'), *Kjerringholmen* (vel *kjerring*), *Bråde* (brot 'bakke'), *Salvåger gata* (*åker*), *Madla* (*ll > dl*), *Eiganes*, *Longebakke* (*lang*). Bruk av mjuk konsonant i samsvar med målføret, t.d. *g* for *k* i ord som *eik* og *åker*, er likevel tillate etter normeringsforskrifta.

I båe kommunane er nokre ord skrivne i samsvar med dialekten på ein måte som vik av frå rettskrivinga og det som namnelova med forskrifta opnar for. Det gjeld visse konsonantgrupper, som *dl* for historisk *ll*, *dn* for *rn* og *bn* for *vn*, dessutan palatalisering av *g* framfor *e* (historisk *i*) og visse assimilasjonar. Døme frå Sandnes er *Fabnaveien* (*famn*, *favn*), *Kvednaberget* (*kvern*), *Kvednaholen* (*kvern*), *Kydnaveien* (*ku*, her i fleirtalsforma *kyrne*), *Kregen* (*krike*), *Skarahødden* (*høgde*), *Ulvaryggjen* (*ryggen*), *Hauagata* (*haug*). I Stavanger finn ein *Vodlaveien* (*voll*), *Valbergjet* (*berget*), *Vibestraen* (*stranden*), *Sandalsloen* (*lunden*, *Sanddals-*), *Bjødnaheen* (*bjørn* og *bede*).

Same ordet kan vera normert på ulike måtar: *Djubingen* – *Djupadalskroken*, *Kvednabergjet* – *Kvernevik*, *Krogedalsveien* – *Kroken*, *Leigvollgata* – *Leikvollbakken*, *Sandvigå* – *Sandvikveien*, *Vibemyr* – *Vipeveien*, *Todnemlia* – *Todnheimveien*, *Hatleveien* – *Hasselveien*, jf. òg *Hommersandbakken* – *Hommersåkveien* (båe frå Sandnes). Konsekvens er eit tydeleg problem om ein ser på det samla tilfanget i gate- og vegnamnregistra. Her er mykje sprik og inkonsekvens, vil ein språknormerar seia. Andre vil kanskje sjå dette som variasjon og uttrykk for kultur mangfald, slik ein finn det i større byar.

Nokre gamle bøyingsformer ligg føre: *Skredbakka*, *Hagabakka*. Også former som reflekterer eldre dansk påverknad, førekjem: *Sølyst*, *Bjergsted*, *Rosenli*, *Blidensolstredet*. Namna *Torget* og *Nytorget* har hokjønnsform i dialekten: /'tårjå/, /'ny:tårjå/, men er normerte som inkjekjønnsformer. Frå Sandnes kan nemnast *Skeienegata* mfl., som inneheld gardsnamnet *Skeiane*, men òg *Tvihaugane*, *Svilandsholane* mfl. Jamvel i heilt unge vegnamn kan ein finna normering som reflekterer forelda normeringsmønster og bryt med normeringsføresegne-

ne: *Skaarlia* (1980), *Skaarlistien* (1990), både frå Sandnes. *Sandvedlia* inneheld gardsnamnet *Sandve*, som er eit *vin*-namn, men det er normert *-ved*. I tilfanget finn ein elles former som *Åsmund Vinjes vei*, *Valkyrjegata* og *Koparviksgata* (alle Stavanger). Skrivemåtane speglar med andre ord ulike stadium av språkutviklinga og språkhistoria, og ulike haldningar til språk og språkformer.

Mange namn har fått ein samansetjingsmåte som samsvarar med målføret og normeringsreglane: *Tasabekken*, *Tvaraberget*, *Thiisabakken*, *Lassakroken*, *Finklasmauet*, *Jensahagen*, *Kleivatrappene*, *Markaholen*, *Heiamyrå*, *Holma-veien*, *Sjoaberget*, *Øykjabakken*, *Monsamyrveien*, *Rabbaveien*, *Porsahagen*, *Sygnasjå*, *Myklabergveien*. Men det er inkonsekvens også på dette feltet, for same eller tilsvarende føreledd kan vera normerte på ulike måtar: *Husbøåkeren* – *Husebøhagen*, *Vaulaflåt* – *Vaulenveien*, *Thorsastraen* – *Thorsesmauet*, *Sundtagårdsveien* – *Sundtebakken*, *Klasaskjeret* – *Klausegata*, *Ulveveien* – *Ulvaryggjen* – *Ulvafjellveien*, *Varatunveien* – *Vardeveien*. Dessutan finn ein *e*-fuge i mange namn som har *a* i målføret, noko som ikkje samsvarar med forskrifta: *Søregata*, *Fiskepiren*, *Sildekroken*, *Nedre Banegate* – *Banevigsgata* (jf. *Banavika*).

Der føreleddet er eit personnamn, nyttar ein til vanleg *s*-form av personnamnet (altså genitivkonstruksjon) og deler namnet i to med to hovudtrykk, *Holbergs gate*, *Haugvaldstads gate*, sjølv om målføret i slike høve vil ha samansetjing med *s*-fuge eller null-fuge og eitt hovudtrykk: /'hålbærgsɡɑ:dɑ:/, /'hɑugvɑlstɑɡɑ:dɑ:/. Slike namn fekk i 1861-kommisjonen ein samansetjingsmåte som samsvara betre med dialekten: *Hougvaldstadgaden*; jf. òg *Kyviks vei*, tidlegare *Kyviksveien*.

Målet med skrivemåtar som gjev att typiske målføreformer, er å ta vare på særreigen lokal uttale i skrift, noko som i og for seg kan seiast å samsvara med kulturverntanken i stadnamnlova. Det viser forståing for at den gamle dialektuttalen er den primære namneforma. Dette er òg med på å gje eit særpreg til gate- og vegnamna, som del av den lokale kulturhistoria, og uttrykk for røtene og identiteten til folk som bur der. Dette blir dessutan spegla i innhaldssida til namna, for oftast dreiar det seg om vidareføring av eldre lokale namn som er knytte til tradisjonar og arbeidsprosessar på stadene. Likevel bryt denne normeringa i fleire høve med gjeldande regelverk for skrivemåten av stadnamn, og konsekvens i normeringa har vist seg vanskeleg å oppnå om ein ser på det samla namnetilfanget.

5. Konklusjon

Den offisielle namngjevinga – og namna – i Stavanger og Sandnes gjev inntrykk av stort mangfald når det gjeld historisk bakgrunn, semantisk innhald, grammatisk form og skrivemåte. Opphavet og innhaldet til mange namn speglar

tradisjonar, hendingar og ulike kulturelle sider ved byen og det omgjevande distriktet, stundom også ved nasjonen og det internasjonale samfunnet. Gate- og vegnamna representerer ulike steg ved utviklinga av byane, dessutan utvikling i mentalitet og haldningar. Den kulturelle dimensjonen gjeld òg den språklege forma og skrivemåten til namna. Det må leggjast til at det for båe byane er sterkt ønskjeleg med meir allment tilgjengeleg informasjon om bakgrunnen for dei ulike namna – dessutan meir konsekvent skilting.

Trass i fleire døme på inkonsekvens ved normeringa, på manglande informasjon om bakgrunnen for namna og på nylaging av namn i staden for å nytta namn som alt finst på staden, synest dei offisielle namna reflektera dei ulike utviklingsstega til dei to byane, dessutan den særeigne lokale kulturen, tradisjonen og mentaliteten. Det synest vera grunnlag for å hevda at både namngjevingsprinsippa og sjølvne namngjevinga i Stavanger og Sandnes eit godt stykke på veg samsvarar med mål og verdiar, og med visjonen som er fastsett for dei to byane som europeisk kulturhovudstad. Namna bidrar og stimulerer til kulturell nyfikenkap, til historisk medvit og regional identitet. Dei speglar kulturarv og utvikling og vil vonleg kunna medverka til visjonen om opne portar og hamner.

Litteratur

- Bang-Andersen, Arne. [1985]. *Historien om Østre bydel*. Stavanger.
- Berntsen, Mandius. 1939. *Stedsnavn i Stavanger by og nærmeste omegn*. Stavanger.
- Gatenavn*. Stavanger kommune. Oppmålingsjefen. [1995].
- Helle, Knut. 1975. *Stavanger fra våg til by*. Stavanger.
- Helle, Knut et al. 2006. *Norsk byhistorie*. Oslo.
- Henriksen, Chr. 1953. *Stavanger i svundne dage*. Stavanger.
- Jacobsen, Torhild Fennefos (red.). [1994]. *Kem va' det?* Stavanger Aftenblad. Stavanger.
- Lous, C. 1868. *En Stavangersk Cicerone*. Faksimileutgåve 1968. Stavanger.
- Midbrød, Arvid. 1995. Der Egersund ble lagt. *Årbok for Dalane* 1993–1995. 5–36.
- NO: *Norsk Ordbok* 2. Oslo. 1978.
- Næss, Hans Eyvind. 1967. På kryss og tvers i Stavanger i 1861: Resultat av gatenavnskommissjonens arbeid. *Ætt og heim* 1967. 5–25.
- Stemshaug, Ola. 1985. *Namn i Noreg*. 3. utg. Oslo.
- Særheim, Inge. 1988. Stadnamn på Sandnes. Dag Johannessen (red.): *Hammar og gauk*. 125–31.
- Særheim, Inge. 2001. *Daniel Braut og Gabriel Gram*. Nokre drag ved namnebruken i Arne Garborgs diktning. *Maal og Minne* 2001. 161–82.
- Særheim, Inge. 2006. «Njædel? – hvad er det for et barbarisk Navn?». Namnebruken i Alexander L. Kiellands romanar. *Namn og Nemne* 23. 29–47.
- Særheim, Inge 2007. *Stadnamn i Rogaland*. Bergen.

Navn og navnebruk i *Fortællingen om Viga-Ljot og Vigdis*

– et eksempel på anvendt litterær onomastikk

Av *Benedicta Windt*

The subject of Literary Onomastics may be defined as the study of how authors make use of names as part of their literary and creative strategies, and it constitutes an exciting and interesting field of research for everyone with an interest of names and literature. The names chosen by the author in any given text will characterize the text in many different ways. Through an ingenious composition of proper names and titles, depictive appellatives and more or less fixed terms of identification, the author creates a fascinating scale of proportions, closeness or intimacy and distance, character, individuality and generality.

Literary onomastic research necessitates the ability to work within several disciplines and draw on the distinct methodical approaches related to them. It will be necessary to draw increasingly on literary theories in order to sustain a firm theoretical foundation and compile a certain system for the names and naming in any literary work. The chosen literary theories in each case naturally have to be related to the genre to which the works of the author belong.

*The Norwegian author Sigrid Undset wanted to re-create the realism of the Icelandic sagas. The intention of this article is to show the use of personal names and naming traditions in one of her early novels, *Fortællingen om Viga-Ljot og Vigdis* (English title: *Gunnar's Daughter*), and to point out the degrees to which her text agrees with Roland Barthes' theory of «the realism effect» and Philippe Hamon's theories of the use of names as one of the major features of realist discourse.*

Innledning

«Onoma» er det greske ordet for «navn», og «onomastikk» betyr navneforskning. Litterær onomastikk defineres som navneforskning som henter sitt materiale fra litteraturen og forsøker å kartlegge forfatterens overordnede strategi bak navn og navnebruk. Egennavnene i et litterært verk eksisterer ikke bare side om side, men utgjør et bestemt system. De må ses i gjensidig samspill med hverandre, og i forhold til det appellative ordforrådet. Den primære oppgaven for litterær onomastikk må være å beskrive og forklare så vel det enkelte navns funksjon som struktureringen av det man kan kalle «navnelandskapet» i verket, og derved tydeliggjøre egennavnenes andel i gestaltningen av personer og tema. Forfatterens valg av navn til de litterære personene, og den måten han velger å bruke disse navnene på, vil som regel være av stor betydning for leserens oppfatning av verkets tematikk og den funksjonen hver enkelt person har innenfor verkets komposisjon. Dette gjelder i større eller mindre grad for alle litterære genrer, men det er spesielt fremtredende i realistiske romaner hvor navnene også er et vesentlig element i forfatterens strategi for å konstituere selve det realistiske fundamentet som verket hviler på.

Det er flere litteraturvitere som har beskjeftiget seg med navnenes rolle i teksten, spesielt innenfor realismetorien. Jeg vil her bare trekke frem to av dem, Roland Barthes og Philippe Hamon. Navnene har fått en fremskutt plass i Roland Barthes' teori om virkelighetseffekten i realismen. Han tillegger egennavnet tre viktige egenskaper: evnen til å vesentliggjøre – ettersom det kun viser tilbake til én enkelt referent, evnen til å omtale – man kan etter behag trekke frem alt det vesentlige som skjuler seg bak navnet, bare ved å uttale det, og evnen til utfoldelse – man «folder ut» et egennavn på samme måte som man gjør med et minne. Barthes hevder at:

Navnet er [...] katalyserbart, det kan fylles og utvides, og mellomrommene [...] kan overøses med en uendelighet av tilføyelser. [...] Hvert navn inneholder flere «scener» som i første omgang oppstår på en diskontinuerlig og ustadig måte, men som ikke ber om annet enn å bli samlet sammen i en liten fortelling. For det å fortelle består kun i å forbinde et begrenset antall enheter i en metonymisk prosess (Barthes 1994:67).

Den franske litteraturviteren Philippe Hamon (1992) har utarbeidet en grundig og detaljert teori rundt de skrivekniske og retoriske grepene som etter hans mening konstituerer realismen som genre, og presenterer den i form av femten hovedpunkter som han hevder spiller en vesentlig rolle i en realistisk diskurs. Her betegner han personnavn, historiske navn, geografiske navn og handling som utspiller seg i forbindelse med navn, som noen av realismens viktigste vir-

kemidler for å skape troverdighet og presentere handlingen som noe som virkelig kunne ha skjedd. Hamon ser på personnavn i en tekst som presumptivt betydningstomme elementer som gradvis fylles opp med betydningsbærende elementer etter hvert som handlingen utvikler seg og person og navn vokser sammen. Dette er i og for seg det samme som Barthes sier når han påpeker «navnets evne til utfoldelse» og beskriver det som et element som kan «fylles og utvides».

I diktningen forbinder historien seg naturlig med realismen. Dens virkelighetstroskap, nøkterne vederheftighet og rasjonalisme er i slekt med den historiske erkjennelse, som må bygge på studium og iakttakelse av faktisk virkelighet. Den historiske roman som arbeider med tidfestet og noenlunde korrekt historie, er neppe tenkelig uten som en særart av den realistiske roman. (Steen 1996:76)

Sigrd Undset betegnes av bl.a. A.H. Winsnes (1982:16) som en realist *par excellence*: «I en grad som ingen annen samler hun alle trådene fra den europeiske realismes tradisjon.» Undsets historisk-realistiske romaner egner seg derfor ypperlig til å vise eksempler på anvendt litterær onomastikk basert på Hamons litterære teorier om realismen, slik jeg skal gjøre i denne artikkelen med utgangspunkt i *Viga-Ljot og Vigdis*, som utkom i 1909.

Navnenes dobbeltrolle i den realistiske diskursen vil være en av de største utfordringene for forfatteren. Det krever nitid planlegging og stor omtanke å finne navn som både fyller alle de krav realismen som genre stiller (alminneliggjøring, viljen til å gjengi den hverdagslige virkeligheten, skildring av vanlige mennesker i den historiske kontekst de er plassert i) og samtidig formidler essensiell informasjon om de litterære personene til leseren.

Om verket

Viga-Ljot og Vigdis er en sagaroman med så sterk inspirasjon fra ættesagaene at den ofte betegnes som en sagapastisj. I tillegg er det en historisk roman og en psykologisk realistisk roman. Med dette siste mener jeg at personenes handlinger er motivert i deres egen psyke – de foretar seg ingenting som ikke kan forklares ut fra deres personlighet. Mange har stilt spørsmålsteget ved hvordan det var mulig for Sigrd Undset å vite noe om psykologien hos mennesker som levde på 900-tallet, eller for den saks skyld på 1300-tallet, med henblikk på *Kristin Lavransdatter* og *Olav Audunssøn*. Dette spørsmålet har hun besvart selv, i flere ulike forbindelser. I et brev til en amerikansk student forteller Undset om den opplevelsen som ga henne ideen til *Viga-Ljot og Vigdis*. Hun skulle tilbringe helgen på en seter sammen med noen venner, men hun ble forsinket på kontoret,

og måtte derfor ta siste tog. I mørket tok hun feil av skiløypene og ble sittende oppe på en åsrygg mens hun ventet på at månen skulle komme opp. Nede i dalen hadde det brutt ut brann i en låve, og det uhyggelige synet av flammene fikk henne til å tenke på

[...] how, beneath the sights and activities of daytime, our country is unchanged and unchangeable, and how it must always be a timeless ingredient in our national psyche to feel fear and fight it, how mutual voluntary assistance and uncompromising resistance to any kind of force must always have been a condition of our survival.¹

Den samme tankegangen kommer til uttrykk i et intervju med *Urd* året etter utgivelsen av *Viga-Ljot og Vigdis*, da hun skulle forklare hvorfor hun hadde valgt å skrive en historisk roman:

Skaller man av sig det lag av forestillinger og tanker, som spesielt tilhører ens egen tid, saa trær man like ind i middelalderen og ser livet fra dens synspunkt – det falder sammen med ens eget. Og forsøker man koncist at gjengi, hvad man har set, saa blir formen uvilkårlig beslektet. Og man skriver som en samtidig. Man kan jo bare skrive romaner fra sin samtid. (*Urd* nr. 1, Kristiania 1910)

Viga-Ljot og Vigdis var Sigrid Undsets første historiske roman etter at ungdomsverket *Aage Nielsson til Ulvholm* ble refusert av Gyldendal forlag i København i 1904 eller 1905.² Hovedhandlingen i boken foregår i egnen rundt Oslo i tidsrommet sommeren 995 til julen 1014. Den kvinnelige hovedpersonen, Vigdis Gunnarsdatter, er født i 977 og dør ca. 1024. Den mannlige hovedpersonen, Ljot, er født i 975 og dør i 1014. Han kommer fra Island, og deler av handlingen er lagt dit.

Navnematerialet i *Viga-Ljot og Vigdis*

Totalt er det 51 personnavn i *Fortellingen om Viga-Ljot og Vigdis*, fordelt på 15 kvinnenavn og 36 mannsnavn. Siden dette er en historisk, realistisk roman, kan man forvente at navnene og navneskikken er tilpasset tid og sted for handlingen.

Nordmennene som utvandret til Island fra hjemlandet hadde selvsagt med seg den navneskikken de kjente hjemmefra. En stor del av disse navnene levde videre i det nye miljøet. Men ganske tidlig ser man at islendingene utviklet sin egen navneskikk, som på enkelte punkter adskilte seg sterkt fra den norske. Med grunnlag i *Landnámabók* har Assar Janzén påvist at en del av de navnene

som hadde vært med fra Norge, gikk helt eller delvis ut av bruk på Island, men levde videre i Norge (Janzén 1948:28). Dette gjelder for eksempel *Eysteinn* og *Eyvindr*, *Gunnulfr* og *Hákon*, som bare forekommer sporadisk på Island, men er svært vanlige i Norge. På den andre siden var det en rekke navn som fikk stor utbredelse på Island, samtidig som de ble meget sjeldne eller helt gikk helt ut av bruk i Norge. Dette gjelder for eksempel navn som *Gunnlaugr*, *Herdís*, *Steinunn*, *Vigfúss* og *Yngvildr*. Enkelte av navnene fra landnåmstiden er gått helt ut av bruk både i Norge og på Island. Blant disse er for eksempel *Ásbrandr*, som er et av de navnene Undset har brukt i *Viga-Ljot* og *Vigdis*.

Sammen med de norske landnåmsmennene kom det også folk fra de britiske øyer til Island, først og fremst fra Skottland (Janzén 1948:139). Dette dreier seg antagelig om personer av norsk/nordisk opphav som var inngiftet i keltisk/britiske ætter og til dels hadde adoptert deres navneskikk. Men i mange tilfeller var navnebærerne treller, mennesker som var blitt tatt til fange i utlandet. Selv om mange av navnene døde ut med dem, hendte det også at noen av dem ble tatt i bruk av nordmenn (loc.cit.). På den måten ble nye navn av keltisk opprinnelse tatt opp i navnematerialet, for eksempel *Kjartan* og *Njál*. Også disse navnene finnes i *Landnámabók*.

Det var også store lokale variasjoner i navnebruken innenfor Norges grenser. De fleste som utvandret til Island, kom fra Sørvestlandet, og navnene og navneskikken der var ikke identisk med den som var i bruk på Østlandet – lokale navneskikker ble etablert og holdt seg godt på den egnen hvor de var oppstått, bl.a. som følge av oppkallingstradisjonen. Spredning av navn til andre områder av landet skjedde nesten bare gjennom giftermål med folk fra andre landsdeler, men som regel giftet ikke folk seg utenfor sitt eget eller de nærmeste sognene.

Man må altså forvente at mange av de navnene som var i bruk på Island i siste halvdel av 900-tallet, skiller seg påtagelig ut fra de navnene man finner på Østlandet i området rundt Viken, hvor store deler av handlingen i *Viga-Ljot* og *Vigdis* finner sted. Denne forskjellen i navnebruk og navneskikk kommer tydelig frem i verket, og Undset har åpenbart brukt den bevisst da hun valgte navn til personene sine. De norske personene har fått autentiske, norrøne navn som stammer fra den aktuelle tidsperioden, men som fremdeles er i bruk i vår tid og derfor virker «hjemmekjente» på dagens lesere: *Vigdis*, *Gunnar*, *Arne*, *Olav* og *Kåre*. Islendingene har også norrøne navn, men til dem har Undset valgt navn som klinger mer fremmedartet for dagens lesere: *Veterlide*, *Ljot*, *Lyting*, *Steinvor*, *Gissur*, *Leikny* og *Ásbrand*.³ Slik oppnår hun ved hjelp av navnene å fremstille to ulike geografiske miljøer, samtidig som hun gjør det enklere for leserne å holde rede på hvor personene hører hjemme. Dette er helt i tråd med Hamons teori om at grundig motivering av personnavnene og stedsnavnene utgjør et viktig element i tekstens lesbarhet (1992:168).

21 av de 51 navnene som er brukt i verket, har navnebærere som er hjemmehørende på Island. Bare 3 av dem er kvinnenavn: *Gudrun*, *Leikny* og *Steinvor*. De 18 mannsnavnene er: *Arne*, *Atle*, *Egil*, *Gissur*, *Gjest*, *Gunnar*, *Halsten*, *Helge*, *Ljot*, *Lyting*, *Odd*, *Runolv*, *Sigurd*, *Toralv*, *Torbjørn*, *Uspak*, *Veterlide* og *Åsbrand*. Det finnes belegg for at alle disse navnene har vært i bruk innenfor det aktuelle geografiske området på det aktuelle tidsrommet, og som nevnt ovenfor, er en del av dem karakteristiske for den islandske navneskikken og virker fremmedartede i et norsk miljø.

Ni av navnene i verket tilhører personer med tilknytning til andre land enn Island og Norge. Det ene av disse navnene – *Agata* – er det eneste kristne navnet som er brukt i romanen, men det forekommer i en helgenlegende som fortelles i verket, og er altså ikke en del av det reelle navnetilfanget. Ellers er seks av personene oppgitt som danske – *Asbjørn*, *Astrid*, *Eirik*, *Harald Gullskjegg*, *Ingrid* og *Æsa* – én er fra Öland, *Arngrim*, og én er fra Northumberland, *Sigvald jarl*.

Av disse åtte personene er én autentisk, én *kan* være det, og de seks siste er fiktive. Jeg vil se på de fiktive navnene først. Det finnes belegg for at alle disse navnene er i bruk på det aktuelle tidspunktet, bortsett fra *Arngrim* og *Ingrid*. I Danmark er navnet *Arngrim* bare er kjent fra det 11. århundre (Hornby 1948:198), i Norge først fra 1346 (Janzén 1948:125) og i Sverige er det helt ukjent i denne perioden (DgP s. 60). *Ingrid* har mange belegg i Sverige (Janzén 1948:251), men finnes ikke i Danmark før i det 11. århundre (Hornby 1948:191). I Norge regnes det som allment først i senmiddelalderen (NPL s. 141). Det bør likevel understrekes at man ikke alltid kan stole på at det tilgjengelige navnematerialet gir et reelt bilde av et navns forekomst og frekvens, og Sigrid Undset kan ha hatt tilgang til andre kilder hvor navnet forekommer.

Geografisk er det mulig å reise enkelte innvendinger mot tre av de navnene som Undset plasserer i Danmark: *Asbjørn*, *Astrid* og *Eirik*. I Danmark ble navnene *Asbjørn* og *Astrid* brukt med omlyd i formen *Esbjørn* og *Estrid* (Janzén 1948:93), og *Eirik* ble brukt uten diftong, i formen *Erik*. Det kom inn i den danske kongeslekten gjennom inngifte fra den svenske, og spredte seg deretter via adelen til de øvrige samfunnslag (Hornby 1948:202), med oppkalling etter hhv. den svenske helgenkongen, Erik den hellige, og den danske folkehelten Erik Plovpenning. Sigrid Undset hadde dansk bakgrunn og grundige språkkunnskaper, og det er lite sannsynlig at hun ikke har vært klar over dette. Når hun likevel har valgt å bruke disse navnene i de norske formene, kan det tenkes to forklaringer på dette – én innenfor verkets rammer, og én utenfor. Innenfor handlingen har de angjeldende personene oppholdt seg så lenge i Norge at det ville være naturlig at navnene deres er blitt fornorsket av omgivelsene. Og navneformene *Esbjørn* og *Estrid* ville ha virket fremmedartede og kanskje også anakronistiske på norske lesere, fordi mange oppfatter dem som etter-norrøne.

Denne siste forklaringen er likevel ikke dekkende for navnet *Erik*.

Som nevnt ovenfor er ett, kanskje to, av navnene autentiske. Det finnes en Harald Gullskjegg i norgeshistorien, nevnt bl.a. i *Soga om Halvdan Svarte* (Snorre, bind I, s. 42), men han var norsk småkonge i Sogn på 800-tallet, altså for tidlig til å passe inn i handlingen her. Sigrid Undset plasserer Harald Gullskjegg som høvding på Sjælland i Danmark midt på 900-tallet. Dersom hun har hatt et historisk forbilde, kan det ha vært Gull-Harald, sønn av Knud Gormsson og brorsønn til den danske kong Harald Blåtann, som døde i 970.

Sigvald jarl fra Northumberland er en autentisk, historisk skikkelse som i en periode var leder for jomsvikingene, kjent fra slaget ved Hjørungavåg i 986 el. 987. Han står omtalt bl.a. i *Jómsvíkinga saga* og i *Soga om Olav Tryggvason* (Snorre, bind I, s. 147).

24 navn i verket har norske navnebærere. Av disse navnene er 9 kvinnenavn: *Alvsol*, *Astrid*, *Helga*, *Herdis*, *Ingebjørg*, *Ragna*, *Tora*, *Torbjørg* og *Vigdis*. Ingen av navnebærerne er autentiske. Fire av disse navnene finnes på den frekvenslisten Janzén har satt opp på bakgrunn av materialet fra *Landnámabók*: *Helga* (nr. 4), *Tora* (nr. 6), *Torbjørg* (nr. 10) og *Vigdis* (nr. 11). Navnet *Astrid* er belagt med 6 personer i Snorre, bl.a. i *Soga om Olav Tryggvason*, som tidsmessig er den som er mest aktuell for dette verket. *Herdis* var ifølge Lind (1905–15: sp. 518) et vanlig navn på Island helt fra landnámstiden, mens det i Norge bare finnes svake spor etter det. Ifølge Janzén (1948:123) er dette ett av de navnene som ble overført fra Norge til Island og levde videre der, samtidig som det mistet sin popularitet i Norge. *Ingebjørg/Ingeborg* er iflg. Lind (1905–15: sp. 631) et av de mest brukte kvinnenavnene både i Norge og på Island helt fra 800-tallet. *Ragna* er også et gammelt navn (kortnavn av kjælenavnstypen) som har vært mye brukt. Lind (1905-15 sp. 837) fører det helt tilbake til Harald Hårfagres ungdom.

Alvsol er det navnet som skiller seg mest ut blant de 9 kvinnenavnene som er tillagt norske navnebærere. Det er ikke nevnt i Snorre eller hos Janzén, men Lind har et par henvisninger til det i sitt supplementbind (1931 sp. 18): Det forekommer i *Rimnasafn* utgitt ved Finnur Jónsson (RS II s. 73 og 161), og likedan i *Norske Gaardnavne* bind VI. Her skriver Oluf Rygh (1907:227):

I et latinsk Skrift om Danmarks Oldhistorie har Islændingen Arngrim Jonsson, vistnok efter en ældre Kilde, en nu tabt Redaktion af Skjöldungasaga, meddelt en Fortælling om Kong Sigurd Ring [...]. Paa sine gamle Dage beilede Kongen under et Ophold i Skiringssal til den fagre Alfsol, en Kongedatter fra Vendsyssel.

P.A. Munch viser også til denne fortellingen i *Norske Folks Historie* I, s. 275. Navnet har åpenbart ikke vært mye i bruk, men det er sannsynlig at enkelte

navnebærere har vært oppkalt etter den danske kongedatteren, til tross for at hun fikk en tragisk skjebne.

De 15 mannsnavnene er: *Einar, Eyolv, Gunnar, Helge, Hermod, Håkon, Illuge, Karl (Kark?)*,⁴ *Koll, Kåre, Olav, Skofte, Svart, Torbjørr* og *Ulvar*. Av disse er 3 treller (*Kark, Skofte* og *Svart*), og deres navn vil bli omtalt for seg selv.

To av de ovennevnte navnebærerne er autentiske: *Olav Tryggvason*, konge av Norge, og trelen *Kark*, som er kjent for det svikeyfulle drapet på Håkon jarl. Men det er bare kongen som opptrer i boken på samme illusjonsplan som de fiktive skikkelsene.

Navnet *Einar* ligger på 13. plass på Janzéns frekvensliste fra *Landnámabók* (Janzén 1948:28), og det er 13 forekomster av navnet i Snorre, hvorav 3 i *Soga om Olav Tryggvason*. *Eyolv* hører med til de navnene som ble mye brukt på Island, men forekom sjelden i Norge. Men det er to belegg for det i Snorre, begge i *Soga om Olav Tryggvason*. Navnet *Gunnar* har vært svært vanlig i bruk helt fra norrøn tid, og finnes også i flere runeinnskrifter (Lind 1905–15: sp. 405). *Helge* ligger på 7. plass på Janzéns frekvensliste fra *Landnámabók* (loc.cit.) og bæres av en rekke diktete og sagnhistoriske personer (for eksempel Helge Hundingsbane). Navnet *Hermod* finnes det derimot ikke belegg for som personnavn før ca. 1330. Navnet er opprinnelig innlånt fra Øst-Norden eller kontinentet (Janzén 1948:109) sammen med andre navn med etterleddet *–móðr*. Ifølge K.G. Ljunggren (1933:86 f.) var *Hermóðr* et av de vanligste navn innenfor denne gruppen, men med svært ujevn frekvens innenfor ulike deler av Norden. På Island var det ingen reelle navnebærere med dette navnet; derimot forekommer det i flere mytiske sammenhenger, både i *Snorres Edda* (bl.a. som navn på en av Odins sønner), i *Hyndluljóð* og i *Beowulf*. Lind (1905–15: sp. 528) dokumenterer forholdsvis mange eksempler i Norge, men det eldste er gårdsnavnet *Hærmodzstadir* i 1308. Årsaken til at navnet ikke kom i bruk tidligere, kan være at det var et mytologisk navn i norrønt, og gudenavn ble ikke brukt som personnavn. Derfor opptrer det først langt inn i kristen tid, da det ikke lenger eksisterte noen religiøse hindringer. Det ser altså ut til at Undset her kan ha begått en feil under navngivningen. *Håkon* var et svært vanlig navn i tidlig middelalder, med mange kjente navnebærere, som for eksempel Håkon den gode (d. 960) og Håkon jarl. *Illuge* var opprinnelig et tilnavn med betydningen 'illesinnet, den som har ondt i sinne', sammensatt av to ord: *Ill-hugi* (Lind 1905–15: sp. 622), men utviklet seg etter hvert til døpenavn og ble ganske vanlig på Island. Det forekommer én gang i Snorre. Også *Koll* og *Kåre* har opprinnelig vært tilnavn, og begge var ganske vanlige i bruk både i Norge og på Island. *Torbjørr* kan enten være en trykkfeil eller en variant av *Torbjørn*, som står som nummer 5 på Janzéns frekvensliste fra *Landnámabók*. Navnet var svært vanlig i middelalderen over hele Norden. *Ulvar* var et kjent, men sjeldent navn i middelalderen, mer vanlig på Island enn

i Norge, men det finnes trolig i gårdsnavn her i landet (NPL s. 294). Jeg vil komme tilbake til dette navnet senere.

Trellenes navn står i en klasse for seg. Det var helt vanlig å holde treller i den tidlige middelalder. De ble betraktet som en mellomting mellom kveg og umyndige personer, og de var sin herres eiendom på lik linje med husdyr og løssøre. Mange trellennavn er opprinnelig økenavn, oftest nedsettende betegnelser som på en fyndig måte plasserer trellen der han hører hjemme i samfunnet. Men man finner også vanlige nordiske mannsnavn blant trellene, for eksempel *Bogðvarr* og *Hallvarðr* (Janzén 1948:128). Det er mulig at det fantes visse navnetyper som sto så høyt i folks bevissthet at de var tabu for trellene, slik Magnus Olsen ([1926]1978:97) mener, men materialet er ikke stort nok til at dette kan avgjøres med sikkerhet. Magnus Olsen noterer ca. 50 navn på treller fra den gamle litteraturen, og nevner bl.a. eksemplene *Drafðrítr*, *Loðhøtt*, *Kolbakr* og *Hjallkárr*. Undset nevner tre treller ved navn, de heter henholdsvis *Svart*, *Skofte* og *Kark*. Det kan se ut som pejorative navn, men slike personnavn finner man også på personer av høy ætt. To av disse navnene, *Skofte* og *Kark*, er kjent fra den norrøne litteraturen, men man kan ikke være sikker på at trellennavnene i sagaene er historiske. *Kark* er antagelig norgeshistoriens best kjente trell. Det var han som ifølge *Soga om Olav Tryggvason* hugde hodet av Håkon Ladejarl. Men både i *Fagrskinna* og *Jomsvikingsoga* omtales han som *Skofte Kark*, altså med begge navnene. Sigrid Undset har åpenbart kjent til alle disse tre fremstillingene av drapet på Håkon Jarl.⁵

Navnenes betydning i verket

Allerede tittelen, *Viga-Ljot* og *Vigdis*, viser at det ligger omtanke og hensikt bak navnebruken i verket. I den høviske diktningen, i ridderromanen og folkevisen, er slike partitler vanlige: *Tristan og Isolde*, *Olav og Kari*, *Villemann og Magnhild* (Bliksrud 1998:215). I dette tilfellet fremheves parallelliteten mellom de to skjebnene ytterligere gjennom allitterasjonen i navnene. Forleddet *Vig-* i *Vigdis* betyr *drap*, og *Ljot* har allerede fra tidlig ungdom fått tilnavnet *Viga-*. Anne-Lisa Amadou mener at navnebruken gestalter hovedpersonene som et par som vil bli forenet i døden (Amadou 1989:197 f.). Jeg er enig i at navnene betegner forholdet mellom hovedpersonene, men jeg tolker det snarere slik at den kjærligheten som kunne ha vokst frem mellom dem, visner bort i skyggen av vold, død, hat og hevsn. Noen egentlig forening mellom *Vigdis* og *Ljot* finner aldri sted, heller ikke etter *Ljots* død – snarere tvert imot. Det eneste bindeleddet mellom dem, sønnen *Ulvar*, forlater moren etter at hun har tvunget ham til å drepe faren.

En subtil forskjell i navnene til de to hovedpersonene består i at forleddet *Vig-* er en permanent del av navnet til *Vigdis*, mens *Ljot* bare har det som et tilnavn.

Implisitt i dette ligger at Vigdis ikke kan forandre seg. Hos henne er heftigheten og hevnlysten en grunnleggende del av personligheten. For Ljots vedkommende går tilnavnet *Viga-* ut av bruk etter at han kommer tilbake til Island, betaler bot for det drapet som i sin tid skaffet ham tilnavnet, gifter seg og stifter familie. Han utvikler seg med andre ord vekk fra de karakteregenskapene som har gitt ham tilnavnet, og frem til det punktet hvor han har innsikt nok til å gi seg selv et nytt navn: *Uspak*, som tilhører en gruppe nordiske personnavn med det private⁶ prefikset *Ó-*. Ordet *spakr* betyr 'vis, saktmodig, fredelig'. *Óspakr* blir dermed uklok, ufredelig, hissig, oppfarende. Det er opprinnelig et tilnavn av mindre smigrende karakter, men underlig nok opptrer det hyppigere enn andre tilnavn av pejorativ karakter⁷ og anvendes like gjerne av navnebærerene selv som av andre, hvilket kan tyde på at det ikke oppfattes som spesielt krenkende (Williams 1993:95). Når Ljot velger å opptre under dette navnet, viser det at han er i stand til å se og erkjenne de feiltrinnene han har gjort:

Ser du nu, Ulvar, at det nytter ikke – vel må jeg kalle meg Uspak, ti mindre klokt har ingen mann handlet enn jeg – og nu er det altfor lang tid gått, til at jeg kan bedre det jeg har gjort. (*Viga-Ljot og Vigdis* s. 124.)

På samme måte som Undset bruker allitterasjonen i navneparet *Viga-Ljot* og *Vigdis* for å karakterisere de egenskapene som både forener og skiller de to, bruker hun også bokstavrim for å knytte forbindelsen mellom *Ljot* og de to andre personene som får betydning for hans skjebne og utvikling. Dette gjelder *Leikny*, som han gifter seg med hjemme på Island, og den sønnen han har med *Vigdis*, *Ulvar*, som blir hans banemann.⁸ *Leikny* hører hjemme i livet hans i den perioden hvor han bare går under navnet *Ljot*. Egentlig burde disse to ha alle forutsetninger for å leve et godt liv sammen, for *Leikny* er en god hustru og mor, og hun er oppriktig glad i *Ljot*. Men han kan ikke glemme *Vigdis*, og derfor klarer han heller ikke å sette pris på det han har. Det kommer bl.a. til uttrykk i dette utbruddet til morbroren *Veterlide*:

Men jeg elsker mere den svarte flekken hun hadde mellom brystene, enn all *Leiknys* fagerhet. Mere elsket jeg henne da hun hugg kniven etter min strupe, enn jeg elsker *Leikny* når hun legger armene om min hals. (*Viga-Ljot og Vigdis* s. 89.)

Navnet *Leikny* er sammensatt at *Leik-* 'kamp' og *-ny*, 'ny', og kan med andre ord utlegges som «ny kamp». *Ljot* går fra kampen med *Vigdis*, som er preget av ustyrlige følelser som fører til hat og hevntanker, til kampen med *Leikny*, som er en kamp for å gi henne den kjærligheten, samhørigheten og godheten hun

fortjener. Kanskje skyldes dette den forbannelsen Vigdis slynger etter ham siste gang de møtes før Ulvar blir født:

Gid du må få den verste død – og leve lenge og elendig – du og alle du har glede av. Og gid du må se dine barn dø den usleste død for dine øyne (*Viga-Ljot og Vigdis* s. 40).

Forbannelsen går i oppfyllelse, punkt for punkt: Ljot tar sitt eget liv for at sønnen skal kunne presentere moren for hans avhugne hode, slik hun alltid har egget ham til. Han har ingen glede av ekteskapet med Leikny, og alle de tre barna han får med henne, dør tidlig – den eldste av sykdom, mens de to minste drukner for øynene på faren.

Uspak er det navnet Ljot opptrer under da han treffer Ulvar, og etter hvert blir han klar over at det er sin egen sønn han er sammen med. Også disse to knyttes sammen gjennom allitterasjon, og gjennom likheten i navnenes oppbygning gjøres fellesskapet som vokser frem mellom de to, enda mer fremtredende. Etter at Vigdis har fremtvunget Ljots død, orker ikke Ulvar å være hjemme hos moren lenger. Han reiser ut, og hun ser ham aldri igjen. De siste ti årene av sitt liv er Vigdis alene.

Navnet *Ljótr* hører til de mer brukte navnene på Island helt fra de eldste tider, og er også vanlig i Norge. Navnet henføres vanligvis til det norrøne adj. *ljótr* 'stygg, motbydelig'. Men siden navneleddet *ljót-* ble så mye brukt, ville det være merkelig hvis det skulle ha en slik negativ opprinnelse og innhold. Allerede Ivar Aasen ([1878] 1912:73) har forsøkt å legge noe mer positivt i det, og foreslår betydninger som for eksempel 'skrekkinnjagende' eller 'den som går dristig frem, og som derfor er vanskelig å kjempe mot'. Rolf Nordenstreng (1940:40) identifiserer navnet med det vestgermanske adj. *lioht*, 'lys, klar, skinnende'. Navnet får derved et tiltalende innhold, hvilket man kunne vente at det skulle ha siden det ble så populært (Janzén 1948:43). En slik «dobbelbunn» ville gjøre navnet spesielt godt egnet til en så tvetydig skikkelse som Ljot må sies å være, og dersom navnet er et bevisst valg fra Undsets side, fremhever hun i så fall at dette er en litterær skikkelse som rommer både positive og negative egenskaper, og som utvikler seg i løpet av handlingen. Men da det ikke synes å foreligge skriftlige utredninger av den etymologiske bakgrunnen for navnet som personnavn før Nordenstrengs artikkel i 1940, er det umulig å påvise at Undset hadde kjennskap til dette da hun skrev *Viga-Ljot og Vigdis*, som utkom i 1909.

Ulvar blir unnfanget gjennom en voldtekt, og Vigdis føder ham i all hemmelighet og legger ham ut i skogen for å dø. Men fostermoren hennes, Æsa, og sønnen hennes, den frigitte trelen Skofte, finner barnet og tar hånd om det.

Vigdis får gutten til seg da han er ett år gammel, men hun viser ham ingen kjærlighet og gir ham heller ikke noe navn. Dette innebærer at han ikke er tatt opp i ætten eller anerkjent som et eget individ. Men Vigdis og gutten må flykte fra gården for å redde livet etter at hun har hevnet farens banesår, og under en iskald, lang natt ute i skogen, hvor de begge står i fare for å fryse i hjel, våkner morsfølelsen i henne. Dette kan også ha sammenheng med at faren hennes anerkjenner gutten før han dør, og nevner ham som den som skal føre ætten videre. Først da føler Vigdis at gutten trenger en identitet: «Hun lot sin sønn døpe og kalte ham Ulvar, fordi hun hadde båret ham gjennom ulveskogen hin natt» (*Viga-Ljot og Vigdis* s. 67).

Ulvar er sammensatt av *ulv-* 'ulv' og *-ar* 'kriger' eller 'spyd'. Vigdis velger navnet med en henvisning til at de hørte ulvene ule den natten i skogen, men implisitt i navnet ligger også hennes ønske om at han skal hevne den uretten Ljot har påført henne:

«Det var den beste hevn,» svarer Vigdis, «at Ljots sønn ble Ljots bane. Ille skulle han slippe fra den rakken jeg fødte opp med hat og hugg, til han fikk tann i Viga-Ljots strupe.» (*Viga-Ljot og Vigdis* s. 44)

Denne uttalelsen kommer lenge før gutten får navn, faktisk før Vigdis blir klar over at *Æsa* og sønnen hennes har tatt ham til seg, og at han fremdeles er i live. Men hun omtaler ham som et vilt dyr, ikke ulikt en ulvunge.

Bruk av navngitte, historiske personer og autentiske geografiske navn

Hamon (1992:167) poengterer at historiske og geografiske egennavn som refererer til stabile, semantiske enheter, og som ikke egentlig skal forstås, men i stedet gjenkjennes som egennavn (med den store bokstaven som kjennemerke), har samme funksjon i det litterære verket som *sitat* i et vitenskapelig verk. De opptrer som forankringspunkter for leseren og understreker utsagnets gyldighet (som forfatteren står som garantist for) ved å knytte teksten til en kjent og anerkjent ekstratekst. Bruken av historiske og geografiske egennavn gir forfatteren mulighet til å økonomisere med de beskrivende elementene (jfr. Barthes' beskrivelse av egennavnets økonomiske egenskaper, se innledningen), og skaper i tillegg en generell virkelighetseffekt som underbygger den realistiske genren. Denne effekten forsterkes ytterligere gjennom bruken av presens i topografiske beskrivelser for å understøtte eller bekrefte teksten: «Fra den lille skogen *har* man utsikt over byen,» eller «Når man forlater byen, *passerer* man ...»

Undset har gjort bruk av både historiske og geografiske egennavn i den litterære teksten. La oss først se hvordan de historiske egennavnene fungerer. Det er seks navngitte, historiske personer i verket, og de faller naturlig i to

grupper. Den første gruppen omfatter fire autentiske personer som er kjent fra norgeshistorien: Håkon Ladejarl, trelen Kark, Olav Tryggvason og Sigvald jarl. Bare to av disse opptrer på samme illusjonsplan som de fiktive personene: Olav Tryggvason og Sigvald jarl. De andre to personene forekommer bare i omtale og utgjør således en del av det historiske bakteppet som handlingen utspiller seg mot. Den andre gruppen består av to personer som er kjent fra helgensagaer:⁹ Den hellige Agata, som døde for sin kristne tro og ble helgen for ammende mødre, og den hellige Gregorius,¹⁰ ridderen som drepte dragen og reddet jomfruen.

De to gruppene av historiske personer tjener hver sin funksjon i verket. De autentiske, historiske personene bidrar til å sette handlingen inn i en realistisk ramme, samtidig som de er med på å etablere tidsrommet for handlingen. Helgenlegendene fungerer som parallellhistorier som skal belyse motiver i teksten og underbygge og utdype personenes valg og opptreden. De kan også klargjøre motivasjonen for at personene eventuelt velger å gå en annen vei enn den de opprinnelig har planlagt for seg selv, slik Vigdis for eksempel gjør da hun likevel velger å ta til seg og beholde det barnet hun opprinnelig har satt ut i skogen.

Sigrud Undset hadde opprinnelig blandede følelser med hensyn til å trekke inn autentiske, historiske personer i verkene sine. Det første kjente romanutkastet hun arbeidet med, *Svend Trøst* eller *Svend Ungersvend*,¹¹ var basert på «historiske personers navne og fakta»,¹² og dette gjorde det enda vanskeligere for henne å få stoffet til å «føye seg». Da hun senere la dette arbeidet til side for å ta fatt på et nytt motiv, *Aage Nielsson til Ulvholm*,¹³ poengterte hun i et brev til Dea¹⁴ at det inneholdt «ingen historiske personer eller begivenheter, saaledes at jeg har aldeles frie hænder til at lade de godtfolk gjøre, hva der falder dem naturlig». Bruken av historiske personer i *Fortællingen om Viga-Ljot og Vigdis* er svært forsiktig og binder ikke handling eller personer på noen måte. Kong Olav opptrer bare i en enkelt scene, og hverken utseende eller klesdrakt beskrives. Kongsverdigheten hans kommer bare til syne gjennom måten han opptrer på. Sigvat jarl har ingen replikker, men tar vel imot Ulvar da han kommer til ham sammen med Uspak, og gir ham store gaver.

Teksten inneholder mange geografiske navn både fra Island og Norge. Fra Island nevnes Gaglemyren, Hauketind, Skomedal (som også er navn på en gård), Svartåen og Østfjordene. I tillegg nevnes gårdene Eyre, Holtar, Raudasand og Svartåbakke. Navnene klinger godt og glir uten problemer inn i det islandske navnematerialet. Men det landskapet Undset skildrer på Island, er for det meste lånt fra de islandske ættesagaene, for selv besøkte hun ikke Island før sommeren 1931.

For å skape en generell virkelighetseffekt, benytter Undset seg flere steder av den teknikken som Hamon beskriver: Mens fortellingen ellers er holdt i pre-

teritum, bruker hun presens i topografiske beskrivelser for å understøtte eller bekrefte inntrykket av tekstens sannhetsgehalt:

Nu er det så, at Svartåen renner gjennom Skomedal; den går dypt nede i sluk og kløfter; men rett sør for Skomedal vider den seg ut til en løk, og deretter setter den utfor i en foss. Men i bakken der ved fossen hadde Ljot sine beste jorder ... (*Viga-Ljot og Vigdis*, s. 78f.)

Hoveddelen av handlingen er lagt til Norge. Den foregår hovedsakelig i Åsloar-bygden ved Folden, som er det området hvor Oslo ligger i dag, og denne delen av navnematerialet er i stor grad autentisk. Personene ferdes på reelle steder, og selv om de fleste navnene er holdt i eldre former, er likheten med dagens former så stor at de fleste lesere med kjennskap til områdene i og rundt Oslo, vil nikke gjenkjennende og orientere seg i landskapet uten problemer.¹⁵ En del av navnene er også uforandret. Vi følger personene rundt til Bjørnsjø, Hakedal, Margaretdalen (Maridalen), Tunsberg, Romerike, og så langt nord som til Trondhjem.

Også gårdsnavnene er reelle og kan gjenfinnes i Oluf Ryghs *Norske Gaardnavne*. Mange av navnene eksisterer også i dag som navn på områder i Oslo. Dette gjelder for eksempel *Grefsin* og *Baugstadir* (Bogstad). Også farsgården til Vigdis, Vadin, står i Rygh under «Forsvundne navne».¹⁶ Den eksisterte ikke lenger i den opprinnelige formen på det tidspunktet da Undset skrev romanen, men i tidligere tider skal gården ha ligget ved elven Frysja, nettopp slik som hun har plassert den i sitt fiktive landskap. Navnet er fremdeles i bruk i formen *Vøyen*.

Da Ulvar blir femten år, lar Vigdis bygge en gård til seg selv «nord i skogen» og overlater Vadin til Ulvar. Hun kaller gården sin *Berg*,¹⁷ noe som sannsynligvis betyr at den ligger på et høydedrag. Men det er også noe symbolsk i dette navnet: Da Ljot kommer tilbake til Norge etter at han er blitt kjent med Ulvar, flykter Vigdis til Berg og blir en slags «prinsesse på glassberget», utilnærmelig, iskald og ikke til å komme i kontakt med. Det fortelles også at da hun kommer dit, er «kulden så hard at rimen gnistrer på stueveggen» (*Viga-Ljot og Vigdis* s. 130). Dette bildet forsterker inntrykket av et glassberg eller isberg. Etter at Ulvar er reist igjen, blir Vigdis boende på Berg; «hun satt alene og så ingen folk». Ingen kan nå frem til henne lenger.

Kirsten Wisløff Andresen (se note 2) påviser tydelige spor av de kildene Undset har brukt under arbeidet med romanen: *Gunnlaugs saga*, *Hravnkels saga*, *Njåls saga*, *Laksdøla saga* og *Kormaks saga*. En del av navnene er nok også hentet fra disse sagaene. En sammenligning mellom *Viga-Ljot og Vigdis* og tre av de ovennevnte sagaene, *Gunnlaugs saga*, *Laksdøla saga* og *Kormaks saga*, viser at fire av navnene går igjen i alle verkene: *Helga*, *Odd*, *Olav* og *Sigurd*. Disse er blant de mest brukte navnene i middelalderen. Frekvenslistene

utarbeidet av Assar Janzén med bakgrunn i navnene i *Landnámabók* (1948:28) nevner verken *Olav* eller *Sigurd*, men har *Odd* på 16. plass blant mannsnavnene og *Helga* på 4. plass. Når *Odd* ligger så vidt langt nede på listen, skyldes dette bl.a. at det var navn sammensatt med navneleddet *Dor-* som toppet «popularitetslistene» på den tiden – de seks første plassene er opptatt av representanter for denne gruppen. Går man 500 år frem i tid, til frekvenslistene fra *Regesta Norvegica V* (1337-50), utarbeidet av Erik Gunnes (1983), ligger *Sigurd* på førsteplass og *Olav* på tredje. *Helga* ligger på 15. plass blant kvinnenavnene, mens *Odd* ikke når opp blant de 40 mannsnavnene som er med, selv om navnet var flittig brukt gjennom hele middelalderen, både i Norge og på Island. *Laksdøla saga* har 27 navn felles med *Viga-Ljot* og *Vigdis*, *Gunnlaugs saga* har 13, og *Kormaks saga* har 6. Eksempelvis kan det nevnes at far til Gunnlaug Ormstunge heter *Illuge*. I *Kormaks saga* er det en *Skofte* og en *Steinvor*, i *Laksdøla saga* finnes *Alvdis*, *Beine* og *Ljot*. Gudruns bror heter *Uspak*, et navn som også går igjen i *Bandamanna saga*, som er en av de sagaene Undset senere oversatte.

Ættetavler og slektshistorikk (tilbakeskuende tekst)

Et viktig element i realistiske romaner, og spesielt i den undergenren som utgjøres av historiske romaner, er såkalt retrospektiv tekst – det vil si tekstavsnitt som viser tilbake til noe som er blitt sagt eller gjort eller har funnet sted på et tidspunkt som ligger utenfor handlingens kronologi. Slike tilbakeblikk vil ofte komme i form av familiehistorikk, omtale av forfedre eller aner eller tradisjoner som får betydning for eller begrunner videre handling. Ættetavler og andre opplysninger om slektens bakgrunn spiller en viktig rolle når det gjelder å plassere fortellingen både geografisk og tidsmessig. De kan også utgjøre et bakteppe som skaper kontrast for eventuelle forandringer som manifesterer seg i løpet av handlingen, eller forklare eventuelle uoverensstemmelser mellom personer som tilhører ulike generasjoner. Ikke minst gir de forfatteren anledning til å presentere og motivere personnavnene. Ifølge Hamon (1992:167) utgjør familien en form for «motivert», «transparent» etymologisk felt hvor etternavnene eller slektsnavnene kan sies å innta rollen som en lingvistisk rot eller stamme som formidler et bestemt stykke informasjon om grunnleggende trekk ved slekten som helhet, mens fornavnene fungerer som et slags bøyingsmønster (paradigme) som gir ytterligere opplysninger om den enkelte navnebærer. Til sammen blir hele navnet et fortettet oppslagsverk som stadig suppleres med nye opplysninger og utfyllende informasjon. Navnematerialet i verket kan sammenlignes med en 'grammatikk' over personene – en form for klassifisering eller taksonomi. Navnene tjener også til å plassere personene i forhold til hverandre, både sosialt og internt i familien gjennom oppkalling og kjæleavn.

Som tidligere nevnt, er *Fortellingen om Viga-Ljot og Vigdis* en sagaroman

med så sterk inspirasjon fra ættesagaene at den ofte betegnes som en sagapastisj. I tråd med Hamons teorier kan man derfor nettopp forvente at den ville inneholde slektstavler og omtale av slektens historikk, som er en form for retrospektiv tekst som er typisk for de historiske sagaene.

Verket åpner med en kort og knapp oppsummering av Ljots oppvekst og kår. Det opplyses om hvem foreldrene hans er, men mens farens navn oppgis fullt ut, med fornavn og patronym (Gissur Haukssøn), nevnes moren bare med fornavn (Steinvor). Det gis ingen opplysninger om foreldrenes bakgrunn, stilling i samfunnet eller plass i folks omdømme. I tillegg presenteres Ljots morbror, Veterlide Glumssøn, og mannen som Ljot ble oppfostret hos, Torbjørn Hålegg, men uten at vi får vite noe om deres bakgrunn.

Mer påfallende er det at man aldri får noen utfyllende bakgrunn for Vigdis' ætt. Gunnar sitter som eier av den største gården i distriktet, men patronymet hans blir aldri nevnt, og det fortelles heller ikke noe om ætten hans bakover i tiden. Vigdis mor døde under fødselen, og navnet hennes – Herdis – kommer først frem langt ute i handlingen, da Vigdis' fostermor Æsa forteller historien om hvordan hun selv havnet på Vadin. Uvanlig er det også at Vigdis og Gunnar tilsynelatende ikke har noen familie, nær eller fjern, som kan gi støtte til Vigdis etter farens død. På den tiden da handlingen foregår, ville det være helt selvfølgelig at nærmeste mannlige slektning, inngiftet eller blodslektning, kom for å hjelpe og råde Vigdis etter at faren hennes er blitt drept og gården brent.

Siden Vigdis' mor døde under fødselen, er det rimelig å tro at hun er oppkalt etter moren gjennom variasjonsprinsippet – noe som innebærer at man beholder det ene navneleddet og bytter ut det andre. Moren het *Herdis*, sammensatt av navneledd med betydningen henholdsvis 'hær' og 'lavere kvinnelig guddom'. Sigrid Undset ønsker antagelig her å gi leserne inntrykk av at det egenrådige, krigerske, uforsonlige trekket i hennes natur kan være noe hun har fått i arv fra moren, og det blir utvilsomt utslagsgivende for den livsveien hun velger. Det er umulig å gi noen sikker forklaring på forleddet *Vig-*, siden vi ikke kjenner ætten videre bakover. Forbokstaven *V* knytter henne i hvert fall fonetisk til navnet på ættegården *Vadin*.

Ljots kone Leikny blir også presentert innenfor en sammenheng av bare den aller nærmeste familie. Hun er sønneatter av Torbjørn Hålegg, mannen som oppfostret Ljot, faren het Lyting Torbjørnssøn, og moren Gudrun. Også hun nevnes uten patronym eller annen bakgrunn, på samme måte som mor til Ljot, men hun bærer tilnavnet *Østfjordsolen*.

I tillegg til disse uferdige etterligningene av slektstavler får vi en liten utdyping av Ljots fortid gjennom et tilbakeblikk som gis av en islending som kommer som gjest til Vadin en kveld (*Viga-Ljot og Vigdis* s. 107 f.). Tilbakeblikket har form av en *ekstern analepse*, hvor historietiden ligger utenfor og forut for tiden i

hovedfortellingen. Her får vi oppgitt navnene på to av de åtte mennene som var sammen om å drepe Ljots far, Gunnar den ovrike fra Geitåbakke og Arne Kollsøn. Gunnar var hovedmannen bak drapet, men heller ikke her får vi oppgitt et patronym. I stedet fungerer tilnavnet *den ovrike*, kombinert med navnet på hjemstedet hans, som identifikasjon. Hovedhensikten med tilbakeblikket er først og fremst å underbygge og forklare personlighetstrekk hos Ljot, og samtidig fortelle hvordan han fikk tilnavnet *Viga*.

Også historien om hvordan Vigdis' fostermor, Æsa, kom til Vadin, er gitt i form av et forholdsvis langt tilbakeblikk, også dette som en ekstern analepse (op.cit. s. 45 f.). Hensikten med fortellingen er å få Vigdis til å innse at hun vil komme til å angre det hele sitt liv dersom hun ikke lar sønnen sin leve og vokse opp, nå når hun vet at Æsa har reddet ham fra den skjebnen hun opprinnelig hadde tiltenkt ham.

Spådommer og forutanelser, profetier og forbannelser (fremadskuende tekst)

I situasjoner forbundet med fremadskuende tekst (spådommer, forutfølelser, ønsker, begjær, målsetting, fastsettelse av et program, planlegging av et prosjekt, kontrakter, ordrer) vil navnene ifølge Hamon (1992:166) ofte fungere som en *locus* for sirkulering av kunnskap og opplysninger beregnet på leseren – kunnskap som er nødvendig for å få full innsikt i den intrigen som bygges opp av forfatteren. Dette innebærer at leseren selv må trekke forbindelsen mellom innholdet i navnene og handlingen i verket.

Teksten i *Fortellingen om Viga-Ljot og Vigdis* inneholder flere sekvenser med forutsigelser og forutfølelser. Allerede den første kvelden Veterlide og Ljot er på Vadin, påpeker Veterlide at synet av Vigdis har fått Ljot til å oppføre seg på en måte som er svært uvanlig for ham (*Viga-Ljot og Vigdis* s. 11). Dette er et varsel om det som skal skje videre i handlingen. Videre sier Ljot at «jeg vet ikke hva for vetter som råder menneskenes lodd; men vår har nornene tvunget tett sammen [...]» (op.cit. s. 17). Leikny forutsier sin egen død (op.cit. s. 98). I tillegg blir det fremsatt en spådom knyttet til Vigdis' skjebne (op.cit. s. 42), og Vigdis sender en forbannelse etter Ljot (op.cit. s. 40). Det viktigste er likevel at Vigdis i sin hevntvang overfor Ljot etablerer et livslangt prosjekt som kommer til å bestemme hennes skjebne videre.

Det er ikke mange av de ovennevnte punktene som er direkte knyttet til navnene i verket, men det prosjektet som blir styrende for Vigdis, er et avgjørende motiv for det navnet hun velger til sønnen sin. Vigdis hevder selv at hun ga sønnen sin navnet *Ulvar* til minne om den vinternatten da gården Vadin brant og de måtte flykte gjennom skogen og hørte ulvene hyle like i nærheten. Men underbevisst er det hevnlysten overfor Ljot som ligger til grunn for navnet.

Allerede før hun vet at sønnen er i live, sier hun til Æsa:

Det var den beste hevn [...] at Ljots sønn ble Ljots bane. Ille skulle han slippe fra den rakken jeg fødte opp med hat og hugg, til han fikk tann i Viga-Ljots strupe. (*Viga-Ljot og Vigdis* s. 44)

Utsagnet fører tankene hen på en ulv som setter tennene i byttet sitt, og formulerer samtidig Vigdis' målsetting i livet: Å ta hevn over Ljot, koste hva det koste vil, og helst med sønnen som våpen. Senere, da Ulvar er blitt en halv voksen gutt og får vite hvem faren hans er, inngår hun en kontrakt med ham om at han skal hevne henne, selv om det skjer motstrebende fra hans side (op.cit. s. 111). Han forplikter seg med andre ord til å oppfylle de forventningene som ligger i navnet hans. *Ulvar* er som nevnt sammensatt av *ulv-* 'ulv' og *-ar* 'kriger' eller 'spyd',¹⁸ og navnet utgjør i seg selv en fremadskuende tekst.

Parallellhistorier og intertekstualitet

Parallellhistorier og intertekstualitet er nært beslektede begreper. Parallellhistorien er en ekstra historie som ligger rett under overflaten på hovedfortellingen, og som dobler, belyser, speiler og forutbestemmer handlingen ved å referere implisitt eller eksplisitt – gjennom sitater, allusjoner etc. – til en allerede skrevet tekst som leseren formodes å ha kjennskap til. Denne teksten kan være enten religiøs eller verdslig, men en realistisk diskurs vil som regel foretrekke en verdslig tekst og plassere den så nær til leseren som mulig. På den måten reduseres antall referanser i teksten til *et annet sted* (enn der hvor handlingen hovedsakelig foregår), og realismens helt unngår å bevege seg altfor langt utenfor sitt eget område og miljø: Historien oppsøker ham i stedet for at han reiser langt for å oppsøke Historien (*l'histoire*) eller bare for å havne i problemer (*des histoires*) (Hamon 1992:167). Ved at teksten på denne måten systematisk kobler seg selv til en historisk, politisk eller religiøs bakgrunn ved hjelp av andre tekster, konstruerer den seg selv som forutsigelig. Navnene har en gjennomgripende rolle i forfatterens strategi for å skape gjenkjennelse hos leseren og vekke erindringen om den teksten det alluderes til.

I *Fortellingen om Viga-Ljot og Vigdis* forekommer det én relativt lang, detaljert parallellhistorie om Tora fra Odinsø (*Viga-Ljot og Vigdis* s. 101–105), samt hentydninger til flere: «Den hellige Gregorius som drepte dragen i Kampe-dus», «Kristus som vant på djevelen», «Sigurd Sigmundsson som drepte ormen Fåvne», «Olav Tryggvesson som ikke flydde for tre hærer ved Svåld» og den hellige Agatas saga (alle op.cit. s. 106).

Historien om kvinnen Tora fra Odinsø handler om en lokket kvinne som kaster det lønnbårne barnet sitt på havet og pines ved tanken om dette hele

resten av sitt liv. Da hun røper sin skam for sin husbond etter å ha møtt Kristus i en febervisjon mange år senere, jager ektemannen henne fra gård og grunn. Samme natt redder hun et annet forlatt spedbarn og bestemmer seg til å fostre opp dette og alle andre barn som folk ellers ville ha satt ut. Hun ender sitt liv som en hellig kvinne.

Motivet i denne historien er brytningen mellom det hedenske og kristendommen. Det hedenske elementet manifesteres blant annet ved de to navnene som er nevnt: *Tora*, som er en kortform av navn på *Tor*- eller *-tora*, og som selvfølgelig alluderer til den norrøne guden Tor, og stedsnavnet *Odinsø*, som inneholder gudenavnet Odin. Kristusskikkelsen i visjonen er stilt opp mot disse representantene for den norrøne religionen, og det er kristendommens menneskesyn som seirer i fortellingen. Samtidig speiler historien den personlige tragedien Vigdis har opplevd. Den viser henne hvilken udåd hun begikk mot barnet sitt da hun etterlot det i skogen for å dø, og den kan også tolkes som en oppfordring til henne om å legge vekk hatet og hevnlysten og i stedet forsone seg med skjebnen.

Alle de fem andre historiene og sagnene som det hentydes til, forteller om enkeltpersoner som utviser stort mot og beseirer en tilsynelatende overmakt. I tre av dem er det kristne elementet fremtredende, men når det gjelder Sigurd Fåvnesbane og Olav Tryggvason, er det personlig mot og standhaftighet som er den avgjørende egenskapen. Den hellige Agata var en av jomfrumartyrene som hadde viet sin jomfruelighet og sitt liv til Kristus, og hun holdt fast ved sitt løfte til tross for at hun ble utsatt for de frykteligste pinsler. Også Vigdis er blitt fratrukket sin jomfruelighet og holder standhaftig fast ved det løftet hun har gitt seg selv: å ta hevn over Ljot gjennom sønnen Ulvar. Det er også andre forbindelseslinjer mellom sagaen om den hellige Agata og historien om Vigdis: St. Agata er blant mye annet også skytshelgen *for* ammende mødre og *mot* ulver og ulykker generelt.

Intertekstualiteten i *Fortellingen om Viga-Ljot og Vigdis* er fremtredende på flere punkter. Sigrid Undset hadde et meget omfattende kjennskap til sagalitteraturen, og som tidligere nevnt har både Liv Blikrud og Kirsten Wisløff Andresen påvist at Undset har brukt bl.a. *Gunnlaugs saga*, *Hravnkels saga*, *Njåls saga*, *Laksdøla saga* og *Kormaks saga* som kildemateriale. Intertekstualiteten kommer til uttrykk på flere måter, bl.a. som en viss parallellitet i replikkene og beskrivelsen av personene. Mest fremtredende er dette i skildringen av Ljot, som er tydelig påvirket av skikkelsen Skarphedin i *Njåls saga*. Nettopp Skarphedin gjorde et uutslettelig inntrykk på Sigrid Undset da hun leste *Njåls saga* som elleveåring:

Jeg måtte legge fra mig boken og begrave ansiktet i gresset, jeg så det så tydelig, det gjorde vondt. – Skarphedin, med svart hår og blekt ansikt, med

vakre øine og stygg munn, – uvøren og uberegnelig, tapper og full av uklart nag til livet, – (Undset 1952:28)

I *Njåls saga* presenteres Skarphedin slik:

Han var ein stor og sterk mann, vel våpenfør, skarpsynt som ein sel, raskare på foten enn alle andre, framfus og uredd, skarp og flåkjefta, men for det meste heldt han styr på seg. Han var brunhærd med fall i håret. Augo var vene, andletet bleikt og med skarpskorne drag. Nasen var skakk, og tanngarden låg noko høgt, så munnfager var han ikkje, men likevel ein staseleg mann. (Njåla 1961:44)

I en senere episode fra Alltinget blir han omtalt som «den store og bleike ulykkesfuglen» som «ser hard og trollsleg ut» (op.cit. s. 172), «den bleike og skarpskorne karen som står der og gliser» (op.cit. s. 173) og «den bleike karen [...] som ser så fæl ut som kom han rett ut av sjøhamrane» (ibid.). Samtidig blir det understreket at han er «storvaksen og staut og så villig til karsstykke at eg heller ville ha hans følgje enn ti andres» (op.cit. s. 174), og til slutt følger en detaljert beskrivelse av antrekk og utstyr:

Han var såleis kledd at han hadde blå kjortel, blåranda brok og høge svarte skor. Om livet hadde han eit sølvbelte og i handa den øksa som han [...] kalla Rimmugygi. Han hadde og eit lite skjold, og silkeband om hovudet, og håret var greitt attom øyro. Han var den stautaste hærmann ein kunne sjå, og alle kjende han om dei aldri hadde sett han før. (op.cit. s. 175)

Til sammenligning finner man følgende beskrivelser av Ljot i *Fortællingen om Viga-Ljot og Vigdis*:

[...] fikk snart godt lov for tapperhet og våpendjervhet. Han ble regnet for en evnerik kar og et høvdingsemne, trofast og ordholdende, men fåmælt og sen til å slutte vennskap med folk; han holdt seg mest alene for seg selv (s. 7).

[...] han bar en sid, mørk hettekappe, men den var spent i brystet med en dyrebar, forgylt hekte. Under kappen hadde han en sort kufte, utsydd med sølv og blått etter alle sømmer, ti Ljot var meget praktelskende. Derfor hadde han gode ringer om armer og hender, og han kunne vel la seg se: han var stor på veksten, herdebred, smal i midjen som en kvinne, velskapt av lemmer. Hans ansiktstrekk var vakre og smale, kun var han mørk av

lett og med stor og fremstående, blek munn. Han hadde blå øyne og langt, sortbrunt hår med et silkebånd omkring. (ibid s. 11f.)

Senere leser vi at han var «stygg, likblek og blodgrimet i ansiktet» (*Viga-Ljot og Vigdis* s. 22), og Vigdis kaller ham «ditt nåbleke kvinneskremme» (op. cit. s. 39). Leikny kaller ham «den vakre svennen», men blir straks imøtegått av den kvinnen hun snakker med: «Kaller du Ljot den vakre svennen [...] han er jo brun og blek som en draug i ansiktet.» (op. cit. s. 70.)

Hovedtrekkene i disse beskrivelsene er så like at det kunne ha vært snakk om den samme mannen, og kjennskapet til Skarphedin og hans skjebne gjør det lettere å forstå Ljots oppførsel, særlig i første del av handlingen. Også navnet *Skarphedin* utgjør en parallell til *Viga-Ljot*. Jeg oppfatter *Skarphedin* som sammensatt av et tilnavn og et fornavn, på samme måte som *Viga-Ljot*, altså *Skarp-Hedin*. I en scene på s. 173 i *Njåls saga* presenterer Skarphedin seg på en måte som understøtter en slik oppfatning: «Hedin heiter eg,» svarar han, «men somme kallar meg Skarphedin med fullt namn.»¹⁹ Tilnavnet *Skarp* taler for seg selv, mens betydningen av navnet *Heðinn* er noe mer usikker. Det er et gammelt, norrønt navn som iflg. Janzén (1948:136) åpenbart var svært populært allerede i folkevandringstiden. Kristoffer Kruken (NPL s. 120) mener at det ble satt i forbindelse med appellativet *heðinn*: 'lodden skinnkappe'. Janzén nevner også denne muligheten, men påpeker at det også har vært tolket som 'strid, kamp'.²⁰ P.A. Munch (1857:142 f.) gir en grundig utredning av navnet og konkluderer med at betydningen må være «kriger». I forbindelse med skikkelsen Skarphedin i *Njåls saga* er det utvilsomt den sistnevnte tolkningen som passer best, og den utgjør også en treffende parallell til *Viga-Ljot*. Den største forskjellen mellom disse to litterære skikkelsene er at Ljot forandrer seg i løpet av handlingen og fremstår som langt mer ansvarsbevisst og veloverveid frem mot det endelige oppgjøret med Vigdis og fortiden.

Handlingen i *Viga-Ljot og Vigdis* rommer også tydelige allusjoner til Bibelen. Vigdis' ønske om å få seg overrakt *Viga-Ljots* avhuggede hode, er en tydelig parallell til historien om Salome, datter av Herodias, som på sin mors oppfordring utba seg Johannes døperens hode på et fat som belønning etter at hun hadde danset for tyrannen Herodes Antipas (Matteus 14, 3–12 og Markus 6, 17–29). Både Herodias og Vigdis søker hevn gjennom sine barn og forlanger et grotesk bevis på at hevnen er fullbyrdet. Historien forteller ikke hvordan det går med Herodias videre, men for Vigdis' vedkommende blir dette et skuffende antiklimaks som berøver henne den drivkraften som har båret henne fremover i livet.

Systematisk motivering av personenes for- og etternavn

Den systematiske motiveringen av personenes fornavn og etternavn er en viktig komponent i tekstens *lesbarhet* (Hamon 1992:168). Her kan forfatteren for eksempel benytte seg av symbolske navn – gjennomsliktige navn som spiller direkte på enten en karakteregenskap (for eksempel *Ebeneze Scrooge* i Dickens' *A Christmas Carol*, som i norsk oversettelse har fått navnet *Ebeneser Knog*²¹) eller et fysisk trekk (*Haltepinken*, *Den Enøyde*). Dette er den samme formen for navngivning som man ofte finner i fantasy-litteratur. Men selv om det er fullt mulig å gjøre bruk av det meningsbærende innholdet i navnene også i den realistiske genren, krever denne diskursen først og fremst at forfatteren spiller på de konnotasjonene som finnes i et *sosialt* innhold – et bestemt fornavn eller etternavn vil for eksempel etablere en forbindelse til arbeiderklassen, bondestanden, borgerskapet, overklassen etc. Allerede P.A. Munch var oppmerksom på dette da han skrev om den norske navneskikken i 1849:

Man spørge enhver, der skal vælge sig en Tjenestekarl, og til hvem der melde sig tvende, en Anton og en Thorbjørn, om han ikke, førend han har seet dem, danner sig en dunkel Forestilling om at Anton er en uelskværdig By-Slusk, Thorbjørn derimod en rask og dygtig Bondegut, som han naturligviis langt foretrækker for hiin?» (1849:88)

Motiveringen av navnene kan fremkalle en virkelighetseffekt gjennom implisitte referanser til et banalt og alminnelig liv, hverdagens jevne slit, gjennomsnittsmenneskets skjebne og bekymringer og dets prosaiske status. Derfor har egennavnet oppnådd en privilegert posisjon på et så strategisk sted som i verkets *tittel*, hvor det fungerer som en indikasjon på at det dreier seg om den «ekte» realistiske genren.²²

Ulike forklarende prosedyrer i teksten kan bidra til å forsterke den onomastiske gjennomsliktigheten i verket. Handlingen kan for eksempel innbefatte jakten på en persons røtter og opprinnelse, etymologisk forskning, slektsgransking osv., noe som igjen innebærer at forfatteren introduserer en fiktiv person med kunnskaper på det aktuelle området – en filolog, en guide, en genealog eller en historiker. Et annet grep består i å bygge inn typiske scener som diskusjoner rundt navnevalg, barnedåp eller navngivning, eller et besøk til et navngitt sted med påfølgende forklaringer av navnet eller tradisjonene rundt det. Forfatteren kan også velge scener som krever presentasjoner av nye bekjentskaper, for eksempel gjenforeninger mellom familiemedlemmer eller venner, mottagelser, en feiring eller en seremoni. Som en følge av dette ser man at en person i en realistisk tekst sjelden vil være *alene*, unntatt når han tenker tilbake, reflekterer eller gir leseren nødvendige opplysninger gjennom stream of consciousness,

som nevnt under punkt 1. Som regel er han omgitt av venner eller familie, treffer bekjente under spaserturer eller opptrer i selskapeleg sammenheng. Dette fører igjen til at persongalleriet i en realistisk roman som regel er forholdsvis omfattende.

Systematisk motivering av navnene i et litterært verk vil som regel først og fremst være aktuelt i forbindelse med hovedpersonene og eventuelt enkelte bipersoner som innehar en viktig funksjon, for eksempel som katalysatorer for handlingen. Navnene på disse personene vil ofte skille seg ut fra resten av navnematerialet i den forstand at de er mer særpregede eller inneholder mer åpenbare konnotasjoner som kan gjøre det lettere for leseren å tolke og forstå de egenskapene som er tillagt dem eller de motivene som ligger bak handlingene deres. Dette gjør seg også gjeldende i navnematerialet i *Fortellingen om Viga-Ljot og Vigdis*. Navnene på de viktigste personene i romanen fremstår som nøye utvalgt med tanke på at de skal gjenspeile både det viktigste temaet i verket og vise de enkelte personenes karakteregenskaper og funksjon i handlingen. Viga-Ljots navn forandres tre ganger i løpet av fortellingen, og det peker seg dermed ut som et godt eksempel på systematisk motivering av en litterær persons navn. Tilnavnet *Viga* fremheves allerede da han presenteres for leseren første gang, og fortellerstemmen gjør dermed oppmerksom på at dette er den psykologiske tilstanden han befinner seg i på det tidspunktet da fortellingen begynner. Senere, i den delen av handlingen som utspiller seg på Island, omtales han bare som *Ljot*. Han er ikke lenger hissig og aggressiv, men skildres som en mann som sliter med å prøve å avfinne seg med den rollen skjebnen har tildelt ham. I siste del av verket, under vikingtoktet sammen med Ulvar og senere da han kommer tilbake til Norge og møter Vigdis igjen, har han tatt navnet *Uspak*. Han fremtrer da som en avklaret, reflektert mann som har vurdert eget liv og egne handlinger og konkludert med at han har handlet uklokt. Som tidligere vist, har også de to kvinnelige hovedpersonene i verket navn som åpenbart er valgt med tanke på å utdype og forklare personlige egenskaper og funksjon.

Hamon trekker også frem «scener som forteller om tro eller overtro i tilknytning til navn og navngivning». Det finnes bare ett klart eksempel på dette i *Viga-Ljot og Vigdis*, og det er relatert til Vigdis' lønnbårne sønn, Ulvar.

Ulvar blir unnfanget gjennom en voldtekt. Vigdis føder barnet i all hemmelighet og legger det ut i skogen for å dø. Men fostermoren hennes, Æsa, finner gutten og tar hånd om ham uten at Vigdis vet noe om det. Vigdis får sønnen til seg da han et ett år gammel, men hun viser ham ingen kjærlighet og gir ham heller ikke noe navn. Ifølge gammel navneforståelse innebærer dette at han ikke er tatt opp i ætten eller anerkjent som et eget individ. Så lenge han er navnløs, kan han drepes eller utstøtes når som helst, uten at dette vil få konsekvenser for moren. Men Vigdis må flykte fra gården etter at hun har hevnet sin fars banesår,

og da hun tar avskjed med faren, anerkjenner han gutten og nevner ham som den som skal føre ætten videre. Vigdis opplever dette som en oppreisning både for seg selv og barnet. En gryende morsfølelse våkner i henne under en lang, iskald natt ute i skogen, hvor både hun selv og barnet står i fare for å fryse i hjel. Først etter denne opplevelsen føler Vigdis at gutten trenger en identitet: «Hun lot sin sønn døpe og kalte ham Ulvar, fordi hun hadde båret ham gjennom ulveskogen hin natt» (*Viga-Ljot og Vigdis* s. 67).

Vigdis' fostermor, Æsa, er den av bipersonene som har funksjon som katalysator, og navnet hennes gjenspeiler denne rollen i verket. På flere punkter i handlingen griper hun inn på en måte som forandrer den kursen Vigdis allerede har bestemt seg for å følge. Første gang dette skjer, er den kvelden Vigdis har gitt Ljot sitt ja. Æsa har kanskje en intuitiv forståelse av hva som har skjedd. Hun advarer henne mot å innlate seg med Ljot, og får støtte av tjenestejenta som gjør Vigdis oppmerksom på at han har diktet nidviser om henne. Følgen er at Vigdis avviser Ljot neste dag, og han reagerer med å voldta henne. Andre gang Æsa griper inn, er da Vigdis har lagt igjen det nyfødte spedbarnet ute i skogen for å la det dø. Æsas sønn finner barnet, og Æsa bestemmer seg for å fostre det opp bak ryggen på Vigdis. Begge disse handlingene får store konsekvenser for Vigdis' liv og fremtid, og navnet Æsa betyr da også kvinnelig guddom, med evne til å gripe inn i andres skjebne.²³

Navnets funksjon sett i relasjon til heltens rolle

Hamon (1992:176) bruker begrepet «helt» i den smale betydningen «hovedperson», «protagonist», ikke i den bredere betydningen «person», og viser til Tomashevskys definisjon som tilsier at leserens emosjonelle forhold til helten (sympati og antipati) utvikles på et moralsk grunnlag.²⁴ Positive og negative personlighetstyper er nødvendige bestanddeler i konstruksjonen av handlingen, og den litterære skikkelsen som har den mest levende og den mest markerte emosjonelle fargeleggingen, kalles helten. Helten er med andre ord et viktig element i en fortellings *lesbarhet*, og identifikasjonen av ham må ikke etterlate noen tvil hos leseren. For å sikre dette tar den realistiske forfatter i bruk en hel rekke prosedyrer, både *kvalitative*, *kvantitative* og *funksjonelle*. Navn og navnebruk regnes med blant de kvalitative grepene. Helten kan for eksempel ha et navn hvor både fornavn og etternavn eksplisitt eller tildekket understøtter moralske eller psykologiske egenskaper som er godkjent av den kulturen han tilhører. Eller det motsatte kan være tilfelle – rollen som helt kan kreve at han holder navnet sitt skjult eller opptrer under et dekknavn som enten kan vise til den oppgaven han har, eller bidra til å tilsløre den, for eksempel ved å antyde at han kanskje i virkeligheten er antagonist, *skurken* i handlingen. De kvantitative prosedyrene innebærer ganske enkelt at det er helten som dukker opp hyp-

pigst i handlingen.²⁵ De funksjonelle grepene går ut på at det er helten som får tildelt det nødvendige av utstyr og hjelpemidler, opphever den opprinnelige mangelen og dermed fungerer både som subjekt og mottager i Greimas' aktantmodell. Disse tre funksjonene bidrar generelt til å understreke en persons rolle som helt, og de er særlig vesentlige i den realistiske teksten med det store antall personer.

Som nevnt ovenfor, kan navngivningen være avgjørende i forfatterens strategi for å sikre seg at leseren uten vanskeligheter identifiserer helten. En måte å gjøre dette på, er å velge realistiske, men likevel særpregede navn på hovedpersonene i handlingen, slik at de skiller seg ut fra det store flertall av personene som bærer mer alminnelige navn med høyere frekvens. Helten, som nødvendigvis vil være en av hovedpersonene, kan deretter utpekes gjennom bruk av et symbolsk, «gjennomsiktig» navn, gjennom et navn med en passende etymologisk betydning eller gjennom navnefelleskap med kjente personer med symbolverdi.

De fire hovedpersonene i *Fortellingen om Viga-Ljot og Vigdis* – Leikny, Ljot, Vigdis og Ulvar – har alle navn som fyller kravene om at de skal skille seg ut fra flertallet. *Leikny* er et svært sjeldent navn, man kjenner bare til én bruker på Island ca. år 1000. *Ljot* var ganske visst et populært navn både på Island og i Norge på den tiden handlingen utspiller seg, men virker fremmedartet på oss som lesere fordi det for lengst er gått helt ut av bruk. *Vigdis* var kjent på Island i landnåmstiden, og må også ha vært i bruk i Norge på den tiden, men det var svært lite brukt. Det ble kjent på nytt fra ca. 1885, antagelig i forbindelse med den nordiske navnerenessansen, men det var fremdeles svært sjeldent på det tidspunktet da Sigrid Undset skrev *Viga-Ljot og Vigdis*. Navnet *Ulvar* var kjent på Island i middelalderen, men svært sjeldent. Det finnes trolig i gamle gårdsnavn her i landet.

Det er altså ikke vanskelig å utpeke hovedpersonene gjennom navnene. Derimot kan det vise seg problematisk å utpeke én av disse fire til helt fremfor noen av de andre. Ingen av dem står igjen som seierherre etter den kampen de fører med lagnaden og med hverandre. Ingen av dem oppnår å fullbyrde et livsprosjekt med godt resultat og dertil hørende tilfredsstillelse. Leikny blir gift med den mannen hun elsker, men blir ikke lykkelig likevel, fordi han har både «hjerte og hug» hos en annen kvinne. Vigdis gjennomfører sin plan om hevn på Ulvars bekostning, men oppnår ingen lykke av den grunn. Ljot går frivillig i døden i håp om å redde sønnen fra den ulykken som har ødelagt livet for Vigdis og ham selv, men han ofrer seg forgjeves. Ulvar reiser fra arv og odel, og det er tvilsomt om han akter å komme tilbake igjen. Svaret han gir moren, virker i hvert fall ikke overbevisende: «Om jeg blir i live, [...], så kommer jeg nok tilbake engang.» Her ligger det mange forbehold.

Slik jeg ser det, underbygger navngivningen i verket nettopp denne mangelen på en klar «helteskikkelse». De fire hovedpersonene har alle særpregede navn med betydninger som utdyper og forklarer deres rolle i handlingen. Enten det er bevisst eller ubevisst fra Undsets side (se diskusjonen ovenfor), har navnet *Ljot* den dobbelte betydningen 'stygg, motbydelig' og 'lys, klar, skinnende' som forteller om de motstridende kreftene i ham. *Vigdis* er sammensatt av to navneledd henholdsvis med betydningen 'kamp, strid' og 'kvinne, kvinnelig guddom', og betegnes derved som en kvinne som ikke er eslet til et fredelig, lykkelig liv. Leikny kunne ha representert en ny sjanse for Ljot til å skape en harmonisk tilværelse, men blir i stedet – som det ligger i navnet – en 'ny kamp'. Ulvar får etter lang tids navnløshet omsider navn etter den rollen moren har tiltenkt ham. Til sammen deler disse fire personene rollen som helt i kampen mot en felles motstander, som er den nådeløse, ubøyelige skjebnen.

Oppsummering

Navnematerialet i *Viga-Ljot* og *Vigdis* er stort sett i overensstemmelse med det navneforrådet som var i bruk på den tiden handlingen er lagt til, tidsrommet mellom sommeren 995 og julen 1014. Men det finnes likevel enkelte avvik. Det første er den tidsmessige plasseringen av navnene *Arngrim* og *Ingrid*, som det ikke er belegg for før flere hundre år senere. Man kan likevel forestille seg at Sigrid Undset har hatt tilgang på andre kilder som har gitt henne belegg for denne navnebruken. Det andre avviket gjelder formen på navnene *Asbjørn*, *Astrid* og *Eirik*. Navnebærerne i verket er danske, og i Danmark ble navnene *Asbjørn* og *Astrid* brukt med omlyd i formen *Esbjørn* og *Estrid* (Janzén 1948:93), mens *Eirik* ble brukt uten diftong, i formen *Erik*. Dette kan likevel forklares med at de angjeldende personene har oppholdt seg så lenge i Norge at det ville være naturlig at navnene deres er blitt fornorsket av omgivelsene. Det tredje avviket fra det som må antas å være normal navneskikk innenfor det aktuelle tidsrommet, er navnet *Hermod*, som det ikke finnes belegg for som personnavn før ca. 1330. Det var et mytologisk navn i norrønt (NPL s. 126), navnet på en av Odins sønner, og gudenavn ble ikke brukt som personnavn før den kristne religionen var så befestet hos befolkningen at det ikke lenger knyttet seg religiøse konnotasjoner til det.

Flere historiske personer er nevnt i verket, men det er bare kongen, Olav Tryggvason, som opptrer i boken på samme illusjonsplan som de fiktive skikkelsene. De andre, for eksempel Håkon jarl og trelen Kark, opptrer bare som realhistoriske referansepunkter som bidrar til å gi teksten et realistisk og troverdig preg. Det samme gjelder de geografiske referansene: romanens hovedhandling er lagt til Åsloarbygdene ved Folden, der Oslo ligger i dag. Undset bruker de gamle formene av kjente stedsnavn, *Hakadalen*, *Tunsberg* og *Margareta-*

dalen (Maridalen). Dette er i tråd med Philippe Hamons teori om realismens diskurs, som går ut på at historiske og geografiske egennavn fungerer tilnærmet som *sitater*: de skaper forankringspunkter for teksten og garanterer en generell virkelighetseffekt (se ovenfor).

Det eksisterer en nær forbindelse mellom handlingen og tematikken i verket og hovedpersonenes navn: *Ljot* og *Vigdis*, *Leikny* og *Ulvar*. Forbindelsen understrekes av den parvise allitterasjonen: *Viga-Ljot* og *Vigdis*, *Ljot* og *Leikny*, *Uspak* og *Ulvar*, og likedan av at den mannlige hovedpersonen opptrer under forskjellige navn etter hvert som personligheten hans utvikler og forandrer seg. I tillegg har Undset gjort bruk av mye av den overtroen og de forestillingene som knyttet seg til navn og navnebruk på den tiden handlingen er lagt til.

Viga-Ljot og *Vigdis* utkom i 1909 og var Undsets tredje bokutgivelse. Til tross for at den hører hjemme så tidlig i forfatterskapet, er det ingen tvil om at hun allerede på dette tidspunktet var svært bevisst på navnenes rolle i verket.

Noter

- 1) Brev til Willert Klass datert 3. august 1942. Brevet er gjengitt i Jan Fredrik Daniloffs hovedoppgave fra UiO 1974: *Sigrid Undsets litteratursyn*.
- 2) Det nøyaktig årstall er ikke kjent.
- 3) Dette påpeker også Kirsten Wisløff Andresen i sin hovedfagsoppgave *Viga-Ljot og Vigdis – en analyse av verket og dets forhold til kilder og mønstre i middelalderens litteratur*. Universitetet i Oslo, 1978.
- 4) I Aschehougs samlede verker (1996) står det *Karl*, men dette må utvilsomt være en trykkfeil for *Kark*. Den samme trykkfeilen gjenfinnes i Aschehougs utgave fra 1982 (*Middelalderverker* VI, s. 18).
- 5) Sigrid Undset leste mye dansk gullalderlitteratur, bl.a. Oehlenschläger: *Hakon Jarl hin Rige* og *Hakon Jarls Død*, som også skildrer trelen Karks svik overfor jarlen.
- 6) Bokmålsordboken definerer *privativ* som 'berøvende, benektende', *privativt prefiks* 'som gir nektende betydning eller betydningen av å mangle noe'.
- 7) Andre lignende navn er *Ótryggr*, *Ófridr*, *Ópveginn* (uvasket).
- 8) Også Kirsten Wisløff Andresen fremhever allitterasjonene og deres betydning i sin hovedoppgave fra 1978.
- 9) Omtale av helgener i en tekst innebærer at det vises til historiske personer i den forstand at det dreier seg om personer hvis livshistorie eller skjebne er allment kjent, selv om det i mange tilfeller kan være tvil om hvorvidt de er historiske personer som virkelig har levd. Det kan selvsagt diskuteres hvorvidt bruk av slike navn snarere bør vurderes som intertekstualitet, men etter min mening vil dette i høyere grad være riktig der hvor det dreier seg om litterære personer som er *oppkalt* etter helgener. Når en navngitt helgen inngår i en parallelhistorie hvor helgenens handlinger eller skjebne legges frem, slik tilfellet er *Viga-Ljot* og *Vigdis*, velger jeg å plassere navnebæreren i gruppen historiske personer.
- 10) Undset skriver *Gregorius* og hentyder eksplisitt til at han drepte dragen. Men dette er feil: Det var Georgius som drepte dragen. Enten må Undset altså ha tatt feil, eller også er det snakk om trykkfeil.

- 11) Det var dette stoffet som senere ble til *Kristin Lavransdatter* i en sterkt omarbeidet versjon.
- 12) Brev til Andrea Hedberg (Dea) datert 6/11-1901.
- 13) Dette romanutkastet ble senere til *Olav Audunssøn*.
- 14) Datert 13/7-1902.
- 15) Her behandles bare et utvalg av navnene.
- 16) For så vidt er det feil å si at disse navnene er 'forsvunnet'. *Vadin* lever for eksempel videre i formen *Vøyen*, og er altså nedbygget fonetisk, men ikke *forsvunnet*.
- 17) I *Norske Gaardnavne*, bd. 2, s.101, finner man omtalt gården *Berg* i Akershus amt, med beskrivelsen «Gaarden ligger på en liden isoleret Høide». Det er ikke nødvendigvis denne gården Undset har hatt i tankene, men det *kan* ha vært den som inspirerte henne.
- 18) «Grunnlaget for *-ar* i dei enskilde namna er ofte uklårt av di fleire ledd frå eldre språksteg har falle saman i norr. *-arr*. [...] Det vanlegaste opphavet til *-ar* er urnord. *-harjaR*. Det er same ordet som norr. *herr* m 'hær' [...], men har som etterledd helst tydinga 'hærførar, krigar'. [...] I ei del namn kjem *-ar* av urnord. *-gaiRaR*, same ordet som norr. *geirr* m 'spyd'. (NPL s. 29)
- 19) Også Janzén (1948:105) og Lind (spalte 909–910) oppfatter *Skarphedin* enten som tilnavn eller som en sekundær sammensetning; *Skarp-Hedinn*. Begge viser til ovennevnte sitat fra *Njåls saga*.
- 20) Om navnet *Hedinn*, se også Margit Harsson 2005:88f.
- 21) Oversettelse ved Torstein Bugge Høverstad.
- 22) Undset har benyttet seg av dette i utstrakt grad. Mange av verkene hennes har personnavn som tittel: *Fru Marta Oulie*, *Viga-Ljot* og *Vigdis*, *Jenny*, *Kristin Lavransdatter*, *Olav Audunssøn*, *Ida Elisabeth*.
- 23) Kvinnenavnet *Æsa* var i bruk på Island i middelalderen, men er også registrert i Norge. Margit Harsson har påvist at *Æsa* sannsynligvis ikke bare er en variant av *Ása*, men har vært et selvstendig navn i både Norge, Danmark, Sverige og senere Island fra før norrøn tid. (Harsson 2004:22f.)
- 24) Definisjonen er hentet fra Boris Thomashevsky: «Thematique», i Tzvetan Todorov (red.): *Théorie de la littérature: textes des formalistes russes*, s. 265. Paris 1965.
- 25) Dette er for eksempel et problem i Sigrid Undsets *Olav Audunssøn*, hvor det har vært påpekt at hovedpersonen er fraværende fra handlingen i så lange perioder at det skaper usikkerhet hos leseren om hvem som egentlig har rollen som helt. Dermed svekkes tekstens lesbarhet.

Litteratur

- Amadou, Anne-Lisa. 1989. Sigrid Undset satt på spissen. I: *Spor etter mennesket*. Oslo. 195–201.
- Andresen, Kirsten Wisløff. 1978. *Viga-Ljot og Vigdis – en analyse av verket og dets forhold til kilder og mønstre i middelalderens litteratur*. Hovedfagsoppgave, Universitetet i Oslo.
- Barthes, Roland. 1994. Proust og navnene. I: *I tegnets tid. Uvalgte artikler og essays*. Oslo. 63–71.
- Bliksrud, Liv. 1998. Sigrid Undset og ættesagaen. I: Asbjørn Aarnes (red.): *Atlantisk dåd og drøm. 17 essays om Island/Norge*. Oslo. 205–222.
- BØ = Kåre Hoel: *Bustadnavn i Østfold*. Utg. av Seksjon (Avdeling) for navnegransking. Bind VI: *Askim* ved Margit Harsson, 2005. Oslo.
- Daniloff, Jan Fredrik. 1974. *Sigrid Undsets litteratursyn*. Hovedoppgave ved Universitet i Oslo.
- DgP I–II = Gunnar Knudsen, Marius Kristensen og Rikard Hornby: *Danmarks gamle Personnavne. I. Fornavne. II. Tilnavne*. København 1936–64.
- Gunnes, Erik. 1983. Utenlandsk navneskikk i norsk middelalder. I: *Maal og Minne*. Oslo. 150–169.

- Hamon, Philippe. 1992. On the Major Features of Realist Discourse. I: L. R. Furst (ed.): *Realism*. London. 166–185.
- Harsson, Margit. 2004. Kvinnenamnet *Ása* og variantane *Ósa* og *Æsa*. I: K. Kruken (red.): *Seksjon for namnegransking. Årsmelding 2003*. Oslo. 17–25.
- Harsson, Margit. 2005, se BØ.
- Hornby, Rikard. 1948. Fornavne i Danmark i middelalderen. I: Assar Janzén (red.): *Personnamn*. (Nordisk Kultur VII.) Oslo–Stockholm–København. 187–234.
- Janzén, Assar. 1948. De fornvästnordiska personnamnen. I: d.s. (red.): *Personnamn*. (Nordisk Kultur VII.) Oslo. Stockholm–København. 22–186.
- Jonsson, Finnur. 1905–12. *Rímnasafn. Samling af de ældste islandske rimer*. København.
- NPL = K. Kruken og O. Stemshaug: *Norsk personnamnleksikon*. 2. utg. ved K. Kruken. Oslo 1995.
- Lind, E.H. 1905–15. *Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden*. Uppsala.
- Lind, E.H. 1920–21. *Norsk-isländska personbinamn från medeltiden*. Uppsala.
- Ljunggren, K.G. 1933. En öländsk runsten och de fornnordiska namnen på *–módr*. I: *ANF* 49. 68–96.
- Munch, P.A. 1849. Nogle Ord til Overvejelse om vore brugelige Personsnavne, og om at holde vore nationale Navne i Agt og Ære. *Norsk Folke-Kalender*. Christiania.
- Munch, P.A. 1857. Om Betydningen af vore nationale Navne tilligemed Vink angaaende deres rette Skrivemaade og Udtale. I: *Norskt Maanedsskrift* 3. 1–64, 122–66, 239–74, 346–73, 438–59, 481–98. Optrykt i *Samlede Afhandlinger* IV. Kristiania og Kjøbenhavn 1876, 27–215.
- Njåla*. 1961. Til nynorsk ved Aslak Liestøl. Oslo.
- Nordenstreng, Rolf. 1940. The Fireplace in Old Scandinavian Personal Names. I: *Namn och bygd. Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning* 28. Uppsala. 30–42.
- Olsen, Magnus. 1926 [1926] 1978. *Ættegård og helligdom: norske stedsnavn sosialt og religionshistorisk belyst*. Oslo.
- RB = *Biskop Eysteins Jordebog (Den røde Bog). Fortegnelse over det geistlige Gods i Oslo Bispedømme omkring Aar 1400*. ...udg. ved H. J. Huitfeldt. [Christiania 1879] Oslo 1958.
- Rygh, Oluf. 1907. *Norske Gaardnavne*. VI: *Gaardnavne i Jarlsberg og Larviks Amt*. Kristiania.
- Steen, Ellisiv. [1969] 1996. *Kristin Lavransdatter – en estetisk studie*. Oslo.
- Snorre = Snorri Sturluson [*Heimskringla*]. Hødnebo, Finn og Hallvard Magerøy (red.): *Noregs kongesoger*. Oslo 1979.
- Tomashevsky, Boris. 1965. Thématique. I: Tzvetan Todorov (red.): *Théorie de la littérature: textes des formalistes russes*, s. 265. Paris.
- Undset, Sigrid. 1909. *Fortællingen om Viga-Ljot og Vigdis*. Kristiania.
- Undset, Sigrid. 1925–27. *Olav Audunsson*. Oslo.
- Undset, Sigrid. 1952. En bok som ble et vendepunkt i mitt liv. I: A.H. Winsnes (red.): *Sigrid Undset. Artikler og taler fra krigstiden*. Oslo. 27–34.
- Undset, Sigrid. [1979] 1998. Kjære Dea. I: *Selvbiografiske skrifter*. Oslo.
- Urd* nr. 1, Kristiania 1910
- Williams, Henrik. 1993. Ó-namn. Nordiska personnamn med det privativa prefixet Ó-. I: Lena Peterson (red.): *Personnamn i nordiska och andra germanska fornspråk*. Handlingar från NORNAs 18. symposium i Uppsala 16.–19. augusti 1991. NORNA-rapporter 51. Uppsala. 95–107.
- Winsnes, A.H. [1949] 1982. *Sigrid Undset. En studie i kristen realisme*. Oslo.
- Aasen [1878] 1912. *Norsk Navnebog eller Samling af Mandsnavne og Kvindenavne*. Kristiania.

Bokmeldingar

Busetnadsnamn på *-staðir*. Rapport frå NORNA 33. symposium på Utstein kloster 7.–9. mai 2004. Redigert av Inge Særheim, Per Henning Uppstad og Åse Kari Hansen Wagner. (NORNA-rapporter 81.) NORNA-förlaget, Uppsala 2006. 236 s. ISSN 0346-6728. ISBN 10: 91-7276-080-X, 13: 978-91-7276-080-6.

Boka inneholder innlegg fra et symposium der bebyggelsesnavn på *-staðir* var tema. Rapporten åpner med en «Innleiing om *staðir*-forskinga» av Inge Særheim. Her blir det først påpekt at symposiet er tverrfaglig, og alle deler av det nordiske *staðir*-området er med. Særheim innleder med å konstatere at *staðir*-navnene må kunne sies å være den mest omdiskuterte klassen av nordiske bebyggelsesnavn. Det er uklart hva grunnordet og flertallsformen skal bety, og det hersker svært ulike oppfatninger om hvor stor andel av underleddene som inneholder personnavn. Kontroversielt skulle det likevel ikke være når Særheim på s. 14 siterer Magnus Olsen: «I *staðir*-navnene holder personnavnene sitt store inntog i de norske stedsnavn». I innledningen gjøres det greie for de aspektene ved *staðir*-navene som har vært mye diskutert, med henvisning til viktig faglitteratur. Bakerst i rapporten følger en fem siders oppsummering av symposiet av Mats Wahlberg.

I det første ordinære innlegget stiller Gunnstein Akselberg spørsmålet om hvor lenge *staðir*-navnene var produktive. Første del omhandler et konkret navneskifte på Voss, der en gard *Hvítheimr* er gått over til å bli hetende *Dukstad*. Forleddet er et person-tilnavn, visstnok etter en *Halldór dúkr*, som levde på slutten av 1300-tallet. Akselberg ser på de ulike beleggene, og diskuterer hvordan og hvorfor navneendringen fant sted. Navnet *Dukstad* oppstod seinere enn det en normalt regner for *staðir*-klassens produktivetsperiode. På de tre siste sidene flyttes perspektivet til en mer prinsipiell diskusjon om hvordan en kan forstå begrepet produktivitet når det gjelder grunnord i navn. Akselberg kommer bl.a. inn på nyere, kognitive tilnærminger (Vibeke Dalbergs dr.-avhandling 1991) der produktivetsbegrepet er blitt betydelig problematisert. Han poengterer at de modellene vi opererer med, ikke må få leve altfor mye sitt eget liv. Til alle typer produktivetsperioder vil det kunne være randsoner og underperioder med en særlig lav produktivitet.

Tre andre norske *staðir*-undersøkelser er også med. Dateringsaspektet blir ført videre i Ole-Jørgen Johannessens «Mongstad og Jonstad», to navn som inneholder personnavn fra kristen middelalder, *Magnus* og *Jon. Mongstad* finnes på to gårder i Lindås kommune i Hordaland, og *Jonstad* forekommer i Naustdal (tidligere Førde), Sogn og Fjordane og i Vestby i Akershus. Til sammen er det altså fire navnegårder som er tematisert, med en problemstilling uttrykt i resten av tittelen: «Gamle gårder med unge navn eller unge gårder med unge navn?». Gjennom en grundig granskning av eldre kilder, naturgeografiske og økonomisk-historiske data, kommer Johannessen til at et navneskifte trolig har funnet sted. Tre av gårdene må være eldre enn navnet. Én av gårdene, *Mongstad* i Lindås, kan ha fått sitt navn da den ble tatt opp.

Tom Schmidts bidrag, «*Staðir*-navn i Østfold», er konsentrert om det store kjernes spørsmålet:

hvor stor andel av norske *staðir*-navn som inneholder en personreferanse. De tre første sidene er en instruktiv redegjørelse for fagdiskusjonen. Selv om O. Rygh hevdet at *staðir*-klassen har stor overvekt av personnavn og tilnavn, understreker Schmidt at Rygh ofte gir uttrykk for reservasjon, usikkerhet og alternative tolkninger. Schmidt kommer fram til 156 *staðir*-navn i Østfold som sikkert eller med høy grad av sannsynlighet eksisterte i middelalderen. 85 av disse forklares i NG primært som mannsnavn, 12 muligens som mannsnavn, to som kvinnenavn. Fire av forleddene forklares som stedsnavn, fem som topografisk appellativ, mens 18 ikke er nøyere tolket (s. 133). Deretter presenterer Schmidt egne tolkningsframlegg, der en kvantitativ sammenfatning viser 39 som sikkert er et mannsnavn; ni forledd er sikkert et annet stedsnavn, sju av dem et elvenavn, og ett et sjønavn. Et topografisk appellativ regnes som sikkert i 23 navn, og som en mulighet i 15 andre. Etterpå presenteres materialet i forhold til 1600-tallets inndeling i størrelsesklasser og landskyld, uten at det med hensyn til forleddene kan påvises noen klare skiller mellom eldre og yngre *staðir*-gårder. Konklusjonen til Schmidt er at det ikke kan være tale om mer enn 50 % med personnavn-forledd i Østfold. Trolig ligger den reelle andelen omkring 40 %. Han mener langt flere navn enn tidligere må forklares som topografisk appellativ.

Samme hovedkonklusjon blir trukket av Inge Særheim i bidraget «Busetnadsnamn på *-staðir* i Rogaland», et fylke med over hundre slike navn. I NG er 80 prosent tolket som sannsynlig eller mulig personnavn-forledd. Særheim foretar en kvalitativ gjennomgang av de enkelte navnene, slik at de sikre personnavn-forleddene kommer først. Eksempler her er *Sigmundstad*, *Ingvaldstad*, *Kjetilstad*, *Gunnarstad*, *Gudmestad* og *Gjermestad*. Deretter følger mer usikre navn. Her regner Særheim bl.a. *Friestad*, *Serigstad*, *Ånestad* og *Hognestad*. Til sist kommer en mengde navn med usikkert forledd der noe annet enn personnavn er mest sannsynlig, som *Fuglestad*, *Heigrestad*, *Orrestad*, *Navrestad*, *Bilstad*, etc. Særheim går mot framleggene i NG om personnavn i *Oppstad* og *Hogstad*, og her er Særheims argument interessant: At *Oppstad* skulle inneholde *Óláfr* og *Hogstad Hugi*, kan avvises fordi tostavet førsteledd her vil gi bortfall av /a/ i etterleddet (s. 169). At førsteleddet i *Hatlastad* skulle inneholde mannsnavnet *Atli*, trekkes også i tvil, fordi sekundær initial /h/ ikke er vanlig i målføret. Av den grunn regner Særheim treslagsbenevnelsen *hasl* for mer sannsynlig. Et navn *Raugstad* antas å kunne inneholde et ord for 'torvstakk, lite torvlad'.

Peder Dam og Johnny G. G. Jakobsen presenterer «En bebyggelsesgeografisk undersøkelse af to danske *sted*-bygder», Midtsjælland og Vendsyssel. I spørsmålet om datering trekkes både geografiske, demografiske og økonomiske forhold inn med stor tyngde, illustrert med en mengde diagrammer og figurer. Mellom de to undersøkte områdene framkommer noe ulikt mønster. *Sted*-navnene på Sjælland gjelder gjennomgående store gårder, som relativt ofte inneholder personnavn. *Sted*-bygdene i Vendsyssel er mer uensartet i størrelsen. Der framstår andelen med personnavn-forledd som mye lavere. I Vendsyssel på Nord-Jylland er *sted*-navnene særlig tallrike, og der synes klassen å ha vært produktiv lengre enn på Midt-Sjælland.

Et svensk bidrag, Per Vikstrand og Torun Zachrissons «Lerslätterna och *-sta(d)*-namnen. Om relationen mellan äldre järnålderns lerslättsboplatser och *-sta(d)*-namn i Mälardalen», har sterk vekt på arkeologi. En gammel observasjon er at en mengde *sta(d)*-navn i Mellom-Sverige er lokalisert på leirsletter. Nyere arkeologiske undersøkelser taler for en kontinuitet i bosetningen bak til eldre jernalder. Forfatterne mener at slike *sta(d)*-navn kan være av like høy alder, og at de kan ha vært opphavlige marknavn som seinere er blitt bebyggelsesnavn.

Island er representert med to velkjente deltakere i nordisk navneforskning. Svavar Sigmundsson åpner sin artikkel, «Om *staðir*-navne på Island», med en interessant idé om hvordan vi bedre skal forstå restriksjonene i disse navnenes ordinnhold. Han argumenterer for at islandske *staðir*-navn ikke opphavlig ble brukt om selvstendige gårder, men om nytteenheter innenfor en (hoved)gårds grenser. Svavar tenker seg at disse *staðir*-enhetene fikk navn etter utnyttelsen eller etter den per-

sonen som utnyttet stedet. I et materiale på 39 navn regner han 11 for å vise til naturforhold, men noen er uklare og kan vise til en person, 9 viser til utnyttelse, 13 er personbetegnende, mens 6 har forledd med annet innhold. Þórhallur Vilmundarson stiller spørsmålet «Flere fangststednavne: *Ljósstaðir* og *Húnsstaðir*?» Forfatteren er stadig sterkt tvilende til tidligere framlegg om et personnavn-forledd, og mener bl.a. på grunnlag av saklige forhold på stedet at slike navn går tilbake på fiskefangst og dyrefangst. I artikkelen gjennomgås et islandsk materiale, med jamføringer til navn i Norge.

Peder Gammeltoft har sett på «Stednavne på gno. *-staðir* i Hebriderne og Man», med undertitelen «et forstudie». I disse Vesterhavsområdene er de språkgeografiske forholdene uvanlig kompliserte. Navn av norrønt opphav er blitt sterkt omformet og de er ofte svært usikre i etymologien. *Borrowston*, *Carsaig*, *Clypse*, *Darnostiff*, *Erista*, *Torastay* og *Ulisste* er bare noen eksempler på hvilke store utfordringer det medfører å kunne tolke *staðir*-navn i et slikt uryddig språkblandingsområde.

På sidelinjen av rapportens tema havner Gudlaug Nedrelids «Om *-stad*-ene som slektsnamn». Nedrelid har sammenliknet de to fylkene Troms og Sogn og Fjordane, som utgjør ytterpunktene i fordelingen av *sen*-etternavn, 53 % i Troms mot bare 7 % i SoFj. Flere *stad*-navn fra Troms er tilsynelatende ikke overført som slektsnavn, 8 av 47 i Troms mot 7 av 99 i Sogn og Fjordane. Et annet funn er at flere SoFj.-navn har mer enn halvparten av sine bærere utenfor fylket. Artikkelen gir en god innføring i metodiske problemer og muligheter som personnavn-granskningen møter i utnyttelsen av tilgjengelige kilder som elektroniske registre, skattemønstre og telefonkataloger.

Som helhet gir rapporten inntrykk av en samling bidrag fra en rekke kompetente fagfolk, der de mest oppsøksvekkende resultatene trolig er å finne i Vikstrand/Zachrissons arkeologisk orienterte forskning. Når det gjelder prinsipielle metodologiske spørsmål, varsler ikke denne rapporten om så mye nytt. En vesentlig styrke ved rapporten er at hele det nordiske *staðir*-området er kommet med. Rapporten er bredt anlagt i sine problemstillinger, men også slik at spørsmålet om forledd og spørsmålet om alder går igjen i mange bidrag, og på en måte som kan gi grunnlag for interessante sammenlikninger.

Vidar Haslum

* * *

Jørgen Ouren: *Den store norske navneboka*. Oslo: Kagge Forlag. 2007. 271 s. ISBN 978-82-489-0713-8

Hausten 2007 gav Kagge Forlag ut *Den store norske navneboka* av Jørgen Ouren. På tittelbladet og på baksida av boka er det opplyst at ho er skriven «i samarbeid med Geir Tunby». Ouren er kjend for å utarbeide namnestatistikkar som Statistisk sentralbyrå publiserer (SSB, namn). Medforfatteren er ikkje presentert i boka, og det går heller ikkje fram kva rolle han har hatt. Boka har ei om lag 50 siders popularisert innleiing som inneheld mange tabellar med namnetoppar og kurver som viser bruk av nokre namn mellom åra 1880 og 2006. Hovuddelen er ein leksikondel med namneforklaringar og talopplysningar for kvart namn.

I innleiinga får vi presentert moderne norsk førenamnsbruk frå mange vinklar. Denne presentasjonen er dels ny i høve til kva som har vore publisert på nettsidene til Statistisk sentralbyrå (SSB, namn), m.a. omtale av trender knytte til stavemåtar. Omtalen gjeld t.d. namn med bokstavane *ø* og *å*, som har falle i popularitet dei seinare tiåra (s. 34–37); og namn som byrjar med *C* og *Ma* (s. 22, 57), som steig i popularitet frå rundt 1970 til før tusenårsskiftet. Jentenamn som sluttar på *a* og *ah* (s. 28), har stige sidan rundt 1990.

Vi får dessutan presentert tal som viser at dei kongelege sine namneval hadde større innverknad på namnemotar før enn no, derimot er det framleis slik at namn frå kjendisar og tv-seriar kan bli populære (s. 23–33). Skall namn som er nytta av kjende personar og i seriar, ifølgje forfattaren bli populære, må namna samtidig ha kulturelt opphav, tidsavstand til tidlegare bruk og gjerne ytre likskap med populære namn i tida (s. 28, 32). Det har t.d. ikkje *Mette* og *Marit* (s. 33), og det hadde truleg heller ikkje *Ingrid* i tida kring siste kronprinsessefødsel. *Emma* er eksempel på eit namn som gjekk snøgt til vers i 2003 på grunn av tv-serien *Friends* (s. 31). *Noah*, meiner Ouren, fekk god drahjelp då son til Solskjær fekk dette namnet i 1999 (s. 32).

Kva for namn som kan slå til eller ikkje, avheng av mange faktorar (særleg s. 9–12). Ifølgje «tanteloven» til Ouren vel ikkje foreldre namn frå tantene sine (s. 9). Det går gjerne nærare hundre år frå eit namn har ein nedtur før det kjem att. Blant namna som er i bruk no, finst f.eks. «bibelnavn» som *Tobias* og *Sara*, men òg andre, som *Sofie* (s. 12, 21).

Ein grunn til at namn blir tekne i bruk, er påverknad frå andre land, ikkje minst Sverige (s. 47–48). Mykje dreier seg òg om internasjonal påverknad. For å bli populære i Noreg må namna ha to eigenskapar. Dei må ha skrivemåtar og uttale som er naturleg i den vestlege verda, og dei må ha språkleg nøytralitet, som vil seie at namna blir oppfatta å høyre til i mange språk eller land (s. 35). Eksempel på slike namn er ikkje minst mange av dei bibelske namna som er svært populære både i Vest-Europa og i USA no.

Eldre foreldre held seg meir til tradisjonelle norske namn, medan yngre foreldre hentar i større grad namn frå trendar i andre land (s. 21–22). I dag kan ein mellom anna sjå dette ved at det helst er dei yngste foreldra som vel jentenamn som endar på *-lie*.

Elles skriv Ouren og Tunby om namn som er stabile over tid (s. 15–17), om uvanlege namn (s. 59), namn som har vore eller blir brukte for begge kjønn (s. 45), om at bruk for eitt av kjønna vinn fram over tid, t.d. *Iben* som er i ferd med å bli eit jentenamn. Vi kan også lese om overgangen frå tider då doble førenamn og fars etternamn var ein vanleg kombinasjon, til vår tid då det er vanleg med berre eitt førenamn pluss mellomnamn og etternamn (s. 43). Mellomnamnet er oftast mors opphavlege etternamn. Dobbelt etternamn med bindestrek sett saman av foreldra sine etternamn, slik namnelova har opna for, får i underkant av 6 % blant dei nyfødde no. I innleiinga finst dessutan tabellar som viser popularitet for førenamn i fylke, landsdelar og heile landet for einskilde periodar.

Innleiinga er skriven i eit ledig og enkelt språk som nok vil engasjere mange, men slik framstilling lar seg ofte ikkje kombinere med fagleg presisjon. Slik er det òg her. Mange av dei interessante påstandane om namntrendar er lite underbygde med tal, slik at dei er vanskelege å vurdere fagleg for lesarane.

Dei mest populære bibelnamna får fyldige forklaringar henta frå bibelhistoria, men forklaringsane er mangelfulle i to tilfelle. *Tobias* har fått plass i *Nehemjas bok* i *Det gamle testamente*, der det er nemnt ein *Tobias* (s. 55). Namneboka har ikkje fått med at populariteten for *Tobias* har opphav i *Tobias* i *Tobits bok*. *Tobits bok*, òg kalt *Tobias' bok* har blitt brukt i den kristne tradisjonen. Den har blitt trykt som tillegg bl.a. i norske biblar på slutten av 1800-talet. Namnet var populært m.a. i tysk område under reformasjonen, og kom til Noreg etter tysk påverknad (Seibicke 1996–2007, Kruken og Stemshaug 1995, Hanks m.fl. 2006).

I namneboka blir *Anna* presentert som profet i tempelet på Jesu tid. Omtalen av henne i *Bibelen* blir forklart som bakgrunnen for namnebruken hos oss (s. 56), men slik er det ikkje. Det er heller slik at tradisjonen for namnebruken hos oss har opphav i at den katolske kyrkja dyrka mora til jomfru Maria, som òg heitte *Anna*. Ho er omtalt i fleire historiske bøker som er del av den katolske tradisjonen (Seibicke 1996–2003, Kruken og Stemshaug 1995, Hanks m.fl. 2006).

Mest nytte vil dei fleste lesarane truleg ha av leksikondelen. Den inneheld ca. 3000 namn med

korte forklaringar og statistiske opplysningar. For kvart namn er det tal som viser kor mange som har namnet i Noreg i dag, kor mange som fekk det i åra 2004–2006, og kor mange med namnet som var fødte før 1910 (s. 60). Fødde før 1910 omfattar berre dei som levde i 1964 då det første dataleselege folkeregisteret vart laga. Med desse bruksfrekvensane får vi m.a. vite om namna har gammal bruk, og kor mykje dei blir brukte for nyfødde no. Slik eg kjenner foreldras ønske, er alt dette nyttige opplysningar for dei.

Namneforklaringene i denne boka byggjer for det meste på dei store norske namneleksika som er gjevne opp som kjelder (Kruken og Stemshaug 1995, Sivertsen 2003, o.a.). Det vil seie at opphavleg fyldige forklaringar andre stader no blir presenterte i forenkla form. Fleire namn med utanlandsk opphav, og som ofte ikkje finst i dei norske kjeldene, ville truleg fått andre forklaringar enn i denne boka om ein hadde brukt utanlandske kjelder, men det ville òg kravd eit mykje meir omfattande arbeid.

Kvinnenamnet *Erin* blir i boka knytt til *Eirin* som kan ha opphav i *Irene* eller nordiske namn som byrjar på *Eir-*. Dette byggjer truleg på Kruken og Stemshaug (1995), som skriv: «Erin f, truleg sidef. av [...] Eirin». Engelske kjelder gjev derimot opp at i USA blir *Erin* rekna å ha opphav i same ord som *Eire* for Irland (Hanks m.fl. 2006). Noko av den norske bruken av *Erin* har i alle fall opphav frå USA.

Kvinnenamnet *Saga* blir i boka forklart som nyare nordisk namn utan kjend tyding. I svenske kjelder blir *Saga* oppgjeve å kome frå det svenske ordet «saga» som tyder 'eventyr' (Otterbjørk 2000, Brylla 2004). Dei svenske kjeldene knyter dessutan namnet til den norrøne gudinna *Såga*, som òg blir skrivne *Saga*. *Såga* var eit namn på den norrøne gudinna *Frøya*.

Kvinnenamnet *Mariam* blir omtalt som ei form av det «hebraiske Mirjam som har ukjent betydning». Her manglar det opplysning om at *Mariam* i Noreg har muslimsk tradisjon og er eit av dei vanlegaste namna blant innvandrarak med arabisk namneskikk.

Kvinnenamnet *Kiri* blir omtalt som indisk med tydinga «(blomsten) 'amarant'». Opphavet og forklaringa finst òg hos Sivertsen (2003), som dessutan har med språket sanskrit som eldre opphav, og eksemplifiserer med namneberaren «Kiri Te Kanawa [...], newzealandsk sanger». Namnet står ikkje i større namnebøker for hinduiske namn eller namn med opphav i sanskrit. Derimot finst kvinnenamnet *Kiri* i namnebøker for New Zealand, knytt til polynesisk opphav med tydinga 'borken på eit tre', og ei bok viser til same songar (Dynes 1984, Matthews 1998).

Boka inneheld nokre namn med null berarak for alle dei tre nemnde bruksfrekvensane til kvart namn. Det gjeld svært gamle norske namn. Det er mannsnamna *Audgils*, *Bagge*, *Bane*, *Belest*, *Birning*, *Brandalv*, *Brøde*, *Drengmann*, *Fuse*, *Garbrand*, *Gase*, *Gjebble*, *Gjurd*, *Gløder*, *Greip*, *Gudfast*, *Hake*, *Hav*, *Igul*, *Jarp*, *Kalv*, *Kjeller*, *Krake*, *Ljøde*, *Ljøl*, *Odolv*, *Olmann*, *Skarild*, *Skodre*, *Smed*, *Snerre*, *Solle*, *Sterkolv*, *Stov*, *Styrlaug*, *Sunnulv*, *Tjølv*, *Ulve*, *Utyrme*, *Vigulv* og *Åbjørn* og kvinnenamna *Askeline*, *Endrike* og *Sne*.

Blant null-frekvente namn er også det hebraiske mannsnamnet *Baruk* frå *Bibelen*, andre eldre innlånte kvinnenamn som *Abrahamine*, *Bastiane*, *Billy*, *Boyne*, *Femja*, *Jokumine*, *Jurits*, *Kanelken* og *Sylvesta* og mannsnamna *Harmann*, *Sinus*, *Teobald*, *Tile*, *Vexel* og *Vorm*.

Leksikondelen har eit godt utval av namn med opphav i mellomalderen eller som mest har vore i bruk for meir enn hundre år sidan. Derimot inneheld den sparsamt med nye namn som har kome i bruk i Noreg dei siste åra, og samiske namn.

Av kjende samiske namneformer er *Ante* (samisk form er *Ánte*) med, men t.d. ikkje kvinnenamna *Biret* (*Berit*), *Risten* (*Kristine*) og *Rávdná* (*Ragnhild*), og mannsnamna *Máhte* og *Niillas*. Mannsnamnet *Skarild* som tidlegare har vore i bruk blant sørsamane, er med i boka utan at denne bruken er førd opp (Kruken og Stemshaug 1995).

Nokre engelskspråklege namn som dei siste åra har blitt tekne i bruk for nyfødde i Noreg, og

som gjerne kunne ha vore med, er mannsnamnet *Liam* (av *William*), og namna *Leslie* og *Sidney* som er i bruk for begge kjønn. Det same gjeld namn med annan bakgrunn, som *Emre* og *Imre*, som begge har over hundre berarar, mest blant små barn. Nokre utanlandske namn som er heller nye i landet, er rett nok med, f.eks. mannsnamna *Dario*, *Dino*, *Don*, *Marco*, *Scott* og *Troy*, kvinnenamna *Fiona* og *Joy*. Av desse er *Dario*, *Dino*, *Don*, og *Joy* svært lite brukte for barn no.

Dei arabiske kvinnenamna *Amina*, *Amira*, *Fatima* og *Samira* er med, også det persiske *Yasmin*, og kvinnenamnet *Kiri*, som er omtalt ovanfor. Derimot finst ikkje dei mykje brukte mannsnamna *Ali*, *Ahmed*, *Hussein*, *Ibrahim*, *Mohammad* og *Said* med variantar, og kvinnenamnet *Zainab*/*Zeinab*.

Eit fyldigare utval namn frå populærkulturen og som allereie er noko i bruk for barn, kunne òg inspirert foreldre, f.eks. kvinnenamna *Nemi* frå teikneserien *Nemi*, *Villemo* frå *Sagaen om Isfolket* og *Smilla* frå ei dansk bok og ein film (Peter Høeg: *Frøken Smillas fornemmelse for sne*. 1992; film med same tittel i 1997). Rett nok er *Birk* og *Ronja* med, henta frå Astrid Lindgrens *Ronja Røverdatter*, utg. i 1981, svensk film 1984. Det same gjeld *My*, frå Tove Janssons bøker om *Mumietrollet*, utg. som bøker 1945–1970, samstundes og seinare som teikneserie og filmar.

Utvalet namn er i hovudsak òg med i det mykje større *Norsk personnamnleksikon* (Kruken og Stemshaug 1995). For dei null-frekvente namna ovanfor kjem i tillegg *Sinus*, som finst i Sivertsen (2003), og *Bane* og *Sne*. For namn tekne i bruk i siste halvdel av 1900-talet, har det kome med eit fåtal nye i namneboka, m.a. nokre av dei utanlandske namna som er nemnde ovanfor. Dei fjernkulturelle som er med, finst i dei bøkene som er gjevne opp som kjelder til Ourens og Tunbys bok.

Mange namn har kommentaren «Nyere navn», «Nyere norsk navn» eller «Nyere nordisk navn». Her kjem nokre døme frå Ourens og Tunbys bok. I parentes har eg ført på årstal for når namna har kome i bruk i Noreg (Kruken og Stemshaug 1995). Det er kvinnenamna *Møyfrid* (ca. 1650), *Mailin* (1950), *Nordis* (1892), *Oddhild* (1880-åra, Island sidan 1600-talet), og mannsnamna *Marion* (midten av 1800-talet), *Marvid* (1910), *Oddvar* (1887), *Oddvin* (1890-åra), *Oleander* (1880-åra) og *Ola* (1400-talet). Fleire av desse frå 1800-talet og seinare er markerte som «nylaga namn» i Kruken og Stemshaug 1995, og *Ola* er der ført opp som «yngre form av Olav». Det manglar ei forklaring til kvifor «nyere» på denne måten er brukt om mange namn som er eitt eller mange hundre år gamle. For målgruppa til denne nye boka, som truleg er unge foreldre, vil kan hende berre *Mailin* og andre frå siste halvdel av 1900-talet normalt kunne bli oppfatta som nyare namn.

Forfattarane forklarar ikkje kvifor dei har utelate nye innlån som er noko i bruk, medan dei har teke med mange gamle norske namn ute av bruk. Grunnlagsmaterialet som Ouren har god tilgang til, har store moglegheiter som ikkje ser ut til å ha vore nytta til å gjere utval av nyare namn. Det er nærliggjande å rekne med at målet er å fokusere på tradisjonelle norske namn, m.a. for å inspirere foreldre til å ta desse namna i bruk, og for å fylle eit behov for namneframlegg henta frå sjeldne norrøne namn.

Boka har tittelen *Den store norske navneboka*. Kva namn som skal vere med i ei «norsk» namnebok, vil det vere ulike meiningar om. Det kan vere omsyn til opphav i eldre og nyare norsk og andre språk i Noreg, og kor langvarig og omfattande bruken har vore i Noreg. Eller det kan vere omsynet til namn som kan kome i bruk. Dei mest aktuelle innhaldstypene ein bør vurdere, er truleg desse:

- a namn med opphav i det norske språket i Noreg i mellomalderen
- b namn som har vore i bruk i landet i mange hundre år, og som har blitt tilpassa norsk uttale og skrivemåte
- c namn som har vore i bruk i landet i mange hundre år, men som har tilnærma same form som i andre land eller då namna blei lånte inn

- d namn som har kome i bruk for nokre tiår sidan, både innlånte og nylaga, og som har vist seg å bli brukt så mykje at mange kjenner til dei
- e samiske namn, finske namn brukt blant kvenar, og namn med særleg tilknytning til andre minoritetar som har budd lenge i landet
- f alle namn som har blitt tekne i bruk i Noreg
- g heilt nye namn frå andre land som som blir tekne i bruk i Noreg no
- h namn som er i bruk iblant nyleg komne innvandrarakar, både for barn og vaksne
- i namn med ei form eller ein bruk i andre land som gjer at dei kan bli tekne i bruk i Noreg når som helst

Når ein skal gjere utval til ei namnebok for marknaden i Noreg, bør det vere sentralt å ta stilling til om ein bør velje namn med god etablert tradisjon i Noreg, om ein vil ta med namn som er i bruk blant nyleg komne innvandrarakar, og om ein vil ta med namn som er vanlege i andre land, og som nett har blitt tekne i bruk av foreldre som har vakse opp i Noreg. Dessutan må ein ta stilling til omfang i tal og informasjonsmengd om namna, fordi mykje informasjon om kvart namn inneber at ein får plass til færre namn.

I *Den store norske namneboka* har dei lagt vekt på typane a-d, som vil seie namn med eldre norskspråkleg opphav, eller som har godt etablert tradisjon i Noreg.

Dersom ein med «norsk» ikkje berre tenkjer på språk, men òg på å høyre til i Noreg, vil namn brukt blant det samiske urfolket, kvenar og andre eldre minoritetar i Noreg vere naturlege å ha med, dvs. type e.

Typane f og i, som vil seie alle namn som har vore brukte i Noreg, eller alle som kan kome i nær framtid, vil det i praksis ikkje vere mogleg å få med.

Eit stort omfang av namn frå type h, namn frå innvandrarkulturane, vil det òg vere urealistisk å få med. Innvandrarakar representerer mange kulturar, og det er tidkrevjande å arbeide med kjelder på mange framandspråk. Innvandrarakar har dessutan oftast tilgjenge til namnebøker, namnelister eller andre kjelder frå eigen namnekultur, og vil ha mindre nytte av norskspråklege namnebøker, i alle fall i første generasjon her i landet.

Namn frå innvandrarkulturane er del av den norske kulturfellesskapen. Når rundt 9 % av befolkninga i Noreg har ein eller to foreldre fødde i andre land, inneber det at det er i bruk mange namn frå kulturar dei fleste som har vakse opp i Noreg, kjenner dårleg til. Informasjon om namn frå innvandrarkulturane er nyttig for mange som ikkje har bakgrunn i same kultur som namna. Dei vil kan hende vite noko om namna, eller å gje dei til eigne barn. Dette gjer det rimleg å ta med i alle fall mykje brukte namn frå mange av innvandrarkulturane, frå nokre titals til eit par hundre frå kvart språk eller kulturområde. Omfanget vil det vere naturleg å utvide med nye utgåver, slik at bøkene òg kan bli meir og meir nyttige for alle uansett kulturbakgrunn.

Tyten g omfattar nye namn i bruk i andre land og litt i Noreg. Det er namn som foreldre til vanleg ikkje finn i norske namnebøker. Slike namn er aktuelle for nokre foreldre som ønskjer å finne namn som er ulike etablerte namn, eller som vil vite noko om namn dei har sett i bruk i Norge eller andre land. Når vi ser kva namn foreldre iblant vel no, er det klart eit behov for namnebøker med fleire namn som folk ser i mange samanhengar.

Det finst norske namnebøker med fleire tusen sjeldne namn som har vore i bruk i Noreg dei siste tusen åra. Eit fåtal av dei sjeldne namna er blant namn foreldre vil velje no. Dessutan kan foreldre få tak i desse bøkene anten i bokhandlar eller på bibliotek. Ein treng difor ikkje å ta mange slike namn med i nye namnebøker dersom det fører til at det blir rom for få nye namn.

Retten nok ønskjer mange foreldre å bruke namn med tradisjon i Noreg. Vi veit noko om kva for namn med norsk tradisjon som foreldre vil velje no. Det er m.a. namn frå mytologi, folkedikting

og noko utbreidde namn på 1800-talet. Slike namn kan ein gjerne ta med i nye namnebøker no. Vidare bør ein dekkje namn som er noko i bruk i befolkninga i alle aldrar no, både dei som har vakse opp i Noreg, og dei som har innvandra. Som omtalt ovanfor, finst i tillegg behov for namn som er vanlege i andre land, og som nett har blitt tekne i bruk av foreldre som har vakse opp i Noreg. Dette krev arbeid med å finne fram opplysningar om opphav, tyding og bruk. I alle fall er det realistisk å få til korte omtaler og vise til kva land namna er i bruk, gjerne med liste over nyttige namnebøker frå desse landa eller internett-adresser. Gode eksempel på korte omtaler finst i boka til Ouren og Tunby.

Kagge Forlag brukar overdriven marknadsføring bak på boka, som «Norges største navnebok!», «Den uunnværlige navneboka som har alt!», «En unik navnebok med over 3000 navn, [...]» og «Inneholder Navneloven». Eg kan leggje til at boka byggjer på to norske namneleksika med respektive ca. 6500 og ca. 5500 namn med fyldigare forklaringar (Kruken og Stemshaug 1996, Sivertsen 2003), og at namnelova er lett å finne på internett (Lovdata). Hos eit forlag med slike ambisjonar, er det rimeleg å vente at dei òg legg vekt på å få med nye namn som mange foreldre vel no.

Den store norske navneboka har nytt stoff på to måtar: Ei innleiing med mykje ny informasjon, og ein oppdatert og nyttig statistikk for namna i leksikondelen. Det første er nyttig for alle som vil vite korleis det går med førenamnsbruken i Noreg. Det siste er nyttig for dei som skal velje namn for barn og treng å vite kor vindane blæs.

Ei utvida og meir underbygd framstilling av emna i innleiinga kunne vere interessant å få i ei neste bok.

Litteratur

- Brylla, E. 2004. *Kortfattet namnleksikon*. Stockholm: Liber.
- Dynes, Cecily. 1984. *The Complete Australian and New Zealand Book of Names*. North Ryde, North South Wales, Australia: Angus & Robertson.
- Hanks, P., K. Hardcastle og F. Hodges. 2006. *A Dictionary of First Names*. Oxford: Oxford University Press.
- Kruken, K. og O. Stemshaug. 1995. *Norsk personnamnleksikon*. 2. utg. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Lovdata = Lovdata sine nettsider med m.a. alle gjeldande norske lover, <http://www.lovdata.no/>
- Matthews, Anne. 1998. *Baby Names for New Zealanders. Over 12 000 names*. Northcote, Auckland, New Zealand: New Holland.
- Otterbjörk, R. 2000 (1964). *Svenska förnamn*. 3. utg. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Seibicke, W. 1996–2007. *Historisches Deutsches Vornamenbuch*. Berlin og New York: de Gruyter.
- Sivertsen, B. 2003. *Fornavn. Norsk navneleksikon*. Oslo: Andresen & Butenschön forlag.
- SSB, namn = Statistisk sentralbyrå sine nettsider om personnamn, <http://www.ssb.no/navn/>

Ivar Utne

Tilsend litteratur

- Johansson, Carina 2007: I gatuplanet. Namnbrukarperspektiv på gatunamn i Stockholm. Namn och samhälle 20. Uppsala: Uppsala Universitet. 250. s.
- NAMES. Journal of the American Name Society Vol. 55, [hft.] 4, s. 301–482. DeKalb 2007.
- Peterson, Lena 2007: Nordiskt runnamnslexikon. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen. 345 s.
- Rivista Italiana di Onomastica 13:2, s. 423–789. Roma 2007.
- Studia Anthroponymica Scandinavica. Tidskrift för nordisk personnamnsforskning. 25. Uppsala 2007. 185 s.
- Vikstrand, Per 2007: Bebyggelsenamnen i Mörbylånga kommun. Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Kalmar län 7. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen. 239 s.

Medarbeidarar i årgang 24

Dalberg, Vibeke f. 1944. Dr.phil. 1991 (København). Universitetslektor. Adresse: Åtoften 28, DK-2990 Nivå.

Haslum, Vidar f. 1958. Cand.philol. 1996 (Bergen), dr.art. 2003 (Bergen). Førsteamanuensis. Adr.: Revheimsberget 5, NO-4046 Hafrsfjord.

Lockertsen, Roger f. 1955. Cand.philol. 1984 (Tromsø/Romsa), dr.philos. 2006 (Bergen), Fyrsteamanuensis. Adr.: Svarvaren, NO-9022 Krokeldalen.

Myrvoll, Klaus Johan, f. 1981. Masterstudent i norrøn filologi (Oslo). Adr.: Nedre Ullevål 9-312. NO-0850 Oslo.

Rindal, Magnus, f. 1942. Cand.philol. 1968 (Bergen). Professor. Adr.: Giskehagen 22, NO-0376 Oslo.

Særheim, Inge, f. 1949. Cand.philol. 1978 (Bergen), dr.philos. 2000 (Bergen). Professor. Adr.: Liljevegen 1, NO-4060 Kleppe.

Utne, Ivar, f. 1954. Cand.philol. 1980 (Oslo). Amanuensis. Adr.: Grønnevollen 16. 1B, NO-5016 Bergen.

Windt, Benedicta, f. 1952. Cand.philol. 1998 (Oslo). Navneforsker og skjønnlitterær oversetter. Adr.: Dagsletveien 22, NO-3430 Spikkestad.

Manuskript til Namn og Nemne

Redaksjonen vil helst ha manus på diskett, eventuelt maskinskrive med dobbel lineavstand og brei venstre marg. Papirformatet bør vere A4. Mindre tillegg kan skrivast mellom linene (ikkje i margen). Lengre tillegg eller rettingar skal skrivast på eigne A4-ark. Ved retting i manus skal ikkje korrekturteikn nyttast.

Sitat som er lengre enn tre maskinskrivne liner skal skiljast frå teksten ved innrykking.

Fotnotar (merknader) bør brukast så lite som råd; dei bør oftast takast inn i teksten. Eventuelle fotnotar skal samlast i slutten av artikkelen. Nummertilvisingane i teksten skal ikkje ha parentes kring seg og dei skal plasserast etter skiljeteikn.

Litteraturtilvisingane skal om mogleg gjerast ved forfattarnamn og utgjevingsår. Døme: ... (Indrebø 1924:98), eller: Gustav Indrebø (1924:98) meiner ..., eller: Som opplyst i Indrebø 1924:98, ... Arbeid som er fotografisk oppattprenta skal siterast etter originalutgåva (av forskingshistoriske grunnar), altså ikkje Olsen, M. 1978. Torp, A. 1963, Aasen, I. 1918 eller 1977. Allment kjende tidsskrift bør ha forkorta titlar (t.d. ANF, APHS, MM, NoB, SvLm); det same kan gjelde kjende seriar (t.d. DS [Danmarks Stednavne], NG [Norske Gaardnavne], men då med tilvising til forfattar eller utgjevar. Undertitlar og serieopplysningar trengst til vanleg ikkje.

Døme:

Hovda, P. 1966: Norske elvenamn. Oslo – Bergen.

[Hovda, P.] 1978: Frå hav til hei. Oslo – Bergen – Tromsø.

Indrebø, G. 1921: Stadnamni i ei fjellbygd. MM 1921.113–210.

Indrebø, G 1924: Norske Innsjønamn. 1. Oslo.

Indrebø, G 1936a: Hordaland – Hordafylke. Bidrag till nordisk filologi tillägnade

Emil Olson den 9 juni 1936 72–77. Lund – Köpenhamn.

Indrebø, G. 1936b: Nokre fjellnamn i Sogn. MM 1936.36–75.

Indrebø, G. 1938: Þinghá. NoB 25.1–17.

Olsen, M. 1926: Ættegård og helligdom. Oslo.

NG: Sjø Rygh. O.

Rygh. O. 1905; 1909; 1910: Norske Gaardnavne. 16; 5; 11. Kristiania.

Torp. A. 1919: Nynorsk etymologisk ordbok. Kristiania.

Aasen, I. 1873: Norsk Ordbog. [2.] Udg. Christiania.